

- 1 TEN GELEIDE / EDITORIAL
- 4 Uitgezonden om te genezen
— *Christoffer Grundmann*
- 17 Is westerse geneeskunde heilbrengende wetenschap?
— *Doeke Post*
- 26 Overvloeiende barmhartigheid
— *Giselle de Nie*
- 36 Kerk als helende gemeenschap
— *Tom Marfo*
- 44 Helende aanwezigheid
— *Dagmar Plum*
- 54 Verkondig het Koninkrijk
— *Marianne W. van Beinum*
- 61 Heelheid door solidariteit
— *Jacqueline Kool*
- 70 Genezen is kerkenwerk
— *Rob van Essen*
- 80 Herbezinning op de dienst van de genezing
— *Wout van Laar*
- 91 Een brief uit Athene aan de christelijke kerken, netwerken en gemeenschappen
- 96 Bescheiden maar standvastig
— *Alle Hoekema*
- 112 GEZICHTSPUNT: Dialoog in India
— *Martha Frederiks*
- 114 BEELDMEDITATIE: Avondmaal
— *Volker Küster*
- 116 KORTWEG
- 118 BOEKBESPREKINGEN
- 125 INTERNATIONALE TIJDSCHRIFTEN

Verzoening en genezing zijn in brede kring het nieuwe paradigma voor zending geworden, zowel binnen als buiten de Wereldraad van Kerken. Het Engelse woord *healing* kan in het Nederlands niet met één enkel woord vertaald worden. Er wordt lichamelijke genezing mee bedoeld, maar ook het heel maken van gebrokenheid, vooral in relaties tussen mensen, groepen en volken, vanuit de door God aangeboden verzoening.

Dit heeft de redactie van *Wereld en Zending* er destijds toe doen besluiten twee verschillende nummers over dit thema te laten verschijnen: een waarin meer expliciet het aspect van verzoening aan de orde kwam, het nummer *Helen wat gebroken is* (2004/3), en het huidige nummer, waarin het aspect lichamelijke genezing het centrale onderwerp is. De themaredactie voor dit nummer bestond uit dr. Godelieve Prové, drs. Rob van Essen, prof. dr. Anne-Marie Korte en drs. Wout van Laar.

Genezing is vanaf het begin verbonden geweest met de verkondiging van het evangelie, en heeft sindsdien behoord tot de praktijk van kerken. Die praktijk is op den duur hoe langer hoe veelvoudiger geworden. In de laatste jaren wordt de rol van de christenen op het zuidelijk halfrond steeds groter ten opzichte van die in het Noorden. Hierdoor begint ook de verschijningsvorm van het christendom te veranderen. In het Zuiden wordt meer nadruk gelegd op genezen als kerntaak van de kerk. Dat was dan ook de reden voor de Wereldraad van Kerken om – naast verzoening – genezing als centraal onderwerp te kiezen voor de dertiende Wereldzendingsconferentie, die dit jaar in Athene gehouden werd en waaraan door een brede verscheidenheid van christenen, van orthodoxen tot pinkstergelovigen, werd deelgenomen. Deze overwegingen werden de basis voor de opzet van dit nummer.

Allereerst is door de Duitse theoloog *Christoffer Grundmann* een zorgvuldige analyse gemaakt van bijbelse teksten waarin over genezing wordt gesproken.

Vervolgens is er een kritische beschouwing over de ontwikkeling van de medische wetenschap en de medische zorg in het Westen door professor *Doeke Post*.

Giselle de Nie laat zien hoe de kerkelijke genezingstraditie zich in het Westen heeft ontwikkeld, en *Rob van Essen* bekijkt een gezaghebbend rapport dat de Church of England kortgeleden het licht heeft doen zien: 'A Time to Heal'.

Een belangrijke vraag blijft hoe we thans de opdracht van Jezus aan de discipelen beluisteren: 'Ga heen, verkondig het Koninkrijk. Genees zieken, wek doden op, reinig melaatsen en drijf demonen uit' (Matteüs 10, 7-8). We hebben drie mensen in verschillende posities gevraagd hierop een persoonlijk antwoord te geven. We hebben daarop zeer verschillende, soms sterk uiteenlopende antwoorden gekregen. Het zijn de artikelen van ds. *Tom Marfo*, predikant van een Ghanese migrantenkerk in Amsterdam, van ds. *Marianne van Beinum*, ziekenhuispredikant, en van *Dagmar Plum*, behorend tot de Medische Misiezusters.

Wout van Laar schreef over de aanloop naar de conferentie te Athene, en ook werd de 'Brief uit Athene', het slotdocument van de conferentie, opgenomen.

Vorig jaar vierde de Nederlandse Zendingsraad zijn vijfenzeventigjarig bestaan. Daarbij past een uitvoerige terugblik. *Alle Hoekema* heeft de archieven nagelezen, en geeft een boeiend verslag van dit veelzijdige platform, behorend tot de oudste oecumenische instellingen in Nederland.

En ten slotte zijn er de vaste rubrieken, waarvoor we velen dank verschuldigd zijn.

— *Gerard van 't Spijker, eindredacteur*

Sent to heal

Reconciliation and Healing are important keywords of the new paradigm of Christian Mission. Whereas the Volume 2004/3 of our Journal circled around Reconciliation, the issue you are reading now is focused on Healing, in the sense of physical curing illness, as a mission of the Church.

From the beginning of Church history, healing has been closely connected to the preaching of the Gospel, and ever since it has belonged in one way or the other to its practice, taking various forms. In our days we realize that the appearance of Christianity is changing once more, now that Christians in the South for whom faith healing is an integral part of the proclamation of the Gospel are more and more prominently present in world Christianity. This has been a reason for the World Council of Churches to choose Healing as a main theme of the World Missionary Conference of Athens 2005.

These considerations have been the guideline for the planning of this issue.

The German theologian *Christoffer Grundmann* wrote a basic article screening the relevant biblical texts. The Dutch professor of Social Medicine *Doeke Post* gives a critical assessment of the development of medical science in Western culture. *Giselle de Nie* describes the development of miraculous healing practices in the Early Middle Ages, and *Rob van Essen* analyses the important report on healing presented in 2000 by the Church of England: 'A Time to Heal'. We have submitted the important question: 'How do we hear Jesus' mission to the disciples: "Go and preach the Gospel. Heal the sick, raise the dead, cleanse lepers, drive out demons!" (Mathew 10, 7-8)?' to three people, all of them in different positions. They have given us their personal answer: Rev. *Tom Marfo*, pastor of a Ghanaian migrant church in Amsterdam, Rev. *Marianne van Beinum*, hospital chaplain in The Hague, and *Dagmar Plum*, member of the Society of Medical Mission Sisters. Two articles relate to the recently held World Missionary Conference.

— *Gerard van 't Spijker, editor*

Gezonden om te genezen

Beschouwingen over de dienst der genezing van de kerk

Christoffer H. Grundmann

We beleven dezer dagen een *comeback* van genezing in het christendom. Daarom moet theologie zich ermee bezig houden. Ze kan ons hoeden voor een vergeestelijking van de boodschap en voor de verzoeking door wonderlijke genezingen Gods directe bemoeienis te bewijzen.

In de bijbelse traditie neemt genezing een belangrijke plaats in. Sinds de vroegste tijden heeft het volk van God genezingen ondervonden (Exodus 15, 26), en was genezing verbonden met het geloof in de levende God (Numeri 12, 10-16; 21, 4-9; Jesaja 38, 9-15; Jezus Sirach 38, 9-15). Vooral in het Nieuwe Testament wordt aan genezing een bijzondere betekenis toegekend. De boodschap van het evangelie vermeldt zonder omwegen: 'Jezus trok langs alle steden en dorpen, Hij gaf er onderricht in de synagogen, verkondigde het goede nieuws over het koninkrijk en genas iedere ziekte en elke kwaal' (Matteüs 9, 35). Anders dan in andere religies is genezing binnen het christendom niets iets marginaals; ze is belangrijk. Dit komt niet alleen voort uit de dienst van Jezus zelf, maar ook uit die van zijn discipelen. Jezus heeft hen uitgezonden met de opdracht te doen wat Hijzelf deed, namelijk 'het koninkrijk van God verkondigen en zieken genezen', en Hij gaf hun daarbij 'macht en gezag over alle demonen, en de kracht om zieken te genezen' (Lucas 9, 1-2; zie ook Lucas 10, 9). De opgestane Christus gaf een bevestiging van deze opdracht: 'Trek heel de wereld rond en maak aan ieder schepsel het goede nieuws bekend', en Hij voegde daaraan toe dat ze in zijn naam demonen zouden uitdrijven en zieken weer gezond zouden maken door hun de handen op te leggen (Marcus 16, 15-18). Het boek Handelingen van de apostelen laat zien dat de apostelen inderdaad gehoor hebben gegeven aan deze opdracht, met Petrus en Paulus als niet de enige, maar wel de meest prominente vertegenwoordigers.¹ In de brief aan de Korintiërs zegt Paulus dat genezing behoort tot de *charismata*, de genadegaven van de Geest (1 Korintiërs 12, 9-10).²

Hernieuwde belangstelling

Buiten de periode waarvan gewag gemaakt wordt door de canon, was genezing ook een normaal verschijnsel in de vroege kerk, zoals ze dat ook altijd is geweest voor de volksreligie.^{3,4} Wonderlijk genoeg heeft dit onderwerp slechts zijdelings aandacht gekregen binnen de gevestigde academische theologie.⁵ Maar dat is aan het veranderen, doordat genezing een indrukwekkende *comeback* beleeft binnen het christendom vanaf het begin van de twintigste eeuw als gevolg van de *holiness revival*-bewegingen in Noord-Amerika en in Europa, die geleid hebben tot serieuze studies, ondernomen door de Anglicaanse Kerk in het Verenigd Koninkrijk en de Lutherse Kerk in Amerika.^{6,7} In de afgelopen jaren is genezing een van de opmerkelijke kenmerken geworden van veel kerken, vooral van die op het zuidelijk halfrond, en het meest nog van de kerken in Afrika, Azië en Latijns-Amerika. Sommige van die kerken kennen bewegingen waarin gebedsgenezing een grote rol speelt, aangevuurd door charismatische genezers. Andere kerken dienen zonder meer als genezingskerken te worden gezien. Maar deze kerken krijgen lang niet altijd de nodige sympathie, en worden nog minder als zodanig geaccepteerd, vanwege hun specifieke getuigenis en hun eigen wijze van theologie bedrijven in het geheel van de kerkelijke gemeenschappen. Die reserve valt deze kerken vooral ten deel van de zijde van de kerken in het Noorden, met hun hoogontwikkelde theologische verworvenheden, hun nadruk op grootschalige diaconale programma's en hun specifieke gerichtheid op *caritas*.⁸ Daarom is er een tweevoudige reden om het belang van genezing ter sprake te brengen. Allereerst zijn er de brede bijbelse traditie en de historische traditie van het christendom. En in de tweede plaats is er het huidige verschijnsel van genezing binnen de oecumenische gemeenschap van de kerken van vandaag. Hierdoor is genezing een onderwerp dat zonder meer gerekend moet worden tot de belangrijke theologische onderwerpen van vandaag, voor de academische theologie in het algemeen en voor de missiologie in het bijzonder. Kan de doorsneechristenheid in alle eerlijkheid de onschuldige, eenvoudige en verrassend ontwapenende vraag tegemoet treden – een vraag die ooit gesteld werd in een bijeenkomst van katholieke priesters in de Verenigde Staten: hoe kun je zeggen dat je Jezus kent als je nog nooit iemand genezen hebt? 'De Sioux-indianen kregen geen antwoord op deze vraag', aldus het verslag van een van de daar aanwezigen, die vervolgens opmerkt: 'We mogen dan wel glimlachen om wat we zien als een al te simplistische manier van het lezen van de bijbel, toch wekt deze vraag het ongemakkelijke gevoel bij ons op dat we wellicht iets missen. We kunnen dit niet zomaar naast ons neerleggen. Moeten we wellicht toch nog iets anders doen, als we de opdracht willen vervullen die Jezus zijn discipelen heeft nagelaten: "Ga dan heen ... en ge-

nees”?’ Vanwege deze vraag is er ten minste één uitgesproken voorstander om de dienst der genezing opnieuw aan de orde te stellen binnen de Rooms-Katholieke Kerk en daarbuiten. Het is degene die deze conversatie opgetekend heeft: Francis McNutt.⁹

De uitdaging voor de theologie

We dienen te beseffen dat genezing voor de gevestigde theologie een geweldige uitdaging betekent, en dat verklaart ook de terughoudendheid van de kant van kerkelijke gezagsdragers en van theologen om op dit onderwerp in te gaan. De uitdaging bestaat erin dat genezing niet een uitsluitend christelijke aangelegenheid is, en dat ook niet iedereen zonder meer over de gave der genezing beschikt.

Genezende kracht is een vitaal teken van alle leven. Het maakt vanaf het begin af deel uit van alle leven, namelijk als het voortdurend heel worden van niet-complete en gebroken strengen gedurende de vermenigvuldiging van DNA in het proces van celdeling. Genezing is iets wat voortdurend gaande is sinds het vroegste begin van de menselijke soort. Vanaf het begin van de geschiedenis van de mensheid zijn mensen niet alleen ziek geworden, de meeste mensen genazen ook weer en kwamen weer op krachten, hetzij door een ‘natuurlijk proces’ of door middel van normale, cultureel bepaalde behandelingen en medicijnen, of soms ook geheel onverwacht op een wijze die ieders begrip te boven ging en die mensen deed spreken van ‘wonderen’. Maar dat ‘wonderlijke’ is precies het ene begin van de lijn aan de andere kant waarvan we ‘herstel’ en ‘vernieuwing’ plaatsen. Anders gezegd: wanneer we spreken van genezing, spreken we niet zonder meer van wonderen. Dit duidt al iets aan van wat de zaak nog wel zo ingewikkeld maakt: alle genezing heeft iets dubbelzinnigs. Ook wanneer genezing binnen een christelijke setting plaatsvindt, is dat op zichzelf nog geen bewijs van het gezag van Christus, of betekent dat nog niet een onweerlegbaar bewijs van zijn kracht. Reeds in het Nieuwe Testament lezen we dat Jezus’ eigen genezingen in twijfel werden getrokken (Matteüs 12, 22 en verder). De ernstige theologische uitdaging omtrent genezing en genezingsverschijnselen is derhalve de vraag naar de relatie tussen deze genezing en het heil van Christus.

Relevante bijbelteksten

Met het oog op deze theologische uitdaging doen we er het beste aan eerst de relevante bijbelteksten kritisch na te gaan teneinde greep op de problematiek te krijgen. Bij nauwkeurige lezing van het Nieuwe Testament komen we enkele subtiele verschillen tegen tussen de verschillende verslagen van genezingen. Zo zien de synoptische evangeliën Jezus’ genezingen als doeltreffende tekenen van Gods aanwezigheid als verlosser en als blijken van het Koninkrijk van God dat

ophanden is (Matteüs 12, 22-32; Lucas 10, 9; 11, 17-23), en beschouwt Johannes ze als openbarende ‘tekenen’ van Jezus’ messiasschap (Johannes 3, 2; 5, 36; 9, 3; 20, 31). En terwijl de apostelen genezingen verrichten ‘in de naam van [Jezus] Christus’ (Marcus 16, 17; Lucas 10, 17; zie ook Handelingen 3, 6), werden genezingen door de eerste christenen ook wel opgevat als het werk van de Heilige Geest (1 Korintiërs 12, 4). Dit maant ons tot voorzichtigheid, en brengt me ertoe allereerst stil te staan bij genezing door Jezus alvorens ons te richten op de dienst der genezing van de kerk.

Genezing in het werk van Jezus

Het feit alleen al dat Jezus genezingen verrichtte, laat zien dat voor Hem heil een lichamelijke dimensie had. In zijn optreden werd genezing – onder meer – een duidelijk geldig lichamen aspect van heil, al werd genezing nooit zonder meer synoniem met heil (zie Marcus 2, 1-12). Dit wordt bevestigd door de talrijke mensen die door Jezus werden genezen of naar Jezus toe werden getrokken vanwege zijn genezingen (Matteüs 4, 23-25; Marcus 3, 7; Lucas 6, 18-19; zie ook Handelingen 9, 42) zonder meteen discipelen te worden. Jezus’ genezingen maakten diepe indruk: ze riepen waardering, instemming én vrees op, en dit veroorzaakte weer diepe eerbied, maar ook verwerping (Matteüs 8, 34; Marcus 5, 17; Lucas 5, 37). In het unieke werk van Jezus was heil altijd verbonden met genezing. Wanneer zieke en gebrekkige mensen met Jezus in aanraking kwamen, werden ze altijd geheel en al hersteld, en zo werden ze getuigen van wat kenmerkend is voor het ‘Koninkrijk van God’ (zie Openbaring 21, 4; 22, 2). Dat wordt bedoeld wanneer we in de evangeliën lezen dat Jezus ‘*elke* kwaal en ‘*elke* ziekte’ genas. Het is juist dit lichamelijke karakter van het heil, dat voor de inheemse kerken van het zuidelijk halfrond zo belangrijk is, en dat opnieuw ontdekt moet worden door de onttakelde academische theologie, maar ook eigenlijk door al die kerken waarvoor de ‘eeuwige ziel’ belangrijker is dan het ‘tijdelijk lichaam’, dat met al zijn ‘zondige verlangens’ toch gedoemd is te verdwijnen.¹⁰ Reeds in de periode van het opkomende neoplatonisme van de derde eeuw, met zijn minachting voor het lichamelijke, moest de Noord-Afrikaanse kerkvader Tertullianus, in verband met zijn spreken over de incarnatie, zijn tijdgenoten eraan herinneren dat ‘het lichaam het hart van het heil’ (*caro cardo salutis*) is.¹¹

Welke bijbelgedeelten je er ook op naleest, je zult altijd tegenkomen dat het woord van God zich richt tot mensen van vlees en bloed – niet tot ijle zielen zonder lichaam (zie Romeinen 10, 14-15). Het begint al met het verhaal waarin de Schepper zich bekommert om Adam en Eva, die van Hem de beschikking kregen over de Hof van Eden met

alle levensbehoeften (Genesis 2, 7 en verder). Toen ze op een dwaalspoor kwamen door hun verlangen eigen baas te worden, kwamen hun lichamelijke behoeften niet buitenspel te staan. Integendeel, God zorgde voor kleding voor hun naakte lichamen (Genesis 3, 21) en maakte later voor zijn volk in de Tora richtlijnen bekend, nodig om goed te kunnen leven. Zo bracht God de heilsgeschiedenis op gang, die zijn hoogtepunt vond in de incarnatie. In de persoon van Jezus Christus zette God zijn liefdevolle zorg jegens de mensheid voort door hongerenden te voeden (Matteüs 9, 1 en verder; 14, 13 en verder; Marcus 6, 31 en verder; Johannes 6, 1 en verder), te luisteren naar hen die het uitschreeuwden (Matteüs 15, 21; Marcus 10, 13 en verder; 10, 46 en verder), door de wenenden te troosten (Johannes 11, 33) en door de zieken te genezen. Jezus was oprecht bewogen om het bestaan van mensen, en hun lichamelijk welzijn ging Hem ter harte, en zo herstelde Hij hun gode-gelijk-zijn (Genesis 1, 26-27).

Dit wil natuurlijk niet zeggen dat Jezus een soort verering voor het lichaam had. Zeer zeker niet. Er waren momenten waarop Hij er met een zekere geringschatting over sprak: 'En als je hand of je voet je op een verkeerde weg brengt, hak hem dan af en werp hem weg; je kunt beter verminkt of kreupel het leven binnengaan dan in het bezit van twee handen of twee voeten in het eeuwig brandende vuur geworpen worden' (Matteüs 18, 8). Waar het op aankomt, en wat het leven de moeite waard maakt, is niet een volmaakt lichaam. Dat is nu juist iets wat gepropageerd wordt door de hedendaagse zorg voor gezondheid en welzijn, met zijn gekte rondom het lichaam die de levensduur voortdurend wil verlengen, en die naar voren komt in het koesteren van sterke, gezonde, ongeschonden, jonge en prachtige lichamen.¹² Wat er werkelijk toe doet, is de manier waarop het leven tegemoetgetreden wordt. Vanuit dit perspectief moet de betekenis van Jezus' genezingen worden gezien. Ze brachten leven voort, en wel leven in al zijn volheid (Johannes 10, 10). Daar was zijn gehele leven op gericht – en tegelijkertijd werd dat de oorzaak van zijn lijden.

Het lijden van Christus is 'cruciaal'

Het was de genezing op een sabbat, die uitliep op de beschuldiging van godslastering, en die mensen tot het besluit bracht Jezus uit de weg te ruimen (Marcus 3, 1-6; Matteüs 12, 9-14). Dit is een belangrijke – overigens dikwijls over het hoofd geziene – aanwijzing voor het feit dat de toewijding aan activiteiten die het leven bevorderen, dikwijls ten koste gaat van het lichaam, en soms zelfs kan leiden tot het verlies van iemands leven. De kruisiging is hiervan nog het meest uitgesproken voorbeeld (Johannes 15, 13). En inderdaad, de eerste christenen hebben juist hierin de betekenis gezien van Jezus' lijden, zoals blijkt uit hun zeer uitgesproken verwijzing, in dit verband, naar Jesaja 53, 4:

'Maar Hij was het, die onze ziekten droeg, die ons lijden op zich nam' (Matteüs 8, 17; zie ook 1 Petrus 2, 24). Dit te beseffen kan ons behoeven voor alle spreken over de dienst van de genezing in termen van een pleidooi voor vitaliteit of een ideologie die gezondheid en welzijn verheerlijkt. Het is het zicht op Jezus aan het kruis, dat ook visie geeft op de eigenlijke zin van de dienst van genezing, namelijk het herstel van het godsbeeld voor alle mensen, het scheppen van de mogelijkheid zich daarvan bewust te worden en op zijn beurt anderen ertoe te brengen zich daarvan bewust te worden, want dit is de manier waarop we werkelijk menselijk blijven.

De dienst der genezing van de kerk

Jezus genas op gezag van God die vlees is geworden. Zijn discipelen genazen 'in de naam' van Jezus (Marcus 16, 17; Handelingen 3, 6). Dit wil niet zeggen dat ze zich die naam toe-eigenden als een soort magische formule. Maar het betekent dat hun dienst bekleed was met een gezag dat niet hunzelf toekwam. En verder wil het zeggen dat ze de volmacht hadden om getuigenis te geven van een macht waarover ze zelf niet de beschikking hadden, iets waarvan ze zich pijnlijk bewust werden toen hun oprechte pogingen om te genezen faalden (Matteüs 17, 14-20; Marcus 9, 14-29; Lucas 9, 37-43). Dat bracht hen ertoe zich bewust te worden van het verschil tussen hun dienst en die van hun Heer en meester, wat later in de theologie de 'eschatologische' dimensie werd genoemd. Evenwel, de kerk die ontstond – en die daarmee een nieuw fenomeen vertegenwoordigde, van een eigen categorie (Johannes 7, 39; 14, 15 en verder; 20, 22-23) –, had ook de ervaring van mensen met de 'gaven der genezing' en schreef die toe aan de werking van de Heilige Geest (1 Korintiërs 12, 9-10). De kerk, in haar erkenning van Christus als Heer, moet niet gezien worden als de regelrechte voortzetting en ongehinderde verlenging van het werk van Christus. Dit in te zien is van uitermate groot belang voor een juiste visie op de dienst der genezing.

Het proprium van de kerk

De kerk is betrokken in de heilsgeschiedenis – dat is zonder meer waar. Ze is geroepen te getuigen van de machtige daden van God in heden en verleden door 'Gods grote daden' te verkondigen (Handelingen 2, 11), in de eerste plaats dat God 'door Christus de wereld met zich verzoend heeft, en de wereld haar overtredingen niet heeft aangerekend' (2 Korintiërs 5, 18-19; zie ook 1 Johannes 2, 2; 4, 10). Deze verkondiging kan niet volstaan met het simpelweg doorgeven van de informatie en het vertellen van het verhaal. Ze vraagt om een bekrachtiging van de authenticiteit van de boodschapper, die zich de boodschap eigen maakt door het stellen van daden die spreken van

geloof en hoop (Kolossenzen 3, 1-17; Romeinen 13, 11-14; Galaten 5, 22-26). Dat wil evenwel niet zeggen dat de kerk God moet veiligstellen, rechtvaardigen of bewijzen (*vindicate*), en ook niet dat van haar gevraagd wordt door tekenen en wonderen de macht van de Heilige Geest te bewijzen (Lucas 21, 12-19; Matteüs 10, 17-22; Marcus 13, 9-13), zoals wel wordt beweerd door de voorstanders van *power evangelism* en *power healing*.¹³ *Power evangelism* en *power healing* vertegenwoordigen een bijzondere en vrij recente stroming in de wereld van zending en evangelisatie. Daarin wordt het evangelie voornamelijk vertolkt in termen van machtsrelaties. De verkondiging wordt zo een machtsvertoon, waarbij tekenen en wonderen dienen als onweerlegbare bewijzen van Gods macht en het gezag van zijn boodschappers.

Het is juist andersom: God zal zelf volmacht aan de kerk verlenen (Matteüs 10, 19-20; Lucas 21, 15; Marcus 13, 11). Evenwel, de geloofwaardigheid van de boodschap van de kerk is geheel afhankelijk van de vraag of ze zich op een authentieke wijze met lichaam en ziel aan haar getuigenis verbindt (Matteüs 25, 31-46; Jakobus 2, 14-26). Zo niet, dan wordt haar verkondiging een schamele aanspraak, een aanmatigende bewering. En hier komen genezing en de dienst der genezing in het spel. De vraag dient nu beantwoord te worden op welke wijze dat geschiedt, wanneer genezing zelf niet het bewijs is van die volmacht en kracht.

Het totale herstel als 'heil'

Hierboven heb ik gezegd dat het doel van Jezus' activiteit was het beeld van God te herstellen bij alle mensen die dat beeld hebben verloren. Dit is later ook wel het bekende *Leitmotiv* voor christelijk dienstbetoon geworden. Kijkend naar de geschiedenis van de kerk moeten we eer en achting hebben voor het vele liefdewerk dat de christenen zich geroepen hebben gevoeld te doen 'in naam van Christus' ter wille van andere mensen en ter verlichting van het lijden van velen. Ze waren erop uit mensen bij te staan die door de samenleving naar de rand geschoven waren, en anderen die te lijden hadden onder het gebrek aan de eerste levensbehoeften. Ze wilden hen laten ervaren dat er een God van liefde is die om hen geeft, ondanks en midden in hun ellende. Zo is de geschiedenis van de kerk, vanaf haar eerste begin (Handelingen 6, 1-6) tot op vandaag een geschiedenis van oprecht mededogen en zorg, waarin voortdurend instellingen en programma's gewijd aan *caritas* werden ontworpen en opgericht. En omdat de dienst der genezing dezelfde doelstellingen nastreeft, neemt die daarin een bijzondere en eerbiedwaardige plaats in, namelijk door letterlijk en gericht de aandacht te vestigen op de lichamelijke dimensie van het heil.

Iedere arts streeft naar het herstel van de zieke met wie hij in contact komt, zodat deze terugkeert naar de toestand van vóór de ziekte of het ongeluk (*restitutio ad integrum*). Op gelijke manier tracht de verkondiging van het evangelie mensen weer te brengen in de tegenwoordigheid van God zoals die in het allereerste begin gekend werd. Het goede nieuws van het evangelie is dat mensen tot hun oorsprong hersteld worden door de verzoening die eens en vooral door Christus is teweeggebracht (Romeinen 6, 1-11; Hebreëen 7, 27). Dit beslissende herstel van de mensheid, haar *restitutio ad integritatem*, wordt meestal aangeduid met het woord 'heil' (*salvation*), en kan ook heel goed met het woord 'genezing' (*healing*) worden weergegeven.¹⁶ Dat is de taak van de kerk bij uitstek, dat wat haar ook tot kerk maakt. Haar *proprium* is allen dit fundamentele herstel van de oorspronkelijke gave toestand (*integrity*) bekend te maken. Omdat de verkondiging van deze boodschap altijd zal gaan om het lijden, de kruisiging en de opstanding van Jezus Christus, en van het leven en bestaan van de gelovigen en het leven van de kerk, moet ze ook wel dat lichamelijke aspect serieus nemen. Als ze dat niet zou doen, zou dat neerkomen op een niet serieus nemen van de incarnatie en op verachting van God als schepper. In de verkondiging zal er ook altijd weer op gewezen worden dat God aan het einde 'alle tranen zal afwissen', 'dat de dood niet meer zal zijn', en geen rouw, geen jammerklacht, geen pijn (Openbaring 21, 4). Zo wordt de *restitutio ad integrum* geheel en al een onderdeel van de *restitutio ad integritatem*.

Geen bewijs leveren voor God

Maar ondanks dat alles zal het steeds weer pijnlijk duidelijk worden dat er, wanneer het gaat om het tot stand brengen van genezing, voor het behalen van positieve resultaten nooit garanties gegeven kunnen worden. Er blijft altijd een niet te verwaarlozen discrepantie tussen de pretentie of de belofte en het feitelijke resultaat. Dat gaat op voor de wetenschappelijke geneeskunde die in ziekenhuizen beoefend wordt, voor de werking van medicijnen, het geldt ook voor de charismatische genezers. En het geldt niet minder voor de dienst der genezing die in de kerken en door gebedskringen wordt beoefend. Dat houdt in dat ook de kerk geen zeggenschap kan opeisen over genezing als teken om Gods aanwezigheid en hoogste macht te laten zien. Genezing is niet een product waarover de kerk zomaar vrijelijk kan beschikken, zelfs niet jegens hen die zich rekenen tot de oprecht vrome gelovigen.¹⁷ Veeleer is het tegendeel waar: in zeer veel gevallen vindt geen genezing plaats, ondanks alle inspanningen.

Christenen moeten dit dilemma niet willen ontkennen, maar moeten het bewust erkennen en in verband brengen met wat hun eigenlijke

roeping is. In plaats van God te willen bewijzen moet de kerk zich ervoor hoeden Gods plaats te willen innemen of te proberen over God of de Heilige Geest te beschikken. De kerk is juist geroepen God werkelijk God te laten zijn door vurig te bidden met hen die getroffen zijn en voorbede te doen voor de lijdenden, in een hevig verlangen naar een wending ten goede. Dat een dergelijke toewijding een heilzame verlichting kan veroorzaken, mag leiden tot de opvatting dat hierdoor de dienst der genezing zijn doel bereikt. Door eufemistisch elke verlichting op te vatten als 'genezing', terwijl het in feite niet om genezing gaat, neemt men noch degene die een kwaal heeft, noch de dienst der genezing serieus. Dan wordt gezegd: *God always heals, man merely cures*, waarmee bedoeld wordt: mensen kunnen niet meer dan behandelen, maar de genezing komt van God.

We moeten ervoor oppassen dit soort opvattingen te koesteren waarmee we het risico lopen ernstige situaties te verbloemen. Zo maken we onderscheid tussen dingen die één en hetzelfde zijn, doen we geen recht aan het werk van God de Schepper en geven we een onjuist oordeel over de inspanningen van degenen die oprecht bezig zijn met genezing vanuit hun ervaring in allerlei medische beroepen. Bovendien: door de betekenis van 'genezing' (*healing*) tot het uiterste op te rekenen wordt het woord op den duur opgelost tot iets vaags, zonder specifieke betekenis, in dit geval die van lichamelijke genezing. Er worden overigens wel al te gemakkelijke argumenten aangevoerd om dat juist wel te doen om maar niet terecht te komen in de moeilijke dilemma's van de tegenstelling tussen de claim en de werkelijkheid, tussen belofte en vervulling. Maar als je die spanning weghaalt door het begrip genezing te gaan vergeestelijken, doe je de dienst der genezing geweld aan, omdat je vóór alles wilt laten gelden dat de dienst der genezing altijd succes moet hebben, daarbij totaal uit het oog verliezend dat niemand zomaar over genezing kan beschikken en dat het altijd gaat om een voorlopige genezing, die wel een vroegtijdige dood kan verhinderen, maar niet de dood als zodanig.

Het is duidelijk dat velen zich ergeren aan de voortdurende nederlaag in de strijd tegen ziekte. In een gesecculariseerde context die zich uitsluitend op wetenschap baseert, kan deze ervaring tot een onverschillige beroepsmatige uitoefening van het vak leiden en tot fatalistische wanhoop bij mensen die door een ziekte getroffen zijn. In kringen waar charismatische genezing of *power healing* wordt uitgeoefend, kan ze tot wanhoop en depressies leiden wanneer mensen tevergeefs op genezing wachten. Door de teleurstelling in die valse hoop kunnen ze hun geloof soms verliezen, terwijl de 'geloofsgenezers' zullen weigeren te erkennen dat ze gefaald hebben, bang hun gezag kwijt te raken. Maar gelovige christenen, die weten 'gered te zijn

in hope' (Romeinen 8, 24), zullen deze situatie aankunnen zonder erdoor verlamd of ontgoocheld te worden. In vertrouwen op de opdracht tot genezing blijven ze bij alle tegenslagen 'hopen tegen alle hoop in' (Romeinen 4, 18), ook al blijft dat pijnlijk te verdragen. Het sterke van hun getuigenis ligt precies daarin dat ze God er voortdurend toe willen bewegen zich bekend te maken, terwijl ze zich er op hetzelfde moment voor hoeden Gods gelijk te willen bewijzen. Want dat is alleen aan God zelf voorbehouden. Het specifiek eigene van de dienst der genezing is deze spanning te willen uithouden door vast te houden aan de belofte van lichamelijk herstel. Deze spanning bepaalt de kerk bij haar eschatologische karakter, en dat is haar wezenlijke kenmerk.

Uit het Engels vertaald door Gerard van 't Spijker

Noten

- 1 Petrus genas niet alleen de verlamde aan de ingang van de tempel (Handelingen 3, 1-8) en de verlamde Aeneas in Lydda (Handelingen 9, 32-35), maar hij wekte ook in Joppe Tabita op uit de dood (Handelingen 9, 36-41). Ananias genas in Damascus Paulus van zijn blindheid (Handelingen 9, 17-19), en Paulus genas een kreupele (Handelingen 14, 8-11) en de zieke vader van Publius op het eiland Malta (Handelingen 28, 8-9). En evenals Petrus wekte Paulus iemand op uit de dood (Handelingen 20, 9-12). Er zijn nog andere verhalen over genezingen door de apostelen in het boek Handelingen; zie 5, 15-16; 8, 6-7; 19, 11-12; 28, 9. Andere verwijzingen naar wonderen en tekenen vinden we nog in Handelingen 2, 43; 5, 12; 6, 8; 14, 3. Bovendien moeten we Paulus' verwijzingen naar genezing als een van de charismatische gaven in 1 Korintiërs 12, 8-10 niet vergeten.
- 2 Zie voor een volledig overzicht van het bijbelse materiaal Klaus Seybold en Ulrich B. Müller, *Sickness and Healing* (vertaling Douglas W. Stott), Nashville: Abingdon, 1981.
- 3 Zie A. van Harnack, *The Mission and Expansion of Christianity in the first three Centuries*, New York: Harper & Brothers, 1961, in het bijzonder 101-146.
- 4 We hoeven alleen maar de verering van Cosmas en Damianus te noemen, populair vooral in Zuid-Europa (zie E. Giannarelli en A. Dillon Bussi, *Cosma e Damiano – dall'Oriente a Firenze*, Florence: Edizioni della Meridiana, 2002) en te verwijzen naar de bedevaarten naar Lourdes (zie Suzanne K. Kaufman, *Consuming visions. Mass culture and the Lourdes shrine*, Ithaca: Cornell University Press, 2005).
- 5 Zie voor een overzicht van recente literatuur op het gebied van genezing, voornamelijk in het Duits, Chr. H. Grundmann, 'Heilung als Thema der Theologie', *ThLZ* 130, 3, maart 2005, 231-246.
- 6 Zie David E. Harrell, *All Things Are Possible. The Healing and Charismatic*

- Revivals in Modern America*, Bloomington: Indiana University Press, 1976; W.J. Sheils (redactie), *The Church and Healing* (Studies in Church History 19), Oxford: Basil Blackwell, 1982.
- 7 Zie *A Time to heal. A contribution towards the ministry of healing. A Report for the House of Bishops*, Londen: Church Publishing House, 2000; Ralph E. Peterson, *A Study of the Healing Church and its Ministry. The Health Care Apostolate*, New York: Lutheran Church in America, Division for Mission in North America, 1982; B. Häring, *The Healing Ministry of the Church in the Coming Decades*, Washington DC: Center for Applied Research in the Apostolate (CARA), 1982; *Our Ministry of Healing. Health and Health Care Today*, Chicago: Evangelical Lutheran Church in America, 2001.
 - 8 Zie bijvoorbeeld verschillende presentaties in *Report of the Umpumulo Consultation on the Healing Ministry of the Church, Lutheran Theological College, Mapumulo, Natal, South Africa, 19-27 september 1967*, Umpumulo, 1967. Een veel opener benadering vinden we bij Marthinus L. Daneel, *Zionism and Faith Healing in Rhodesia. Aspects of African Independent Churches*, Den Haag: Mouton, 1970; Marthinus L. Daneel, *Old and New in Southern Shona Independent Churches* (drie delen), Den Haag: Mouton, 1971-1988; Bengt Sundkler, *Zulu Zion and some Swazi Zionists*, Oxford: Oxford University Press, 1976; Gerhardus C. Oosthuizen, *The Healer-Prophet in Afro-Christian Churches*, Leiden: Brill, 1992; B.E. Larty en anderen (redactie), *The Church and Healing. Echos from Africa*, Frankfurt: Lang, 1994.
 - 9 Francis MacNutt, *Healing*, Notre Dame: Ave Maria Press, 1974, 333.
 - 10 De bevrijdingstheologie en de feministische theologie en alle 'inheemse theologieën' kunnen beschouwd worden als hedendaagse pogingen om te komen tot wat ik noem een theologie van tastbaar en concreet heil (*corporality of salvation*) tot uitdrukking te brengen.
 - 11 *Treatise on the Resurrection (De resurrectione carnis; tekst met inleiding, vertaling en commentaar door Ernest Evans)*, Londen: SPCK, 1960, 26.
 - 12 Denk maar aan alle fitness- en gezondheidscentra en de immense literatuur die over deze zaken op de markt is, waarbij we alleen maar noemen de serie publicaties en programma's van James Villepigue en Hugo Rivera, *The Body Sculpting Bible for Women. The way to physical perfection*, Long Island City, NY: Hatherleigh Press, herziene uitgave, januari 2002; *The Body Sculpting Bible for Men. The way to physical perfection*, Long Island City, NY: Hatherleigh Press, herziene uitgave, februari 2002.
 - 13 Zie de diverse boeken geschreven door John Wimber in samenwerking met Kevin Springer), zoals: *Power Evangelism. Signs and Wonders today*, 1985; *Power Healing*, 1986; *Study Guide to Power Healing*, 1987; (alle Londen: Hodder & Stoughton); Peter C. Wagner, *Seven Power Principles that I didn't learn in Seminary*, Colorado Springs CO: Wagner Publications, 2000; Ché Ahn, *The Authority of the Believer and Healing*, Colorado Springs CO: Wagner Publications, 1999; Ché Ahn, *How to Pray for Healing*, Ventura CA: Regal Books, 2003.
 - 14 Ik maak hier gebruik van de fundamentele inzichten van de systeemtheorie, ontwikkeld door N. Luhmann, *Social Systems*, Stanford CA: Stanford University Press, 1995.
 - 15 J. Moltmann, *Kirche in der Kraft des Geistes. Ein Beitrag zur messianischen Ekklesiologie*, München: Kaiser 1975; E. Schweizer, *Heiliger Geist*, Stuttgart: Kreuz Verlag, 1978; J. Moltmann, *The Spirit of Life*, Minneapolis: Fortress Press, 1992.
 - 16 De *Formula Concordiae*, een van de lutherse belijdenisgeschriften, beschrijft het werk van Jezus, de *restitutio ad integritatem*, als het 'genezen' van de 'breuk' tussen God en mensen. Zie *Solida Declaratio I. De peccato originis. The Book of Concord. The Confessions of the Evangelical Lutheran Church* (vertaald en geredigeerd door Theodore G. Tappert in samenwerking met J. Pelikan, R.H. Fischer en A.C. Piepkorn), Philadelphia: Fortress, 1959, 511. Zie voor de term *restitutio ad integrum* in het medisch handelen en zijn verhouding tot de *restitutio ad integritatem* H. Schipperges, 'Motivation und Legitimation des ärztlichen Handelns', in: H. Schipperges, E. Seidler en P. Unschuld (redactie), *Krankheit, Heilkunst, Heilung*, Freiburg/München: Alber, 1978, 482 en verder.
 - 17 Carver zit er totaal naast met zijn bewering: 'As long as Christ has true followers upon earth – persons who truly believe in Him and His promises –, sick people will be healed through the laying on of hands and the exercising of faith' (Everett I. Carver, 'Divine Healing', in: G. Miller, M. Gaulke en D. Smith (redactie), *Dynamics of the Faith. Evangelical Christian Foundations*, Panama City FL: Gulf-Coast Bible College, 1972, 284).

Literatuur

- Bengt Sundkler, *Zulu Zion and some Swazi Zionists*, Oxford: Oxford University Press, 1976.
- David E. Harrell, *All Things Are Possible. The Healing and Charismatic Revivals in Modern America*, Bloomington: Indiana University Press, 1976.
- W.J. Sheils (redactie), *The Church and Healing* (Studies in Church History 19), Oxford: Basil Blackwell, 1982.
- Marthinus L. Daneel, *Old and New in Southern Shona Independent Churches* (drie delen), Den Haag: Mouton, 1971-1988.
- *A Time to heal. A contribution towards the ministry of healing, A Report for the House of Bishops*, Londen: Church Publishing House, 2000.
- Francis MacNutt, *Healing*, Notre Dame: Ave Maria Press, 2001¹⁹.

⇨ **Prof. dr. Christoffer H. Grundmann** bekleedt de John R. Ehrlich University-leerstoel aan Valparaiso University, Valparaiso, Indiana (Verenigde Staten), voor onderzoek en onderwijs in Religion and Healing. Hij is luthers predikant. Hij doceerde van 1978 tot 1983 aan het

Tamilnadu Theological Seminary (TTS) in Madurai (India), was vervolgens theologisch adviseur van het Institute for Medical Missions in Tübingen (1983-1992) en was verbonden aan het Institute for Mission, Ecumenism, and Religion aan de Universiteit van Hamburg (1992-2000). Hij schreef een dissertatie over de geschiedenis van de medische zending (1992) en een *Habilitationsheft* over genezing in de Zionist Churches in Zuid-Afrika (1996). Hij publiceerde ook talrijke artikelen over deze onderwerpen. Hij was in 2004 initiatiefnemer van een studiegroep van de International Association of Mission Studies (IAMS) over Pneumatology, Healing, and the Spirit worlds.

Summary – This article reflects the healing ministry of the Church by first pondering about why healing is an important theological topic at all (1). The reason why healing matters is twofold. First, there is its basis in the broad biblical and historical tradition of Christianity. And second, there is the actual presence of healing as a phenomenon within the ecumenical community of churches today. Yet healings pose specific theological challenges due to their ubiquity and ambiguity culminating in the question: How do they relate to salvation? In finding an answer the two sections following then look at 'Healing in the ministry of Jesus' (2) and 'The healing ministry of the Church' (3), pointing out that there exists a qualitative difference between the healings brought about by God incarnate and the Church, which is eschatological in character. It is further argued that the unique contribution of the healing ministry consists in consciously facing and enduring such tension by clinging to the promise of corporeal restitution.

Is westerse geneeskunde heilbrengende wetenschap?

Een kritische bezinning op genezen in de westerse cultuur

Doeke Post

Sprak men vroeger van 'patiënt' en 'hulpverlener', thans spreekt men van 'inkoop van zorg'. Het aantal jaren dat de mens in gezondheid leeft, neemt maar weinig toe. Toch lijkt de gezondheidszorg een nieuwe religie geworden te zijn. Wat is er aan de hand?

De gezondheidszorg in de westerse wereld staat in hoog aanzien. Vooral na de grote ontwikkelingen na de Tweede Wereldoorlog verwachtten de burgers veel heil en zegen van dokters. Gezondheid is voor die burgers in de laatste decennia het belangrijkste goed in het leven geworden en scoort veel hoger dan religie, huwelijk en inkomen. Men zegt in enquêtes heel duidelijk dat men heel veel overheeft voor een goede gezondheidszorg, omdat die het leven kan verlengen en ziekten kan tegengaan of genezen. Het is de vraag of het idee van de bevolking gedekt wordt door wetenschappelijke feiten. Het lijkt erop dat de gezondheidszorg een soort nieuwe religie is geworden: men gelooft in de macht van de geneeskunde en haar beoefenaren. De dokter in de witte jas is de moderne heilbrenger. In dit artikel analyseer ik wat er totstandgekomen is, en geef ik een kritische beschouwing daarvan. Is de westerse geneeskunde inderdaad een heilbrengende wetenschap?

Ik observeerde de laatste twintig jaar de geneeskunde in vele andere landen, westerse en niet-westerse. In westerse landen als Engeland, Duitsland en Frankrijk overheerst het optimisme over het kennen en kunnen van de geneeskunde, al hoorde ik ook vele kritische opmerkingen. In niet-westerse landen heerst over het algemeen een streven de westerse geneeskunde te implementeren. Men heeft het geld er vaak niet voor en dat belemmert de vooruitgang. In Indonesië, India, Burkina Fasso, Tanzania en Zuid-Afrika zag ik de traditionele geneeskunde naast de westerse geneeskunde bestaan. Het vertrouwen in deze vorm van genezen was overal nog groot. Overal bespeurde ik echter wel het verlangen naar betere mogelijkheden voor diagnostiek en behandeling. Ik zag in die landen de voordelen van de traditionele

geneeskunde waarbij de zieke mens meer op de voorgrond staat dan de ziekte, waar nog werkelijk aandacht is voor de zieke mens. Wat wij telkens in onze maatschappij moeten bevechten, dat de patiënt centraal moet staan, is in die landen een natuurlijk gegeven.

Vooruitgang

Natuurlijk zijn er in de laatste eeuw enorme vorderingen gemaakt in de mogelijkheden van de geneeskunde. De röntgenologie maakte het mogelijk dat we dieper in het lichaam ziekten opsporen. Met moderne beeldvormende technieken als de CT- en de MRI-scan is dat nog veel nauwkeuriger geworden en kunnen we ziekten opsporen die we eerder pas in veel later stadium konden diagnosticeren. Laboratoriumtechnieken maken het mogelijk ziekten al in een vroeg stadium op te sporen. Infectieziekten zijn afgenomen door betere behandelingsmogelijkheden. Longontsteking, tuberculose, cholera, pokken en tyfus zijn niet langer doodsoorzaken waardoor duizenden sterven. Wel kampen we met het probleem van nieuwe infectieziekten als AIDS en SARS, waarop we nog geen antwoord hebben. Het lijkt erop – en dat moet ons ook aan het denken zetten – dat er, wat we ook doen, altijd weer nieuwe bedreigingen op ons af zullen komen. Dat tempert het optimisme van de jaren na de Tweede Wereldoorlog, toen men door de vooruitgang het gevoel kreeg dat ziekten te overwinnen zijn en dat de dood te bevechten valt.

Toen we dachten dat we de infectieziekten onder de knie hadden, zagen we een nieuwe epidemie opkomen, die van de hart- en vaatziekten. Maar ook daarop was weer een antwoord. De mogelijkheden om de sterfte aan een hartinfarct te verminderen werd gevonden in het aanbrengen van omleidingen in de bloedvaten die de hartspier van zuurstof moeten voorzien, de zogeheten *bypass*-operaties. En als er helemaal vermindering van de hartfunctie optreedt, is ook een harttransplantatie een technische mogelijkheid. Op uitgebreide schaal werden er medicijnen tegen hartkwalen ontwikkeld. En het lijkt erop dat we ook de hart- en vaatziekten-epidemie aardig onder controle hebben.

Maar dan komt er weer een nieuw probleem: de sterfte aan kanker neemt toe. Ook dat probleem wordt voortvarend ter hand genomen en we zien ook op dit gebied een toenemende technologie die het mogelijk maakt dat we van kanker kunnen genezen. Kanker betekent niet meteen het einde van het leven. Research op dit terrein laat zien dat de mogelijkheden nog lang niet uitgeput zijn. De nieuwe gentechnologie zou wellicht een goede bijdrage kunnen leveren aan het oplossen van het kankerprobleem.

De grote vooruitgang zien we op het terrein van de technische moge-

lijkheden. De microscopische operatietechnieken, de transplantatietechnologie, de ontwikkeling van nieuwe medicijnen en de nieuwste ontwikkelingen op het terrein van de gentechnologie zullen menig- een versted doen staan en vergroten het geloof in de onbegrensde mogelijkheden van de geneeskunde. Vervanging van lichaamsfuncties door kunstorganen en kunstweefsels zal leiden tot mogelijkheden om functies te herstellen. Een blinde kreeg onlangs een camera in zijn oogkas ingeplant. Er werd met 'bedradingen' via een gat in de schedel contact gemaakt met de hersenen waarin het zien bewust wordt: de man kon inderdaad weer waarnemen, al was het wel in zwart-wit. De technicus zei dat dit slechts een kwestie van tijd was: de kleurentelevisie kwam ook pas een aantal jaren na het zwart-wit.

De reeds genoemde gentechnologie zal in de komende decennia een ware revolutie teweegbrengen. Met de komst van het genetisch paspoort zal men de kans op het krijgen van ziekten kunnen voorspellen, hetgeen zal leiden tot een geheel nieuwe tak van de geneeskunde: de predictieve geneeskunde. Mensen zullen die kans op ziekten willen weten en daartegen preventieve maatregelen willen nemen.

Schaduwzijde

Het doel van de geneeskunde is het vergroten van de gezondheidswinst. Lukt het zonder al te veel negatieve bijwerkingen die gezondheidswinst te laten toenemen? Oppervlakkig gezien lijkt de vraag positief te kunnen worden beantwoord. We worden ouder en ouder. Maar worden we ook gezonder ouder? Met andere woorden: is de kwaliteit van leven ook gestegen?

In de jaren zeventig kwam er al kritiek op de vooruitgang. Illich en McKeown schreven boeken waarin werd gezegd dat de geneeskunde naast heil ook veel onheil heeft gebracht. Ze spraken over de uitgebreide medicalisering van de samenleving: alles kwam onder het regime van dokters te staan. Ook werd er gewezen op de iatrogenese, schade door het medisch handelen, die alom wordt gezien. Op dit moment is dat onderwerp volop in discussie, nadat men zich er eindelijk van bewust geworden is dat er zo veel fouten en schade kunnen worden geconstateerd. Ik schreef hierover in de jaren negentig een boek dat door de medische wereld als een soort nestbevuiling werd gezien en dus werd genegeerd. Nu, bijna vijftien jaar later, wordt uitgebreid aandacht besteed aan de bijwerkingen van de geneeskunde en aan de iatrogene schade.

De grootste schaduwzijde van de geneeskunde is wel het 'scheppen' van zoveel chronisch zieken. We kunnen heel wat acute ziekten bestrijden, maar mensen worden er niet echt beter van, maar worden chronisch ziek. Een hartinfarct kan worden voorkomen door een

bypass-operatie, maar mensen krijgen wel eerder last van hartfalen en zijn daardoor gehandicapt.

En wat te denken van de paradox die we steeds meer zien: mensen hebben een soort gezondheidsfanatisme, maar continueren de slechte leefstijl waardoor ze ziek worden. Daarmee hangt samen dat de burger een (te) groot geloof heeft in de mogelijkheden van de geneeskunde: als men ziek wordt, kan er toch iets aan worden gedaan?

Hebben we dus werkelijk gezondheidswinst behaald? Als we dit nauwkeurig in beeld brengen, lijkt het erop dat die winst maar heel gering is, en de toekomst laat zien dat de winst ondanks alle inspanningen en technische vooruitgang maar klein is. We noemen dit wel eens de wet van de verminderende meeropbrengst. We stoppen steeds meer geld en menskracht in de zorgsector, maar de winst in gezondheid, het aantal jaren dat de mens in gezondheid leeft, neemt maar heel weinig toe. Dat is anders in de ontwikkelingslanden. Als we daar meer geld en menskracht besteden aan de gezondheidszorg door betere hygiëne en meer vaccinaties te realiseren, zal de gezondheidswinst groot zijn, en zal de gezondheidstoestand van de populatie toenemen. Die gezondheidstoename is in de westerse wereld bijna tot een nulpunt gedaald, en we zien dat er bijvoorbeeld in Nederland al sprake is van een afnemende gezondheid van de populatie.

Reparatiegeneeskunde

De technische benadering van ziekte en gezondheid heeft de overhand. Dit heeft te maken met de algemene opvatting in de maatschappij dat de techniek ons het heil zal brengen. Er is een uitgebreid technisch wereldbeeld aanwezig. De filosoof S. Strijbos zei destijds al dat wij geloven in de techniek, en dat dit technische wereldbeeld het grootste probleem van onze tijd is. In de techniek wordt de mens als mens niet meer gezien. We kunnen soms in een *intensive care unit* die mens nauwelijks vinden omdat de zieke bedolven is onder apparatuur en slangen. Het aanraken van de zieke wordt daar volledig door belemmerd. De mens is dan als het ware een verlengstuk van de techniek, en de dokter fungeert ook als zodanig. Dit technische wereldbeeld als uiting van het moderne humanisme drijft een wîg tussen arts en patiënt, en maakt die patiënt een object van medisch handelen.

De transplantatiegeneeskunde kunnen we ook rangschikken onder die reparatiegeneeskunde. We zien dat artsen zich hier en daar ook gedragen als mecaniciens die kapotte onderdelen vervangen. Maar ook de patiënten neigen steeds meer naar die opvatting. Men wil een soort onderhoudsbeurt, een *check-up* om na te gaan of het lichaam nog functioneert zoals dat zou moeten. Men verlangt een uitgebreide *screening* wanneer er een bepaalde klacht is. Er dient zo snel mogelijk

een MRI-scan te worden gemaakt om uit te sluiten dat zich ergens een afwijking bevindt.

Economisering en juridisering

Onze zorgwereld heeft de laatste decennia een totaal ander karakter gekregen. In vroeger tijden, tot aan de jaren tachtig van de vorige eeuw, was het uitgangspunt in de zorg de hulp aan een zieke zonder winstbejag. We hanteerden het beeld van het zogeheten contactmodel als het om de relatie tussen hulpverlener en patiënt ging. Dit contactmodel was gebaseerd op het vertrouwen tussen arts en patiënt. In vroeger tijden was dit primaire proces, het hulpverleningsproces, niet omgeven door activiteiten van de overheid, en ook waren er destijds geen ziektekostenverzekeraars. Dat is allemaal in de laatste eeuw veranderd, en de complexiteit van het systeem is gigantisch geworden, met daarin ook de uitgebreide bureaucratisering. Er zijn veel spelers op het veld van de zorg, met in de hoofdrol de zorgvrager, de zorgaanbieder en de zorgverzekeraar. Verder speelt de overheid een prominente rol, en ook de werkgevers blazen hun partij mee.

De terminologie is in de laatste decennia ingrijpend gewijzigd. De begrippen 'vrager' en 'aanbieder' wijzen erop dat we de zorg als een bedrijf zijn gaan zien. We spreken ook over 'zorgproducten' wanneer we het over bepaalde voorzieningen hebben. De vroegere benamingen 'patiënt' en 'hulpverlener', 'arts', 'verpleegkundige', 'apotheker' enzovoort zijn begrippen geworden die slechts op deelterreinen aanwezig zijn. We spreken tegenwoordig ook over inkoop van zorg als we naar de activiteiten van de zorgverzekeraars kijken, en er zijn overal 'accountmanagers' gekomen. Kortom, de zorgsector is de richting uitgegaan van een bedrijfsmatige sector. Dat heeft grote invloed op de positie van de werkers in de zorg en op hun houding ten opzichte van het verlenen van zorg. Veel meer dan vroeger wordt naar het geld gekeken en wordt het verlenen van zorg niet meer als een roeping, maar als een gewone baan gezien. Op het ministerie, maar ook bij zorgverzekeraars, gaat het niet om de inhoud van de zorg, maar om de financiën. De zorg is 'vereconomiseerd'. Met de vertechnisering van die zorg wordt het verlenen van hulp steeds afstandelijker en wordt de patiënt steeds meer gezien als een object in die zorg, naast een technisch object ook een economisch object.

Met de toenemende economisering zien we ook steeds meer een juridisering van de zorgsector. Dat past bij het bedrijfsmatig en marktgericht werken. In toenemende mate stelt de consument van zorg zich ook als een echte klant op, die waar voor zijn geld wil hebben. Als de kwaliteit of de omvang van de zorg niet voldoende is, wordt de aanbieder aangeklaagd. Steeds meer zien we dat er claims worden ingediend wanneer er iets is misgegaan in de zorgverlening. Tuchtrecht

en civiel recht worden ingeschakeld wanneer er fouten worden vermoed. Recht op zorg wordt afgedwongen via juridische procedures. Het gevolg hiervan is dat de zorgaanbieders steeds hogere verzekeringsdekking zoeken en dat de premies voor die verzekeringen sterk stijgen. De wettelijke aansprakelijkheid is voor sommige beroepsgroepen bijna niet meer op te brengen. De kosten hiervoor worden deels in de tarieven teruggehaald, en dat maakt de zorg duurder. Maar veel vaker zien we dat de zorgverleners onnodige onderzoeken doen om zich te vrijwaren van eventuele claims. Men heeft het gevoel dat men niets over het hoofd mag zien, en dat stuwt de laboratoriumbepalingen en de beeldvormende onderzoeken enorm op. Juridisering van de zorgsector lijkt ook slechte consequenties te hebben voor de relatie tussen arts en patiënt, omdat hier sprake is van een toenemend wantrouwen, terwijl juist deze relatie op vertrouwen gebaseerd zou moeten zijn.

Zorg verlenen

De Britse sociaal-geneeskundige McKeown, reeds genoemd als criticus van de geneeskunde, zei dertig jaar geleden dat de gezondheidszorg ten doel had mensen veilig op de wereld te zetten, hen zonder al te veel ziekte door het leven te loodsen en op het eind daarvan het afscheid zo pijnloos mogelijk te laten zijn. Tegenwoordig zijn we, naast het genezen en helen, heel sterk gericht op het bevorderen van de gezondheid. Wat is gezondheid? De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) definieerde een halve eeuw geleden dat het bij gezondheid gaat om een evenwicht in lichamelijk, geestelijk en sociaal welzijn. Dit is een sterk idealistisch beeld, omdat deze vorm van gezondheid eigenlijk niet realiseerbaar is. Het leven gaat gepaard met kwalen en klachten. Niemand is volledig gezond, in de zin dat alles goed functioneert. Het hebben van klachten is inherent aan het leven. En zeker op oudere leeftijd bestaan er altijd bepaalde klachten die in wezen niets zeggen over de vraag of men wel of niet gezond is. Immers, een artrose van de gewrichten is gekoppeld aan het ouder worden en heeft in feite niets van doen met zich ziek voelen en met gezondheid. Iemand met suikerziekte voelt zich, als de ziekte goed onder controle is, helemaal gezond, terwijl hij toch een ziekte heeft.

Toch is de mens van tegenwoordig in toenemende mate geneigd klachten als ongezond en vooral niet nodig te beschouwen. Hier speelt het geloof in de maakbaarheid van gezondheid een grote rol. Het mensbeeld is dat van gericht zijn op gaafheid. Gaafheid is het ideaal, en in de spreektaal is dat een soort slogan en een stopwoord.

Gezond en gaaf zijn begrippen die de moderne mens als een soort *leitmotiv* heeft, en dus is gezondheidszorg een groot goed. Wat is dan

het uitgangspunt van het verlenen van zorg? De Kampense theoloog professor K. Runia schreef ergens dat de caritas, naastenliefde en barmhartigheid, christelijke waarden zijn die te maken hebben met Christus' houding van 'met ontferming bewogen' zijn. De Romeinen en de Grieken waren sterk gericht op het eigenbelang, en als iemand ziek en zwak was, kon deze maar beter sterven. Men gaf geen hulp aan gebrekkigen. De christelijke zienswijze heeft een totale verandering aangebracht, en vanuit die zienswijze is de caritas ontstaan: het zorgen voor zieken, zwakken en gebrekkigen. De gelijkenis van de barmhartige Samaritaan geeft dat heel duidelijk weer. Door de eeuwen heen is dit principe altijd gehuldigd. De ziekenhuizen waren vroeger gods- en gasthuizen, waar zusters van barmhartigheid werkzaam waren.

Grondprincipes van het zorgen zijn bewogenheid, spiritualiteit en aandacht. Dat geldt voor verplegenden en verzorgenden, maar ook voor artsen. Ook zij dienen vanuit een houding van naastenliefde het werk aan de zieke medemens te verrichten, wil dat werk tot zegen zijn van de patiënt.

De mens hoort centraal te staan in de zorgverlening, en ook in de geneeskunde. De vroegere hoogleraar sociale geneeskunde aan de Vrije Universiteit Jan Piet Kuiper sprak van een inclusieve gezondheidszorg: het is geen exclusief gebeuren met een object, maar de zorg dient inclusief te zijn: de mens als mens dient voorop te staan, inclusief in het hele handelen.

Het bijbelse mensbeeld, dat door onder anderen de joodse filosoof Martin Buber zo karakteristiek wordt verwoord, is heel goed toepasbaar op de zorg. Buber zegt dat de mens pas mens wordt in relatie tot de ander. Die relatie is onmisbaar voor echt mens-zijn. In de zorg dient die relatie van mens tot mens, de *Ich-Du*-relatie, de basis te zijn voor het medisch en verpleegkundig handelen. Die *Ich-Du*-relatie is een afspiegeling van de *Ich-Du*-relatie, de relatie van de mens ten opzichte van zijn Schepper. Een dergelijke relatie schept de innerlijke motivatie om zorg te verlenen en kan gezien worden als een helende relatie. In de jaren zestig van de vorige eeuw beschreef de psychiater Michael Balint, een Brit van Hongaarse afkomst, dat de dokter zelf als medicijn kan fungeren, als hij maar een goede relatie met de patiënt heeft. Ik schreef reeds over die relatie, die gekarakteriseerd kan worden als een contactrelatie.

Op dit moment zien we helaas een andere ontwikkeling, waarbij de zorg is vertechniseerd, geëconomiseerd en gejuridiceerd. Dat geeft een totaal andere relatie. Het marktdenken is geïntroduceerd en maakt de patiënt tot een consument. En daarbij hoort een contractrelatie. Men heeft een impliciet contract met de zorgverlener, en als die het contract niet nakomt, wordt hij of zij daarop aangesproken.

Heil, helen en genezing

We verwachten van de geneeskunde heil en zegen. Heil en heling zijn aan elkaar verwant. De geneeskunde dient ons heil te brengen. Dat houdt niet altijd in dat er sprake kan zijn van genezing. Een heel oude spreuk is: *La médecine c'est guérir parfois, soulager souvent, consoler toujours*. De medische wetenschap is soms genezen, vaak verlichten, maar altijd troosten. De geneeskunde is dus niet een techniek die je toepast zonder dat je er zelf bij betrokken bent, maar iets waarbij je hele existentie betrokken is. Tijd en aandacht zijn dan de belangrijkste instrumenten voor het brengen van heil en zegen. We zagen dat de geneeskunde in de loop van de vorige eeuw steeds meer bijwerkingen met zich heeft meegebracht. Dus ook onheil en vloek zijn een resultaat van de ontwikkelingen.

Het wordt de hoogste tijd om ons te gaan bezinnen op de vraag waar de westerse geneeskunde mee bezig is. Het lijkt erop dat we maar doorhollen en dat we verblind zijn door technische hoogstandjes. We verliezen de patiënt als mens daardoor uit het oog.

Is dat nog te redresseren? Moeten we niet veel meer de spiritualiteit in de zorg aan de orde stellen en van daaruit opnieuw de doelstellingen van de geneeskunde gaan definiëren? Op dit moment is er een reactie gaande op de vertechnering in de zorg. Vanuit het Professor dr. G.A. Lindeboom-Instituut, de reformatorische instelling voor christelijke ethiek, wordt sterk nagedacht over spiritualiteit in de zorg. Er worden allerlei experimenten ondernomen om de bewustwording van de andere dimensie van de gezondheid en ziekte te entameren. Naast de aspecten uit de WHO-definitie van gezondheid dient het aspect spiritualiteit te worden toegevoegd. In scholing en nascholing zal aandacht moeten worden gegeven aan de essentie van de zorg. In werkbesprekingen zal telkens weer aandacht moeten worden gevraagd voor de problematiek van de patiënt als mens. Het gaat niet in de eerste plaats om de ziekte of afwijking, maar om de zieke, geplaatst in zijn relaties.

Met de reeds genoemde hoogleraar, wijlen Jan Piet Kuiper, ben ik van oordeel dat we moeten zoeken naar een nieuwe inspiratie voor inclusieve gezondheidszorg.

Ik beweerde in dit artikel vanuit mijn ervaring met de traditionele geneeskunde in ontwikkelingslanden dat de zieke daar nog steeds centraal staat. Ik ontdekte daar ook dat men sterk geporteerd is voor de westerse geneeskunde, en graag de techniek wil overnemen. Dat lijkt heel logisch. Immers, de mens is altijd op zoek naar vooruitgang, en juist techniek is in de ogen van de meeste mensen die vooruitgang. Zou het mogelijk zijn van de westerse geneeskunde te leren dat er in

die vooruitgang ook grote gevaren zitten? Zou men kunnen inzien dat die westerse geneeskunde niet altijd veel heil en zegen brengt?

Literatuur

- J. Illich, *Grenzen van de geneeskunde*, Baarn: Het Wereldvenster, 1972.
- J.P. Kuiper, *Mensopvatting en gezondheidszorg*, Assen: Van Gorcum, 1980.
- Th. McKeown, *The role of medicine: dream, mirage or nemesis*, Oxford: Basil Blackwell, 1979
- D. Post, *Iatrogene ziekten. Een onderzoek naar oorsprong en omvang*, Alphen aan den Rijn: Stafleu, 1984.
- D. Post en H. Hommes, *Gezondheid! Zorg en verzekeren in de 21e eeuw*, Den Haag: Ten Hagen Stam, Haag 2001.
- D. Post, *Een spannende toekomst voor zorg en zekerheid*, Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 2003.
- S. Strijbos, *Het technisch wereldbeeld*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1988.

⇒ **Doeke Post** (1939) studeerde geneeskunde aan de Vrije Universiteit, was huisarts en adviserend geneeskundige bij een ziekenfonds, en specialiseerde zich tot sociaal-geneeskundige in Leiden. Vanaf 1992 was hij hoogleraar sociale geneeskunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij was lid van diverse staatscommissies voor gezondheidszorg. Gepensioneerd in 2004 houdt hij zich bezig met de herziening van het Nederlandse verzekeringsstelsel en is hij lid van een aantal commissies van toezicht in de verplegings- en verzorgingssector. *E-mailadres:* prof.dr.d.post@wxs.nl.

Summary – Professor D. Post gives a critical assessment of the recent development of medical science. Enormous progress of all forms of medical sciences, have their drawbacks, especially in the field of medical care. Relationships between patient and medical doctors are expressed in commercial terms, which leaves less room for basic principles of care like compassion, attention, spirituality. Medical care is ever more expensive, whereas the period in which man lives in relatively good health has not become much longer than in the past. Nevertheless medical science is regarded with a kind of religious awe. This brings the author to a plea for a new ethical consciousness in which the patient and not his disease is the centre of concern.

Overvloeiende barmhartigheid

De traditie van Jezus' genezingen in de vroege kerk

Giselle de Nie

Genezingen door aanraking van Martinus van Tours, 'man, vervuld van God', en door gebed van Gregorius zijn lange tijd modellen geweest voor wonderlijke genezingen in de vroege kerk.

Dat de genezingen van Jezus en de apostelen slechts een tijdelijke dispensatie waren om de bekering van de wereld te bewerkstelligen, is een zienswijze die vanaf de tweede eeuw veld wint. Hoewel kerkvader Augustinus getuige was geweest van een huiselijke gebedsgenezing, dacht hij er in 393 nog steeds zo over; dertig jaar later echter overtuigde een plotselinge hausse van onmiskenbare wondergenezingen in zijn bisschopsstad, bij de relieken van de martelaar Stefanus, maar soms ook via de eucharistie, hem uiteindelijk van het tegendeel.¹ In de middeleeuwse kerk zien we deze twee zienswijzen naast elkaar bestaan.²

Genezen in de eerste eeuwen

De meest recente literatuur over het onderwerp lijkt het erover eens te zijn dat in de evangeliën lichamelijke genezingen inderdaad een integraal en permanent onderdeel van Jezus' missie waren, en dat het een uitdrukkelijke opdracht aan de discipelen was op gelijke wijze door te gaan. De verhalen over, en brieven van de apostelen bevatten echter veel minder genezingen.³ Kerkelijke teksten uit de eeuwen daarna die genezingen noemen, zijn schaars, maar ze laten zien dat er – althans plaatselijk – zowel materiële zorg voor de zieken als, kennelijk niet zelden succesvolle, pogingen tot spirituele genezing waren. Die laatste gebeurden vooral door gebed en het toedienen van olie, door de clerus en door leken onderling, en beide werden, zoals de brief van Jakobus voorschreef, beschouwd als een wezenlijk onderdeel van het gemeenschapsleven van de vroege (van tijd tot tijd door de regering vervolgd) kerk.⁴

In de loop van de vierde eeuw, toen de officiële erkenning door, en samenwerking met de Romeinse regering tot aanpassingen aan wereldlijke zaken leidden, kwamen spirituele dan wel miraculeuze genezingen ineens weer prominent in het vizier.

Eerst in het Oosten, door individuen die terug wilden naar het oorspronkelijke, eenvoudige apostolische leven door zich van de zorgen van 'de wereld' af te keren: de woestijnvaders. En, in het begin van de vijfde eeuw, in het Westen: een ware lawine van een nieuw soort genezingen door middel van de relieken van vereerde dode heiligen, vroegere martelaren.⁵ Ze werden beschouwd als eigentijdse doorgeefluiken van Jezus' oorspronkelijke genezende activiteit. In het Westen gingen de kerkelijk leiders, die, behoudens enige opvallende uitzonderingen, hiertegenover aanvankelijk vaak terughoudend waren geweest, in de loop van de tijd overstap. In deze periode van afbrokkelend Romeins gezag en verwoestende Germaanse veroveringen gingen ze hun positie pragmatisch baseren op de veronderstelde macht van een dode heilige als de hemelse patroon van hun kerk en gebied.⁶ Naast vermeldingen van het bouwen van herbergen voor pelgrims, waarin waarschijnlijk ook enige verzorging werd geboden, wordt de onderlinge en klerikale zorg voor zieken via spirituele middelen daarna alleen nog vermeld als het een levende heilige is, die het, met wonderbaarlijke resultaten, doet. Voor het overige lijkt het erop dat de door de plaatselijke kerk (zoals we zullen zien, ook uit eigenbelang) bevorderde zelfhulp door aanroeping van, en gebed tot, dode heiligen ervoor in de plaats is gekomen. Voor een gedetailleerde discussie over al deze ontwikkelingen wordt de lezer naar de literatuur verwezen. In wat volgt, zal getracht worden enkele belangrijke aspecten hiervan te belichten door een daarvoor kenmerkend gebeuren iets nader te bekijken.

Jezus: 'met ontferming bewogen'

In het evangelie volgens Matteüs (20, 29-34) lezen we:

Twee blinden, die aan de weg zaten, riepen, toen zij hoorden, dat Jezus voorbijging, zeggende: Here, heb medelijden met ons, Zoon van David! En de schare bestrafte hen, dat zij zwijgen zouden. Maar zij riepen te meer, zeggende: Here, heb medelijden met ons, Zoon van David! En Jezus stond stil, riep hen en zeide: Wat wilt gij, dat Ik u doen zal? Zij zeiden tot Hem: Here, dat onze ogen geopend worden. Jezus werd met ontferming bewogen en raakte hun ogen aan, en terstond werden zij ziende en zij volgden Hem.⁷

Marcus en Lucas vertellen op deze plaats over slechts één blinde, de zoon van Timeüs, en refereren niet uitdrukkelijk aan Jezus' ontferming, alhoewel deze verondersteld mag worden. Marcus (10, 52) rapporteert echter dat Jezus voorafgaand aan de genezing tegen de man zei: 'Ga heen, uw geloof heeft u behouden.' En Lucas (18, 42) heeft een bevel tot genezing: 'Word ziende; uw geloof heeft u behouden.' Dit

laatste thema keert, met verschillende accenten, zeer vaak terug in de evangeliën: vertrouwen in Jezus' kracht om te genezen zou de daadwerkelijke genezing mogelijk maken – een traditie die in de hiernavolgende eeuwen doorgaat. Een ander element in dit verhaal wordt elders en later ook herhaaldelijk benadrukt: het aanhoudend aanroepen – als teken van vertrouwen in de ontferming – dat uiteindelijk tot een respons leidt. Terwijl in Matteüs ogenschijnlijk alleen de aanraking de genezing totstandbrengt, lijkt het in Marcus' en in Lucas' verhaal het woord, dat dit doet. Beide technieken keren vele malen terug, soms in combinatie. In tegenstelling tot de overheersing van het symbolische element in de genezing van de blindgeborene in het evangelie volgens Johannes (9) lijkt hier zoiets niet de primaire bedoeling.

De apostolische kerk: 'Het gelovige gebed zal de lijder gezond maken'

Zoals reeds gezegd lijken genezingen veel minder prominent bij de apostelen. Alhoewel dit niet hoeft te betekenen dat ze niet plaatsvonden, geeft het toch aan dat althans voor de auteurs het spirituele heel worden vooraan stond, en ziekte, zoals de apostel Paulus' eigen 'doorn in het vlees' (2 Korintiërs 12, 7), als een niet te verhelpen en door God gegeven middel tot nederigheid beschouwd kon worden. Paulus' uitspraken over de absolute voorrang van het geestelijke boven het lichamelijke leven (zoals in Romeinen 8, 4) en over het lichaam als de zetel van onreine neigingen en de oorzaak van de dood (bijvoorbeeld Romeinen 7, 24) zullen ook niet bijgedragen hebben aan aandacht voor de genezing van zieken. Wel zien we dat het volk desalniettemin gelooft dat het louter aanraken van zweetdoeken en schorten van deze apostel een genezende kracht zou kunnen hebben (Handelingen 19, 12). Zoals we zullen zien, zou zich dit soort denken, reeds zichtbaar in de genezing van de bloedvloeiende vrouw door het aanraken van Jezus' kleed (Matteüs 9, 20-22), later zeer uitbreiden.

Alleen in de brief van de apostel Jakobus (5, 13-17) vinden we een spoor van structurele kerkelijke zorg voor zieken in deze periode:

Is er iemand bij u ziek? Laat hij dan de oudsten der gemeente tot zich roepen, opdat zij over hem een gebed uitspreken en hem met olie zalven in de naam des Heren. En het gelovige gebed zal de lijder gezond maken, en de Here zal hem oprichten. En als hij zonden heeft gedaan, zal hem vergiffenis geschonken worden. Belijdt daarom elkander uw zonden en bidt voor elkander, opdat gij genezing ontvangt. Het gebed van een rechtvaardige vermag veel, doordat er kracht aan verleend wordt. Elia was slechts een mens zoals wij.

Het gebed, door de kerkelijk leiders, maar ook door de gelovigen voor

elkaar, staat hier centraal. Want het vertrouwen leeft dat de aanroeping door een 'rechtvaardige' verhoord zal worden: God zal de zieke 'oprichten': uit zijn (horizontale of kromme) lijden verlossen. Wezenlijk is dat dit gepaard gaat met de vergeving van zonden, want lichamelijke en geestelijke genezing zijn één geheel. Wat het zalven betreft: alleen in Marcus 6, 13 wordt incidenteel vermeld dat de discipelen 'vele zieken met olie zalfden en genazen'. Het bekende verhaal over de barmhartige Samaritaan (Lucas 10, 30-37) – Jezus' nadruk hier op barmhartigheid is weer kenmerkend – laat zien dat het toedienen van olie in die tijd een middel was dat ook voor zuiver medische doeleinden werd gebruikt. In Jakobus' brief echter gebeurt het zalven 'in de naam des Heren', en krijgt het een geestelijke lading. In de hiernavolgende eeuwen werd deze praktijk op verschillende manieren voortgezet.

Een levende heilige als genezer: 'man vervuld van God'

Als we biograaf Sulpicius Severus mogen geloven, was het enige streven van de oorspronkelijk Pannonische soldaat, later monnik en uiteindelijk – door het volk gekozen – bisschop van Tours Martinus (omstreeks 371-397) zich te vereenzelvigen met Christus en diens levenswijze. Hij wordt dan ook beschreven als een 'man, vervuld van God'.⁸ Sulpicius maakt duidelijk dat de andere Gallo-Romeinse bisschoppen, hoogopgeleide aristocraten die zich veelvuldig in de buurt van het keizerlijk hof ophielden, niets moesten hebben van de door het volk geliefde, eenvoudige en onconventionele charismaticus en visionair die, in navolging van de oosterse kluisenaars, zijn uiterlijk en lichaam verwaarloosde. Met deze baanbrekende biografie presenteerde de auteur een westerse variant van de oosterse afgezonderde woestijnvader: een heilige die, in navolging van Jezus, het afgewend-zijn van wereldse zaken combineert met actieve dienst aan de medemens. Het duurde echter nog ongeveer vijftig jaar vooraleer de dode Martinus in zijn bisschopsstad als heilige vereerd werd: op het moment dat de stad, door de oprukkende Visigoten bedreigd, bescherming zocht.⁹ *Het leven van de heilige Martinus* werd het model voor de westerse hagiografie, en latere bisschoppen namen het ideaal van de monnik-bisschop uiteindelijk over.¹⁰

Zoals het overbekende verhaal van zijn gedeelde mantel laat zien, staat bij Martinus, net als bij Jezus, het medelijdend handelen centraal. Het komt ook tot uiting in een daad, waaraan Sulpicius, op kenmerkende wijze, maar twee zinnen besteedt:

Toen hij [Martinus] met de grote scharen die met hem meetrokken, de poort van Parijs binnenging, heeft hij bij deze stad een leproos met een meelijwekkend uiterlijk, voor wie allen huiverden, gekust en gezegend. En

terstond ging hij, gezuiverd van alle kwaad, de volgende dag naar de kerk en bracht, met een prachtige huid, zijn dank voor de gezondheid die hij teruggekregen had.¹¹

Hier zien we dat de liefdevolle aanraking met – en als – zegening centraal staat, maar ook de opvatting van ziekte als een manifestatie van een ‘kwaad’ dat door een spirituele handeling verdreven moet worden. In navolging van Jakobus’ aanwijzing, gebruikt echter ook Martinus binnenshuis herhaaldelijk gezegende olie om te genezen. Na zijn dood bleken olie en andere objecten die met zijn graftombe in aanraking waren geweest, genezende en apotropeïsche kracht te bezitten en figureerden ze veelvuldig in wondergenezingen.¹²

Genezing door een dode martelaar: ‘een hemelse arts’

Hoe kon men onooglijke botjes of plukjes stof als kanalen van een hemelse genezende kracht ondergaan? Door ze te beleven als vervuld van activerende en transformerende krachten. Eén moderne visie op de vroegchristelijke beleving van het genezingsproces door een dode martelaar veronderstelt dat het biddende subject de overwinning van de martelaar op de dood innerlijk nabeleeft en met de daardoor opgewekte energie de ziekte overwint.¹³ Een andere visie wijst op de uitwerking van het nabeleven, tijdens het smekend bidden, van dynamische bijbelse beelden van genezing en verlossing¹⁴; hierover later meer. Reeds in een van de vroegste getuigenissen van dit soort genezingen stuiten we echter ook op visualisaties van de dode heilige als een herkenbaar menselijke en daardoor benaderbare figuur die een lichtend, opwekkend en vitaliserend soort energie uitstraalt en overbrengt. In de beschrijving van het langdurige proces van Vrouwe Megetia’s genezing bij de relieken van de martelaar Stefanus lezen we:

Zij zag in haar droomvisioen aan haar verschijnen een waardige man, gekleed in het gewaad van een diaken. Hij begon haar te vragen, als ware hij een geestelijke arts, of hij haar [verkrampte] kaak zou mogen onderzoeken en, als zij het verdiende, deze te genezen. En waarlijk, toen hij haar kaak had onderzocht zei hij met een glimlach en rustige blik: ‘Kijk eens wat er daar boven je hoofd vliegt. (...) Tenzij je eerst deze draak doodt, kun je niet genezen.’ (...) Uiteindelijk, toen zij [de draak] op zijn hoofd sloeg, viel hij meteen terneer.¹⁵

In een volgend droomvisioen verschijnt Stefanus weer, deze keer als ‘een mooie jongeman, gekleed in een stralend gewaad’. Hij zegt haar nu:

‘(...) Je ogen moeten eerst worden genezen.’ En toen, als een hemelse arts,

kijkende door de geest in de geheimenissen van haar hart, streek hij als het ware een medicinale huidzalf over haar ogen, en vertrok.

Het is nu duidelijk dat de ogen van haar hart worden bedoeld, en dat de draak een vergeten zonde is. Megetia ‘zuivert de ogen van haar hart door te biechten’ en ten slotte ‘beleeft’ ze dat Stefanus ‘als het ware met een zichtbare en voelbare hand haar kaak aanraakt en rechtzet’ (2.2.6). Uiteindelijk verschijnt hij nog een keer in een stralend licht, en biedt hij haar dit licht aan (2.2.9). Wat we in dit verhaal zien, is dus een verbeelding van iets wat lijkt op de kerkelijke genezingszalving, biecht, vergiffenis, en een innerlijke verlichting door een verheerlijkte charismatische genezer die daarvoor even uit de hemel neerdaalt. In de laat-zesde-eeuwse verhalen van Gregorius van Tours komen we vergelijkbare beelden tegen.¹⁶

Het gebed van een levende heilige: ‘Ik begon me af te vragen wie ik was, wie ik was geweest’

Zoals vele andere bisschoppen bouwde ook paus Gregorius de Grote (590-604) een zieken- of verzorgingshuis voor pelgrims. Zelf lijkt hij door overmatige ascese en vasten in zijn monastieke periode zijn spijsvertering te hebben geschaad; hij heeft er de rest van zijn leven last van gehad. Zoals bekend bevatten zijn *Dialogen* verhalen over genezingen door levende heilige tijdgenoten of bijna-tijdgenoten in Italië. Daarin komt ook een verhaal over een (tijdelijke) verlichting van zijn eigen kwaal door een mede-monnik die hij als een ‘man van God’ beschouwde. Het verhaal laat zien dat het voor elkaars genezing bidden in die tijd nog steeds kon plaatsvinden. Gregorius vertelt dat hij, toen de dag van Pasen aanbrak en hij het, vanwege zijn uiterst beoernde toestand, onmogelijk vond mee te vasten, zeer bedroefd een heilige mede-monnik vroeg in de kapel aan God te vragen hem de kracht te geven om te vasten:

Hij gaf zich over aan bidden met tranen, en ging na een tijdje weg. Maar door het geluid van zijn zegening ontving mijn maag zo veel kracht dat voedsel en ziekte geheel uit mijn bewustzijn verdwenen. Ik begon mezelf in verwondering af te vragen wie ik was, wie ik daarvóór was geweest, want toen [de herinnering aan] de ziekte in mijn geest terugkeerde, herkende ik niets in mijzelf van wat ik me daarvan herinnerde.¹⁷

Het hier veronderstelde (en in andere verhalen ook prominente) volledige vertrouwen dat het gebed-in-zelfvernederend (dat is: met tranen) verhoord zal worden, is een essentiële component. De paus had kennelijk ook volstrekt vertrouwen in de werkende kracht van de uitgesproken woorden: hij kon de hele dag verder vasten zonder ergens

last van te hebben. Toch wil Gregorius geen echt belang toekennen aan zichtbare wonderen, die volgens hem in de apostolische tijd thuishoren; de echte wonderen, schrijft hij, zijn nu de spirituele, zoals de bekering van een zondaar.¹⁸

Bemiddelde toegang tot de genezende kracht van een dode heilige: 'in de aanschouwing van het licht'

Ofschoon zijn tijdgenoot bisschop Gregorius van Tours (573-594) hier en daar ziekten als straf van God vermeldt, laten zijn verhalen zien dat ze – naar aangenomen mag worden, wanneer er sprake is van gepast berouw – door een dode heilige konden worden genezen. De zeer vele genezingen die hij beschrijft, vinden allemaal plaats door toedoen van een heilige, meestal een dode heilige, en door middel van een materieel object (soms olie) dat in contact is geweest met het graf of de relieken. In de achtste of de negende eeuw zal dan ook blijken dat de vroegere klerikale ziekenzalving zijn oorspronkelijke bedoeling verloren had en uiteindelijk begrepen werd alleen als een ultieme reiniging vóór de toegang tot de hemel. Pas tijdens het Tweede Vaticaans Concilie in 1962 heeft de Katholieke Kerk dit eindelijk rechtgezet: het is nu weer, Jakobus' brief volgend, een zalving ter genezing van zieken in *dit* leven.¹⁹

In een van Gregorius' verhalen zien we dat hijzelf en anderen als het ware op 'experimentele' wijze via aanschouwelijke en tastbare middelen toegang krijgen tot de wondermacht van de heilige Martinus. Toen zijn zwager ernstig ziek werd, stuurde de bisschop hem een kaarsstompje dat op de graftombe van Martinus had gestaan, met de volgende boodschap:

'Steek het voor zijn gezicht aan en laat hem in de aanschouwing van dit licht een gebed tot de Heer richten, en de almacht van de heilige bisschop smeken hem te hulp te komen.'²⁰

Nadat de kaars een tijdje naast het bed had gebrand, verkruimelde men een stukje van de verbrande pit en gaf het in een glas water aan de zieke te drinken.

En terwijl hij het opdronk, werd hij meteen gezond en genas van zijn ziekte. Later vertelde hij ons hoe de wondermacht van de heilige bisschop [Martinus] hem te hulp kwam. Want hij placht te vertellen dat op het moment zelf dat de lichtstraal van de kaars de duisternis van de nacht uit zijn ogen verdreef, de koorts – door de aanschouwing van de kaarsvlam – ogenblikkelijk uit zijn lichaam verdween. (...) Deze dingen werden bewerkt door de wondermacht van de bisschop, die vaak, in overvloedige

barmhartigheid, de ongelukkigen helpt en de zieken geneesmiddelen schenkt.²¹

Hier wordt de kaarsvlam ervaren als een manifestatie en doorgeefluik van Christus' zuiverend en genezend licht, door de heilige bemiddeld, dat eventuele zonde en de ziekte (of de kwade geest die het zou hebben veroorzaakt) uitdrijft; het innemen van de kaarspit functioneert als 'medicijn'. Dat dit geen 'magie' is, toont het feit dat het symbolisch handelen de beleving van de warmte van Martinus' persoonlijke aanwezigheid, zijn 'overvloedige barmhartigheid', niet uitsluit. Een ander – typerend – verhaal laat echter zien dat Gregorius, als principieel ongewapende bisschop in de onveilige vroeg-Gallo-Frankische samenleving, deze barmhartigheid ook als 'wapen' tegen zijn belagers kon gebruiken. Toen de aanvoerder van een klein door de koning gezonden leger zijn stad dreigde plat te branden als hij niet een vijand van de koning uitleverde die in Martinus' kerk asiel had gezocht, liet de bisschop hem weten dat Martinus als de heilige patroon van de stad, die zojuist iemand had genezen, een dergelijke daad zeer zeker hard zou straffen; het plan werd afgeblazen.²²

In de hierboven beschreven genezingen zien wij misschien ook iets van wat tegenwoordig (ook klinisch) geobserveerd wordt als het innerlijk nabeleven van, en daardoor getransformeerd worden door, bijbelse beelden van heelwording: Gods manier om ons 'hart' te bereiken en erin te werken? Affectief opgenomen *en daardoor innerlijk nagebootst* kunnen deze beelden zich namelijk omzetten in overeenkomstige biochemische patronen waardoor de autonome lichaamsprocessen van binnenuit worden gestuurd – en het lichaam wordt geheeld.²³

Noten

- 1 Augustinus, *De civitate Dei* 22.8 (Corpus Christianorum 48), Turnhout: Brépols, 1955.
- 2 Morton T. Kelsey, *Psychology, Medicine and Christian Healing*, San Francisco: Harper, 1988; John Wilkinson, *Health and Healing. Studies in New Testament Principles and Practice*, Edinburgh: Handsel, 1980.
- 3 J. Keir Howard, *Disease and Healing in the New Testament. An Analysis and Interpretation*, Lanham: University Press of America, 2001; Hector Avalos, *Health Care and the Rise of Christianity*, Peabody, Mass.: Hendrickson, 1999; Harold Remus, *Jesus as Healer*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997; Howard Clark Kee, *Medicine, Miracle and Magic in New Testament Times*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- 4 R.J.S. Barrett-Lennard, *Christian Healing after the New Testament. Some*

- Approaches to Illness in the Second, Third and Fourth Centuries*, Lanham: University Press of America, 1994; Harold Remus, *Pagan-Christian Conflict over Miracle in the Second Century* (Patristic Monograph Series 10), Cambridge, Mass.: Philadelphia Patristic Foundation, 1983.
- 5 Peter Brown, *The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity*, Chicago: University of Chicago Press, 1981.
 - 6 Raymond Van Dam, *Saints and Their Miracles in Late Antique Gaul*, Princeton: Princeton University Press, 1993.
 - 7 Hier en hierna: vertaling Nederlands Bijbelgenootschap 1951.
 - 8 Jacques Fontaine (redactie), *Vir Deo plenus*. Sulpicius Severus, *Vita sancti Martini* (VM) 3.1 (Sources chrétiennes 133), Parijs: Cerf, 1967, 256. Zie: Clare Stancliffe, *St. Martin and His Hagiographer. History and Miracle in Sulpicius Severus*, Oxford: Clarendon Press, 1983.
 - 9 Van Dam, *Saints*, 13-20.
 - 10 Martin Heinzelmann, *Bischofsherrschaft in Gallien* (Beihefte der Francia 5), Zürich: Artemis, 1976.
 - 11 VM 18.3-4; vertaling: Peter Nissen en Els Rose, *Het leven van de heilige Martinus* (Christelijke Bronnen 11), Kampen: Kok, 1997, 46/48.
 - 12 Zie Giselle de Nie, 'Configurations of miracle: from Roman to Merovingian Gaul', in: Karen E. Olsen en anderen (redactie), *Miracles and the Miraculous in Medieval Germanic and Latin Literature*, Leuven: Peeters, 2004.
 - 13 Brown, *Cult*, 82-84.
 - 14 Giselle de Nie, "'Word, image and experience in the early medieval miracle story', in: Paul Joret en Aline Remael (redactie), *Language and Beyond. Actuality and Virtuality in the Relations between Word, Image and Sound* (Studies in Comparative Literature 17), Amsterdam: Rodopi, 1998, 97-122.
 - 15 Eigen vertaling van J.P. Migne (redactie), *De miraculis sancti Stephani protomartyris* (MS) 2.2.6 (Patrologia Latina 41), Parijs 1846, kolommen 843-849.
 - 16 Giselle de Nie, *Views from a Many-Windowed Tower. Studies of Imagination in the Works of Gregory of Tours* (Studies in Classical Antiquity 7), Amsterdam: Rodopi, 1987, 227-251.
 - 17 Eigen vertaling van Adalbert de Vogüé (redactie), Gregorius Magnus, *Dialogi* (D) 3.33.7-9 (Sources chrétiennes 260), Parijs: Cerf, 1979, 396-399.
 - 18 D 3.17.7; zie: William D. McCready, *Signs of Sanctity. Miracles in the Thought of Gregory the Great* (Studies and Texts 91), Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1989, 81 en 17-27.
 - 19 Kelsey, *Psychology*, 159-160.
 - 20 Eigen vertaling van: Bruno Krusch (redactie), Gregorius Turonensis, *De virtutibus sancti Martini* (VtM) 2.2 (Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Merovingicarum 1.2), Hannover: Hahn, 1885, 609-610.
 - 21 VtM 2.2. Zie: Agnes Sanford, *The Healing Light*, New York: Ballantine, herziene uitgave 1972.

- 22 VtM 2.37 and *Historiae* 5.4 (editie B. Krusch and W. Levison, MGH SSrM 1.1, editio altera).
- 23 Eugen Drewermann, *Tiefenpsychologie und Exegese*, delen 1 en 2, Olten: Walter, 1985, deel 1: 101; deel 2: 74-140, 239-245; Morton Kelsey, *Christianity as Psychology. The Healing Power of the Christian Message*, Minneapolis: Augsburg, 1986; Bernie S. Siegel, *Love, Medicine and Miracles*, Londen: Arrow, 1988. Zie ook: Sanford, *Healing Light*.

Overige literatuur

- Giselle de Nie, 'History and miracle. Gregory's use of metaphor', in: Kathleen Mitchell and Ian Wood (redactie), *The World of Gregory of Tours* (Cultures, Beliefs and Traditions 8), Leiden: Brill, 2002, 261-279.
- Giselle de Nie, 'Fatherly and motherly curing in sixth-century Gaul. Saint Radegund's *mysterium*', in: Anne-Marie de Korte (redactie), *Women and Miracle Stories. A Multidisciplinary Exploration* (History of Religions 88), Leiden: Brill, 2001, 53-86.
- Giselle de Nie, "Text, symbol and "oral culture" in the sixth-century Church. The miracle story', *Mediaevistik* 9 (1997), 115-133.

∞ **Giselle de Nie** was docent middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit van Utrecht en publiceert over de perceptie van wonderen en de religieuze mentaliteit in de laat-antieke periode van 400-600.

Summary – Recent studies argue and show that cures were an essential element in Jesus' healing of humankind to bring it back to the experience of God's love. In apostolic times and in the centuries that followed, James' instructions for prayer by the elders or among themselves, anointing for healing and the forgiveness of sins were practiced in at least some communities. Emphasis however upon the spiritual life at the expense of the physical, connected with the late antique platonizing rejection of the material body as inimical to the spirit, and the later adoption by the Church of an Old Testament attitude that regarded illness as a divine chastisement, are likely to have influenced the rise of a different understanding of this anointing in the early Middle Ages: not as one for healing during life, but as a last purification at the moment of imminent death. In the meantime, healing through prayer to, and the (mediated) touching of, holy persons, dead or alive, which suddenly began to become prominent in the late fourth century, appears to have taken its place as a widespread healing practice. In the insecurity of early medieval Gallo-Frankish society, these cures could also function as a warning to potential predators to respect the active power of the city's heavenly 'patrons' to defend its unarmed bishops.

Tom Marfo

Geloofsgenezing betekent: door gebed in naam van Jezus de strijd aangaan met de duivelse machten van kwaad en ziekte. Wat Jezus interesseert – lichamelijke genezing en sociaal welzijn –, moet ook de interesse van de kerk zijn.

Heeft de kerk in de wereld van vandaag, gekenmerkt door wetenschap, nog een rol te spelen op het gebied van genezing? De medische wetenschap betreedt vandaag gebieden die tot voor enkele jaren onbekend waren. Met moleculaire gentechiek, doorbraken in stamcelonderzoek en vorderingen in orgaantransplantaties hebben we oplossingen gevonden voor veel ziekten die de mensheid teisterden. Dat alles heeft geleid tot een bijna religieus vertrouwen dat onze medische specialisten oplossingen hebben voor al onze kwalen. Onze afhankelijkheid van hen is dermate groot geworden dat we hun adviezen blindelings volgen en hun het laatste woord geven.

Wat is in deze situatie de betekenis van de kerk in kwesties van genezing, en is geloofsgenezing een mythe of een werkelijkheid?

Waarom genezing kerkenwerk is

De kerk heeft een opdracht tot genezing omdat Satan actief is in deze wereld. Jezus zegt in het evangelie volgens Johannes 10,10: 'Een dief komt alleen om te roven, te slachten en te vernietigen, maar Ik ben gekomen om hun het leven te geven in al zijn volheid.'

Hier spreekt Jezus over een drievoudige activiteit van Satan: hij is bezig met roven, slachten en vernietigen. De duivel is een meedogenloze vijand, die deze drievoudige dienst met efficiënte wreedheid uitoefent. Een van zijn methoden is onze gezondheid te roven en te vernietigen door ons met ziekten te plagen en ons ten slotte zo mogelijk te doden. Hij heeft de wereld zozeer onderworpen aan verrotting en verval dat de gehele schepping kreunend uitziet naar verlossing. Paulus zegt dit heel bondig in Romeinen 8, 22-23: 'Wij weten dat de hele schepping nog altijd als in barensweeën zucht en lijdt. En dat niet alleen, ook wijzelf, die als voorschot de Geest hebben ontvangen, ook

Hoe luisteren we thans naar de opdracht van Jezus aan de discipelen: 'Ga heen, verkondig het Koninkrijk. Genees zieken, wek doden op, reinig meelaten en drijf demonen uit' (Matteüs 10, 7-8)? We hebben drie mensen in verschillende posities gevraagd hierop een persoonlijk antwoord te geven. Hun antwoorden staan in dit artikel van ds. Tom Marfo, Ghanees predikant te Amsterdam, en in de hierna volgende bijdragen van ds. Marianne van Beinum, ziekenhuispredikant in Den Haag, en Dagmar Plum, behorend tot de Medische Missiezusters.

wij zuchten in onszelf in afwachting van de openbaring dat we kinderen van God zijn, de verlossing van ons sterfelijk bestaan.' Jezus is gekomen als een direct antwoord op de activiteiten van Satan en vanwege de schreeuw en het kreunen van de schepping en de kinderen van God. Want 'God heeft de wereld zo lief gehad dat hij zijn enige Zoon heeft gegeven, opdat iedereen die in Hem gelooft, niet verloren ga, maar eeuwig leven heeft' (Johannes 3, 16). Deze prachtige tekst is dikwijls verkeerd begrepen. God heeft zijn enige Zoon niet gezonden alleen maar om ons te redden. Het gaat om meer: Hij heeft Hem tot ons gezonden om ons te genezen en onze gezondheid te herstellen. 3 Johannes 2 zegt het duidelijk: 'Geliefde broeder, ik hoop dat het u in alle opzichten goed gaat en dat u gezond bent. Dat het uw ziel goed gaat, weet ik.' Johannes 3, 16 moet op holistische wijze worden gelezen, en dat houdt niet alleen de redding van de ziel in, maar ook het verlossen van het lichaam van door ziekten veroorzaakt verval. De bedoeling hiervan wordt nog duidelijker in het licht van 1 Johannes 3, 8 en Handelingen 10, 38. 1 Johannes 3,8 zegt: 'Wie zondigt, komt uit de duivel voort, want de duivel heeft vanaf het begin gezondigd.' De Zoon van God is dan ook gekomen om de daden van de duivel teniet te doen. Petrus zegt in Handelingen 10, 38 hoe God 'Jezus uit Nazaret met de heilige Geest heeft gezalfd en met kracht heeft bekleed. Hij trok als weldoener door het land en genas iedereen die in de macht van de duivel was, want God stond Hem bij.' Jezus zag ziekte als onderdrukking van de duivel die *moest* worden vernietigd. In Lucas 4, 18 lezen we dat het tot de messiaanse werken van Jezus behoorde de gebrokenen van hart te helen en de gevangenen vrijheid te geven: 'De Geest van de Heer rust op mij, want hij heeft mij gezalfd. Om armen het goede nieuws te brengen heeft hij mij gezonden, en om gevangenen hun vrijlating bekend te maken en aan blinden het herstel van hun zicht, om onderdrukten hun vrijheid te geven.' God verheugt zich wanneer Hij ziet dat zijn kinderen gezond zijn, zoals alle ouders zich verheugen over de gezondheid van hun kinderen, maar verdrietig zijn wanneer ze ziek zijn. Veel bijbelgedeelten openbaren deze hartslag van God. Exodus 15, 26 zegt van God: 'Ik, de HEER, ben het die jullie geneest.' En Psalm 103, 3 zegt: 'Hij vergeeft al

uw schuld en geneest al uw kwalen.' Jesaja 53, 5 laat duidelijk zien dat onze lichamelijke genezing van ziekten en kwalen centraal staat in de verlossende opdracht van de messias: 'Om onze zonde werd hij doorboord, om onze wandaden gebroken. Voor ons welzijn werd hij getuchtigd, zijn striemen brachten ons genezing.'

De macht van het woord, dat de boodschap van het evangelie verkondigt, is dat het in zich de potentie heeft te genezen en duivelen uit te werpen. Met andere woorden: genezen en het uitwerpen van duivelen laten de betekenis en de waarheid van het evangelie zien. Jezus zelf maakte genezing en duiveluitdrijving tot het centrale punt in zijn intense conflict met duivels.

Een van de boeiendste en fascinerendste verhalen over Jezus' conflict met de duivel is vastgelegd in Marcus 5, 1-20. We lezen daar dat een veelbelovende jonge man, de trots van zijn ouders, door een duivel was bezeten, door een demon. De verteller gaat niet in op de vraag waarom en hoe hij werd bezeten, maar laat ons zien hoe de maatschappij op hem reageerde: ze sloeg hem in ketenen, verbande hem naar de afgrond van de graven en liet hem daar in vergetelheid achter.

Hij was al dikwijls aan handen en voeten geketend geweest, maar dan trok hij de kettingen los en sloeg hij de boeien stuk, en niemand was sterk genoeg om hem te bedwingen. En altijd, dag en nacht, liep hij schreeuwend tussen de rotsgraven en door de bergen en sloeg hij zichzelf met stenen. Toen hij Jezus in de verte zag, rende hij op hem af en viel voor hem neer, en luid schreeuwend zei hij: 'Wat heb ik met jou te maken, Jezus, Zoon van de allerhoogste God? Ik bezweer je bij God: doe me geen pijn!' Want Jezus had tegen hem gezegd: 'Onreine geest, ga weg uit die man' (Marcus 5, 4-8).

Voor de mensen uit zijn omgeving was hij zo goed als dood. Maar het loste voor hem niets op dat ze hem maar ergens wegstopten, en dat loste ook voor zijn omgeving niets op. Alleen toen hij Jezus ontmoette en diens bevrijding ervoer, werd hij een vrij man, en doordat hij bevrijd werd, kon ook zijn omgeving bevrijd worden. In de verzen 19-20 zien we wat de kerk tot stand kan brengen als ze een plaats wordt van genezing en duiveluitdrijving. Wat waardeloos is, wordt waardevol, zoals deze jongeman die als 'waardeloos' en 'dood' was beschouwd, nu de eerste evangelist in de streek rondom Decapolis werd.

De vroege kerk zag in het 'bevrijden van de gebondenen' en het 'vernietigen van de werken van de duivel' het tweevoudige doel van de boodschap van het evangelie en na Pinksteren bracht ze dat genezen

in praktijk als voortzetting van het werk van Jezus, die 'de verdrukten vrijmaakte'.

Jezus zelf gaf zijn twaalf discipelen de opdracht zieken te genezen, en dat werd zo een centraal onderdeel van het verkondigen van het evangelie (Lucas 9, 1-2; 6). Later droeg Hij de zeventig discipelen op hetzelfde te doen (Lucas 10, 1).

Het Nieuwe Testament vermeldt drie manieren waarop Gods genezende kracht en geloof door de kerk werden uitgedeeld:

- a door handoplegging (Handelingen 9, 7);
- b door het belijden van de zonden waarvan men zich bewust is, gevolgd door het zalven van zieken en het gebed des geloofs door de ouderlingen (Jakobus 5, 14-16);
- c door de geestelijke gaven tot genezing die aan de kerk zijn verleend (1 Korintiërs 12, 9).

We kunnen uit dit alles concluderen dat genezing een integraal onderdeel is van de boodschap van het evangelie, zonder welke deze boodschap niet volledig is.

De kerk loopt risico's: de duivel voelt zich er behaaglijk

Wanneer de kerk de vitale rol van het voeren van een geestelijke oorlog door de duivel uit te drijven en zieken te genezen, verzaakt, wordt ze een plaats waar Satan zich op een comfortabele manier kan nestelen. Dit wordt levendig geïllustreerd in het verhaal in het evangelie volgens Marcus 1, 21-26:

Ze gingen op weg naar Kafarnaüm, en op de eerstvolgende sabbat ging Jezus naar de synagoge en onderwees er de mensen. Ze waren diep onder de indruk van zijn onderricht, want hij sprak hen toe als iemand met gezag, niet zoals de schriftgeleerden. Er was in de synagoge ook een man die bezeten was door een onreine geest, en hij schreeuwde: 'Wat hebben wij met jou te maken, Jezus van Nazaret? Ben je gekomen om ons te vernietigen? Ik weet wel wie je bent, de heilige van God.' Jezus sprak hem streng toe en zei: 'Zwijg en ga uit hem weg!' De onreine geest deed de man stuip trekken en verliet hem met een luide schreeuw.

Deze man met een onreine geest is mogelijk een belangrijk en actief lid van de synagoge geweest, een oudste of een koorlid of zo. Als je hem tegenkwam, wees niets erop dat er met hem iets mis was. Maar innerlijk had hij geen rust. Hij werd vanbinnen dagelijks gekweld door demonen die in hem huisden. Het is opmerkelijk dat niemand in de synagoge opmerkte dat deze man met een ernstig geestelijk probleem worstelde. Alles was 'normaal' en 'gewoon' met hem en met de kerk.

Maar als het gewoon en gebruikelijk toegaat in de kerk, voelt de duivel zich op zijn gemak onder ons, want hij voelt zich thuis in een 'normale' omgeving. Maar in 2 Korintiërs 10, 3-4 lezen we: 'We leven wel in deze wereld, maar vechten niet met de wapens van deze wereld. De wapenen waarmee wij ten strijde trekken, dienen niet ons eigen belang, zijn niet 'vleselijk', maar zijn er om met hun kracht bolwerken te slechten voor God.'

Geestelijke strijd om de werken van de duivel te vernietigen is daarom niet slechts een mogelijkheid, maar een noodzaak voor de kerk.

Mijn eigen ervaring met geloofsgenezing

Is Jezus nog steeds actief als genezer in de kerk van de eenentwintigste eeuw? Hedendaagse liberale theologen mogen dan lang discussiëren over de vraag of het hier gaat om mythe of werkelijkheid, ikzelf heb er niet de minste twijfel over dat Jezus thans evenzeer helend bezig is als toen Hij nog op aarde was.

Ik herinner me nog levendig mijn eerste ontmoeting met de gewonde genezer, een ontmoeting die mijn leven voorgoed zou veranderen. Het was een regenachtige dag, 12 oktober 1971. Ik was juist vanuit mijn geboortedorp naar Accra, de hoofdstad van Ghana, gebracht om behandeld te worden voor een ziekte waaraan ik al lange tijd leed. Tot op die dag was die ziekte altijd behandeld met plaatselijke inheemse medicijnen, want in mijn dorp hadden we geen moderne gezondheidsdienst. Maar op dat moment was ik er zo slecht aan toe dat mijn ouders dachten dat ik het niet zou overleven. Via mijn oom, legerofficier in Accra kwam ik terecht op een zaal van het militair ziekenhuis waar kinderen van mijn leeftijd voor eenzelfde kwaal werden behandeld. Velen haalden het echter niet. Elke week kwam er wel iemand te overlijden. Ik herinner me nog dat mijn oom de dokter vroeg of er kans op genezing was. De dokter antwoordde ontwijkend: 'Ongeveer vijftig procent.' Die avond voordat ik ging slapen, bad ik een eenvoudig gebed dat ik op de zendingsschool had geleerd: 'Onze Vader, die in de hemelen zijt ...' Daarna ging ik lezen in een prachtig blauw bijbel-tje dat de Gideons ooit op die zaal hadden laten neerleggen. Ook al bezocht ik de zendingsschool, ik had nooit een eigen bijbel gehad en er ook nog nooit zelf in gelezen, al kende ik wel aardig wat bijbelteksten uit het hoofd. Ik opende het blauwe bijbel-tje op een willekeurige plaats en – was het toeval of goddelijke leiding? – ik vond Johannes 9: Jezus die de blindgeborene geneest. Het verhaal boeide me geweldig, en met mijn kinderlijke geloof zei ik eenvoudig: 'Heer, als U die blinde man kunt genezen, kunt U ook mij genezen van die ziekte van mij waar ik gek van word. Wil me genezen en laat zien dat U me liefhebt.' Een week later kwam een groepje christenen de zaal binnen die daar

regelmatig kwamen om voor de zieken te bidden. Het waren middelbare scholieren die lid waren van de *Scripture Union*, een gebeds- en bijbelstudiegroep. Een van hen vertelde me dat Jezus een blinde ziene had gemaakt, en hij vroeg me of ik geloofde dat Jezus ook mij beter zou kunnen maken. Voordat hij klaar was met zijn verhaal, zei ik: 'Ja dat geloof ik. Het staat in Johannes 9.' De mensen van de groep – ze waren met z'n zevenen – kwamen om mijn bed heen staan, legden me de handen op, zalfden me met olie en baden dat ik in Jezus' naam mijn genezing zou mogen aanvaarden. Vanaf die dag geloofde ik dat ik geheel genezen was. Ik was nog wel zwak en moest nog wel enkele weken in het ziekenhuis blijven, maar het geloof dat ik genezen was en de vreugde daarover waren zo overweldigend dat ik me niet meer kon voorstellen dat ik nog ziek was.

Gezonden om te genezen

Op de middelbare school werd ik lid van de *Scripture Union* en sloot ik me aan bij de groep die in de ziekenhuizen mensen ging opzoeken om voor hen te bidden. Daar maakte ik het verschillende malen mee dat Jezus mensen genas op het moment van het bidden.

Voordat we naar het ziekenhuis gingen om voor de zieken te bidden, bereidden we ons dikwijls uren lang voor in gebed en vasten. Het gebed was hier de strijdmethode. De naam van Jezus was het wapen voor de strijd. Het is namelijk gevaarlijk de duivel op een arrogante manier tegemoet te treden in de geestelijke oorlog tegen hem. Ook Jezus zelf trad nooit arrogant tegen de duivel op, zoals duidelijk wordt in Marcus 1, 34-35: 'Hij genas vele zieken van allerlei kwalen en hij dreef veel demonen uit, maar stond hun niet toe iets te zeggen, want ze wisten wie hij was. Voeg in de ochtend, toen het nog helemaal donker was, stond hij op, ging naar buiten en liep naar een eenzame plek om daar te bidden.'

Later, toen ik dienaar van de blijde boodschap was geworden, werden genezing en duiveluitdrijving voor mij bewijzen en tekenen van de waarheid van de blijde boodschap die ik verkondig. Maandelijks houd ik een dienst van genezing en doorbraak. Velen vragen daar om voorbede met het oog op genezing van een ziekte, of omdat ze worstelen met bepaalde problemen. Door de jaren heen ben ik er getuige van geweest dat Jezus alle soorten ziekten geneest tijdens onze genezingsdiensten. Dit werd bevestigd door mensen die later terugkwamen en daarvan vertelden of die me daarover schreven.

Laat overigens één punt duidelijk zijn: ik geloof dat de normale geneeskunde een van de vele verschillende wegen is waarlangs God mensen geneest. Maar ik geloof niet dat zij de enige weg tot genezing is. Geloofsgenezing door te bidden in de naam van Jezus is ook een

van Gods gaven, en iedere persoon of kerk die deze goddelijke bronnen veronachtzaamt, doet zichzelf tekort en mist daardoor de ervaring van de volle genade van God.

Sociale genezing: een dienst der ontferming

De boodschap van het evangelie zal altijd waardeloos zijn als zij niet ingaat op de lichamelijke en sociale noden van de mensen tot wie ze wordt gericht. Onze Heer zelf geeft ons het beste voorbeeld wanneer Hij in zijn eerste publieke optreden voorziet in wat op dat huwelijksfeest ontbrak.

De reden voor het grote succes van de protestantse en katholieke zendingen in de landen van de Derde Wereld was dat ze tegemoetkwamen aan de lichamelijke noden van de mensen door te voorzien in scholing, ziekenzorg en voedsel. Zelf behoor ik tot de bevoorrechten die daarvan hebben geprofiteerd. Ook al was bijna iedereen in mijn dorp moslim en mijn vader de imam van de moskee, alle achttien kinderen van mijn vader hebben hun opleiding te danken aan de zendingsschool. Dit heeft er overigens wel toe geleid dat mijn dorp, dat eerst voor 95 procent uit moslims bestond, nu voor 85 procent uit christenen bestaat.

Je kunt niet iemands ziel bereiken als je niet eerst zijn lichaam bereikt. Het heeft geen zin de goede boodschap te verkondigen aan iemand die honger heeft, tenzij je eerst zijn lege maag van het nodige voorziet. Dit is wat ik zou willen noemen: de dienst der barmhartigheid. Zonder de dienst der barmhartigheid van de zendingen die de zendingsschool in mijn dorp hebben gevestigd, zou ik vandaag nog analfaabeet zijn en zou ik Christus niet als mijn Heiland hebben gekend. Daarom staat de dienst der barmhartigheid centraal in mijn pastorale werk. De meerderheid van mijn gemeenteleden bestaat uit vluchtelingen en migranten zonder verblijfsvergunning. Ze hebben gebrek aan alle basisbehoeften die in onze rijke westerse wereld vanzelfsprekend zijn. Maar op onze eigen bescheiden wijze hebben we negen schuiladressen en een school georganiseerd om in de eerste behoeften te voorzien.

Ik plaats grote vraagtekens bij het gedrag van sommige van mijn pinkstercollega's die gigantisch grote kerken hebben en over ruime financiële en materiële middelen beschikken, maar geen scholen of ziekenhuizen of provisorische woongelegenheden ter beschikking stellen aan hun arme gemeenteleden, terwijl ze zelf in paleizen wonen en de wereld rond vliegen in hun privé-vliegtuigjes.

Ik juich het goede diaconale werk toe van het bureau van de Protestantse Kerk in Amsterdam waar broeder Paul van Oosten aan het hoofd staat. Ook het project van kerkbouw voor sommige migrantenkerken dat wordt gerealiseerd door broeder Hans Eschbach en het

goede werk van menig kerkelijk instituut hebben mijn grote waardering. Maar ik geloof dat de kerk als instituut meer zou kunnen en moeten doen. Wil de kerk een helende gemeenschap zijn, dan moet ze zich niet slechts beperken tot het voorzien in instellingen en professionele werkers. Om een helende gemeenschap te zijn moet je beschikbare middelen delen met je naasten.

De kerken zouden hun huizen en kerkgebouwen moeten openstellen voor de duizenden dakloze vluchtelingen, onder wie veel moeders met kleine kinderen zijn, die niet genoeg te eten hebben en niet weten waar ze heen moeten.

Op deze wijze kunnen we een helende gemeenschap worden en goede Samaritanen voor de gewonde reiziger, en als zodanig waarachtige leerlingen van onze meester.

Uit het Engels vertaald door Gerard van 't Spijker

☞ **Reverend Tom Marfo** (1957) is van Ghanese origine. Hij studeerde theologie in Engeland (CCFE, Cambridge) en is predikant van de The House of Fellowship Church in Amsterdam. Hij is voorzitter van Rusowem International Missions Ministry, een vormingsinstituut voor predikanten in de Derde Wereld. Hij is bestuurslid van SKIN, de associatie van migrantenkerken in Nederland, en bestuurslid van de Pentecostal Council of Churches. In november 2002 werd hem de Marga Klompé-prijs uitgereikt vanwege zijn inzet voor de organisatie Christian Aid and Resources Foundation (CARF), die meisjes uit de gedwongen prostitutie haalt en opvanghuizen en beroepsopleidingen voor hen organiseert. Hij schreef daarover in *Wereld en Zending* een artikel onder de titel 'Wie geboeid is, Hij bevrijdt ze ...' (*Wereld en Zending* 2002/4, 71-78).

Summary – Rev. Tom Marfo, pastor of a Ghanaian Pentecostal Church in Amsterdam, considers the Lord's command 'Go, preach, heal and cast out devils' the main task of his ministry. Through this he is involved in a spiritual warfare in the name of Jesus. His own experience of being healed by prayer in the name of Jesus was the starting point for his own ministry of healing. Faith healing underlines God's interest in the physical well being of man, is therefore closely connected with 'social healing', the mission of compassion of the church which for Marfo's Church, the House of Fellowship Church, includes the organisation of shelter, schooling and medical care for those in need of these, parishioners who consist of refugees and unregistered migrants.

Dagmar Plum

Genezen is voor mij vrouwen bevrijden uit een verziekte maatschappij. De seksindustrie is een groeiende bedrijfstak die meer geld opbrengt dan wapenhandel en de verkoop van drugs.

Ik zit op een dakterras in een kring van jonge vrouwen uit alle continenten. Een van de vrouwen is jarig, en dat wordt naar goede Duitse gewoonte gevierd met koffie en gebak. Een doodgewoon feestje dus? Toch niet, want deze vrouwen zijn bijzonder. Allemaal hebben ze uitermate traumatische ervaringen meegemaakt: verkrachting, brutaal fysiek en psychisch geweld, doodsnoed. Als je ze nader bekijkt, zie je de donkere kringen onder de ogen, de flikkerende blik, de afhangende mondhoeken. Een diep over de ogen gekamde pony verbergt het litteken dat een mensenhandelaar en verkrachter op het voorhoofd van deze vrouw heeft achtergelaten toen hij er een volle bierkrat op in elkaar drukte. Ondanks dat alles is er deze poging om de afgebroken levensdraad weer op te nemen en het zwaar beschadigde leven nog een kans te geven. Ondanks de verwonding waarvoor ze hier op aarde geen heling meer verwachten. Hoe vaak wordt me gevraagd of zulk leven nog zin heeft, of zelfmoord niet de beste oplossing is.

Toevluchtsoord

Het huis met het dakterras waar ik sinds oktober 2004 werk, is voor deze vrouwen, slachtoffers van mensenhandel en gedwongen prostitutie, een toevluchtsoord. Een veilige plek, ver weg van de plaats van verschrikking, van de getraliede verblijven, het onbarmhartige vrijen, dat hen op den duur onverschillig maakte voor de blauwe plekken en de wonden die brandende sigaretten achterlieten. Medelijden met het slachtoffer? De mannen hebben toch voor hun waar betaald ...?! Andere vrouwen in de kring hebben, in plaats van zich te laten aborteren, het nieuwe leven in hun schoot ruimte gegeven. Daarna werden ze door hun familie bedreigd met eerwraak, en door de vader van het kind aan hun lot overgelaten. Weer anderen zouden door hun

ouders gedwongen uitgehuwelijkt worden, dikwijls aan een oude man met veel geld. Al deze vrouwen hebben bescherming nodig.

Het initiatief *Solidarity with Women in Distress* (SOLWODI), dat zich het lot van deze vrouwen aantrekt, bestaat twintig jaar. Stichteres is dr. Lea Ackermann, lid van de Witte Zusters (*Soeurs de Notre Dame d'Afrique*). Ze werkte twintig jaar als lerares in Kenia. Op zekere dag stond Katharina voor haar, zeventien jaar, mooi en intelligent, met een driejarig kind op de arm. Om te overleven moest ze zich prostitueren. Lea Ackermann zag de grootste opgave van haar leven voor zich. Toen werd SOLWODI geboren. Sindsdien bestrijdt deze organisatie criminele uitwassen van geweld tegen migrantenvrouwen in Duitsland en tegen vrouwen en meisjes (dochters van prostituees) in Kenia.

Nieuwe christelijke gemeenschappen

Ik was niet in de wieg gelegd voor deze onderkant van de maatschappij, waarvan veel tijdgenoten liever niets willen horen of zien. 'Stel je voor dat je ouders dit hier hadden meegemaakt', zei een familielid toen ze me kwam opzoeken in Amsterdam Bijlmermeer, waar ik bijna acht jaar woonde in een complexe multiculturele en multireligieuze situatie. De Medische Missiezusters, bij wie ik bijna dertig jaar geleden ben ingetreden, hadden daar al een soort traditie van zusterlijke aanwezigheid opgebouwd en de ontwikkeling van dit stadsdeel sinds 1972 van nabij meegemaakt en het waar mogelijk mee vorm gegeven. Ik kon er zelf uitzoeken waarvoor ik me wilde inzetten en koos drie invalshoeken: de parochie, een huis voor illegale vluchtelingen en een psychiatrisch project.

Wat de samenwerking met de parochie betreft, het was in feite zo dat de katholieke gemeenschap één van vijf kerken was die gezamenlijk een kerkcentrum deelden, een 'sensatie' voor Duitse katholieke oren. Er kwamen dan ook verschillende kerkelijke groepen uit Duitsland die enkele dagen bleven om dit alles nader te bekijken. Ze waren allemaal diep onder de indruk en dachten, een beetje melancholiek 'dat zoiets toch alleen maar in Nederland mogelijk is'. Dit compliment maakt duidelijk dat de postconciliaire ontwikkeling van de kerk in Nederland geenszins tot de ondergang geleid heeft. Het voorbeeld van zovele vrijwilligers in de Nederlandse kerken laat zien dat een gemeenschap zich verder ontwikkelt niet zozeer doordat een hiërarchie het leven van het volk binnen christelijke concepten (desnoods met geweld) probeert te integreren, maar wel door creatieve minderheden die niet direct afhankelijk zijn van de welwillendheid van een overheid of andere belanghebbenden waardoor ze compromissen moeten sluiten.

Het Jeannette Noël-huis, waar illegale vluchtelingen worden opgenomen, is het werk van zo'n minderheid. Jonge mensen, die, geïnspireerd door de *Catholic Workers*, naar een radicaal en authentiek christelijk leven verlangen, engageren zich zonder enige vergoeding en zonder aanzien des persoons voor vervolgte, verarmde en verachte mensen die niemand ziet staan. Ze leven onder hetzelfde dak binnen één gemeenschap met hen samen.

In welk georganiseerd kerkelijk instituut zou zoiets mogelijk zijn? Zo ontstaan aan de rand van de maatschappij nieuwe christelijke gemeenschappen waarin iedereen welkom is, oecumene vanzelfsprekend is, de grenzen van een instituut (vaak zo moeizaam in de omgang met mensen) worden doorbroken, en Jezus aanwezig is. Zo'n gemeenschap trekt niet alleen gedoopte christenen aan, maar ook veel mensen die niet gedoopt zijn. Zo komt het dat een verbazend groot aantal niet-katholieken tot de *Catholic Workers* behoort.

In het in de Bijlmermeer gevestigde psychiatrisch project kwam één van mijn verwaarloosde talenten weer tevoorschijn. In mijn schooljaren had ik veel geschilderd, en mijn schilderijen werden op iedere expositie tentoongesteld. Thuis moest ik in het geheim tekenen of schilderen, want ik mocht mijn tijd niet verprutsen met dingen die mijn ouders van geen nut achtten voor mijn persoonlijke ontwikkeling. In Amsterdam kon ik een vierjarige professioneel begeleide opleiding volgen voor creatieve activiteiten, waardoor ik mensen met een psychiatrische handicap op een andere manier kon benaderen dan alleen maar met zielzorg mogelijk was. Religieuze en creatieve praktijk vonden elkaar, en daarbinnen kwam de onuitputtelijke originaliteit van vele patiënten tevoorschijn – een echte ontdekking voor me. Uit de harde bodem van menselijk leed ontstond een wonderbaar inspirerende wereld van gedachten, woorden en tot beeld geworden dromen. 'Naar de kerk ga ik om te twifelen', vertelde me een vrouw die aan schizofrenie lijdt. 'Dat kan ik me alleen bij God permitteren', voegde ze eraan toe. 'De pastor maakt zich wellicht om mij bezorgd, maar God heeft een groot hart.' Vertrouwen op dat grote goddelijke hart leerde ik ook in de omgang met mensen die in een eigen waanwereld verbleven en met wie communicatie alleen maar mogelijk was door een gebaar of zwijgende aanwezigheid. Tot hun wereld kan alleen God nog doordringen.

De ervaren lezer heeft mogelijk al enige sporen ontdekt die geleid hebben tot mijn beslissing me in te zetten voor buitenlandse vrouwen die slachtoffer geworden zijn van geweld. Een terugblik in mijn kinderjaren en jeugd geven nog meer bepalende gebeurtenissen en inzichten.

Jeugd in het naoorlogse Duitsland

In 1944 kwam ik ter wereld in een van de moeilijkste landen op Europese bodem: in Duitsland. Een moeilijke erfenis. Ik was dertig jaar toen ik beseftte dat het ouderlijk huis van Josef Goebbels, Hitlers minister voor propaganda, maar een paar straten van mijn eigen huis verwijderd lag. Zijn dagboeken zijn verbijsterende documenten van de banaliteit van het kwaad. Goebbels' moeder was een ijverige kerkgangster. Als kind ging hij naar dezelfde parochiekerk als ik. Maar – zo beklaagde hij zich in zijn dagboek – God sprak niet tot hem, en daaruit trok hij de conclusie dat God hem niets te zeggen had.

Mijn vader had als jonge man afstand genomen van de kerk. Na zijn dienst aan volk en vaderland in het Derde Rijk te hebben overleefd wilde hij geen enkele autoriteit meer over zich laten beslissen. Hij wantrouwde alles en iedereen, ging maar zelden, en in later jaren nooit meer naar de kerk. Voor mij was deze houding geen probleem. Na alles wat mijn vader had meegemaakt, kwam ze me als 'logisch' voor. Maar desondanks had ik een brandende interesse voor religieuze en maatschappelijke vragen, en wel vanwege de recente Duitse en Europese geschiedenis.

Hitler heeft onze familie uit elkaar gedreven. Terwijl mijn vader als officier in het Duitse leger meevocht tot aan Stalingrad toe, raakte een van mijn ooms in gevangenschap in Siberië, waaruit hij in 1954 vrijkwam. Een andere oom moest twee jaar lang onderduiken, een tante bracht zeven jaar door in een concentratiekamp, dat ze overleefde doordat ze geen jodin was.

Na de oorlog raakte het verleden achter de uiterlijke bedrijvigheid van de economische wederopbouw van de Bondsrepubliek in schijnbare vergetelheid. Het was te vroeg om zich met de monsterachtige schuld van de nazi's in te laten. De mogelijkheid om persoonlijke en transpersoonlijke schuld te verwerken bestond gewoon niet voor mijn vader. Pas toen hij gestorven was, kon ik op zijn gekwelde gelaat iets ontdekken van 'aangekomen zijn', van vrede, verlossing. De vraag naar het kwaad was voor de generatie van mijn vader en van mezelf geen theoretische vraag. Mijn vader kon niet doordringen tot enig geloof in vergeving. De deur tot deze voor hem verborgen dimensie van het menselijke bestaan moest voor hem van de andere kant worden opengebroken.

Negen jaar van mijn schooltijd bracht ik door op een stedelijk meisjesschool dat aan geen geloofsrichting gebonden was. Wat de kerkelijke praktijk thuis betrof, werden mijn broer en ik niet verplicht

te bidden of naar de kerk te gaan. Toch had ik jaren lang goed godsdienstonderricht. De belangrijke persoon voor mijn kennismaking met godsdienst was een groot tante, de zus van mijn grootmoeder, die met achtendertig jaar aan kanker was gestorven.

Ofschoon ik mijn grootmoeder nooit heb leren kennen, was ze toch aanwezig in mijn leven. Voor mijn grootvader was ze de enige grote liefde geweest. Hij is niet opnieuw getrouwd. Maar er is meer: mijn moeder en ik zijn met haar verbonden door de ziekte waaraan ze stierf, waaraan mijn moeder gestorven is, en waaraan ik waarschijnlijk ook zal sterven. Ik was tweeënveertig toen de eerste tumor verwijderd werd. Drie dagen na die operatie kwam mijn enige broer om bij een dodelijk ongeluk. Vijf jaar later was de tweede tumor daar, en kort na mijn tweede operatie stierf mijn moeder. Sindsdien zijn negentien jaar verlopen. Ik had nooit kunnen geloven in het woord dat God zijn sterkte in zwakheid openbaart, als ik het niet aan den lijve ondervonden had.

Mijn groot tante was boerin en een goed en zeer vroom mens. In haar huis had ze een dorpschoer opgenomen die van haar zwakte geen afstand kon doen. Toch liet mijn tante haar niet in de steek. Ze kende het Nieuwe Testament te goed om zich een al te menselijk oordeel over tollenaar en zondaar te veroorloven. Het voorbeeld van Jezus was beslissend. Schuld drijft de tollenaar naar de tempel. Deze gesteltnis maakt hem klaar voor waarheid en liefde. Jezus kan met de zondaars werken omdat ze niet terugdeinzen voor de veranderingen die God van hen vraagt. Bij de 'rechtvaardigen' kan Jezus niets bereiken omdat er bij hen geen behoefte aan vergeving en bekering bestaat. Mijn groot tante leerde me bidden en mensen zonder vooroordeel tegemoet te treden, terwijl het in het burgerlijke milieu waaruit ik voortkwam, wemelde van de vooroordelen.

'Iets verstandigs doen'

Na mijn eindexamen vond ik dat ik eindelijk iets 'verstandigs' moest doen en ik meldde me aan voor een sociaal jaar. Mijn ouders waren ontzet over deze tijdverspilling. Ik liet me niet van mijn stuk brengen en werkte een jaar lang in een orthopedische kinderkliniek, het eerste halfjaar bij de baby's en het tweede bij de schoolkinderen. Ik kreeg er behoorlijk wat mee: de eerste Contergan-baby in Duitsland, kinderen die levenslang kreupel zouden blijven, kinderen die door hun ouders afgewezen werden, maar ook liefdevolle en bezorgde ouders, overtuigde maar onder de werkdruk bezwijkende religieuzen. Ik interesseerde me vooral voor de rol van de artsen, onder wie enkele buiten-

landers, voor de rol van de pastoraal werkenden, van de leraressen, van de verpleegkundigen ...

Resultaat: na dat jaar waarin ik waarschijnlijk meer geleerd had dan in alle vorige, begon ik behoorlijk zelfbewust mijn theologiestudie aan een protestantse faculteit (Heidelberg, vanwege zijn beroemde bijbelgeleerden) en ging ik verder in Freiburg. In de theologie ging het me hoofdzakelijk om het verstaan van de bijbel. Vooral door de lectuur van het Eerste Testament werd me voor de eerste keer duidelijk wat inculturatie betekende. Onze leraar verlangde van ons dat we onze 'avondland-bril' zouden afzetten om Gods stem uit de oude teksten te kunnen vernemen. Wie deze zuiverende daad niet kon opbrengen, weigerde daarmee geheel te worden van de westerse vooringenomenheid die andere culturen verpletterd had en nog steeds terzijde schuift. De prijs die de mensheid daarvoor betaald heeft (en nog altijd betaalt), is al te groot. Als tweede vak koos ik romanistiek, zonder bepaalde bedoelingen. De schoonheid van de Franse taal en literatuur hadden me daartoe gebracht.

Chronologisch behoor ik tot de studentengeneratie van 1968. Als het gaat om mensenrechten, menswaardigheid, emancipatie van de mens uit zijn 'zelfopgelegde onmondigheid', nam ik deel aan geselecteerde projecten. Linkse ideologieën waren me te dictatoriaal. Marx, Mao of Che als leiders? Niets voor mij! Dat onderdrukte volkeren op alle continenten zich bij hen aansloten, kon ik wel volgen. Zelf nam ik slechts deel aan geselecteerde acties, zoals scholing voor iedereen en niet alleen maar voor de kinderen van vermogende vaders. Om dat te bereiken moesten arbeiderskinderen bijgeschoold worden zodat ze eindexamen konden doen. Wij, studenten, werden opgeroepen daarbij te helpen. En dat deden we.

Bij de theologiestudie profiteerde ik van het postconcliaire enthousiasme. Dankzij de moed van 'overgangspaus' Johannes XXIII was de katholieke kerk opengebroken en kreeg zij weer een plaats en taak in de wereld. Iedere christen, ieder mens, kon zijn leven inzetten voor de oplossing van de grote problemen van de mensheid zoals armoedebestrijding in de minder geprivilegieerde landen en continenten. Het ontstoken vuur dat van dit visioen uitging, trof ook mij.

Ervaring in Malawi

Ik besloot mijn theologiestudie af te ronden op een voor die tijd vrij ongebruikelijke manier: door veldwerk in een jonge kerk in een land van de zogeheten Derde Wereld. Als ik eind jaren zestig ondanks de protesten en emancipatiecultuur binnen de studentenwereld niet ta-

melijk naïef en onervaren was gebleven, was van mijn voornemen waarschijnlijk niets terechtgekomen. Ik kwam spelend door de interviews die me een stipendium verstrekten.

Ik had gekozen voor een begrensd veldonderzoek van anderhalf jaar in Malawi, een klein land in Zuidoost-Afrika. In het Duitse spraakgebied was het voormalige Britse protectoraat niet totaal onbekend; het gold over het algemeen als een vriendelijk bijverschijnsel op het wereldtoneel.

Daarbij had ik er geen ogenblik aan gedacht dat de gelijkberechtigtheid van mannen en vrouwen, in het Westen nagestreefd, hun nog lang niet die bewegingsvrijheid gaf in andere culturen. Johannes XXIII had de veranderde positie van de vrouw in verschillende documenten gethematiseerd en haar rol in de vormgeving van de toekomst van de mensheid uiterst positief beoordeeld. Toen ik echter in Malawi de eerste zwarte vrouw bij de begroeting van een blanke missionaris door haar knieën zag gaan, werd me duidelijk dat ik in een andere wereld terechtgekomen was. 'Hoe vindt u dat?', vroeg ik de missionaris. 'Normaal', antwoordde hij.

Het thema van mijn wetenschappelijk onderzoek luidde: 'postconcliair missiewerk in een jonge kerk naar het voorbeeld van de katholieke kerk in Malawi'. Het zou te ver voeren hier uit te wijden over alle aspecten van dit onderzoek. Ik wil alleen vermelden dat één hoofdstuk ging over christelijke naastenliefde naar het voorbeeld van Holy Family Hospital in Phalombe. Ik kwam in Malawi aan in een tijd waarin de hervormingen van het Tweede Vaticaans Concilie wereldwijd deels tastend en voorzichtig, deels stormenderhand begonnen door te breken. Geen kerkelijke organisatie ontkwam eraan. Ook religieuze instituten niet. Ik werd voor mijn onderzoek ondergebracht in een catechetisch centrum, waar me aangeraden werd de weekeinden door te brengen bij de zusters van het ziekenhuis in de directe nabijheid. Van Medische Missiezusters had ik nog nooit gehoord.

Medische Missiezusters

De kerngroep van deze gemeenschap bestond uit ervaren meervoudig medisch opgeleide Nederlandse zusters. Daarnaast was er een kleine groep jonge Filipijnse en Amerikaanse zusters, die net als ik kort daarvoor aangekomen waren. Ze maakten allen deel uit van een proefproject dat door het bestuur van de congregatie in 1970 onder de naam *Project Rediscovery* in gang was gezet (zie G. Prové, *Becoming Human. A story of transformation through conflict and healing*, Delft: Eburon, 2004, 103 en verder). Ook dit bestuur reageerde daarmee op ontwikkelingen die sinds het concilie in alle duidelijkheid waren opgetreden. Conflicten omtrent hiërarchie, gezag en vrijheid spitsten zich in vele

congregaties toe op de verhouding tussen de corporatieve identiteit van de gemeenschap en de identiteit van de individuele leden. Ergeris en frustratie over de permanente noodzaak zich aan te passen aan het ideaalbeeld van een medische missiezuster en de steeds toenemende werkdruk konden niet langer onder het tapijt geveegd worden. Andere zusters, die zich op hun gemak voelden bij de gangbare structuren, zagen hun wereld bedreigd. Maar dat was nog niet alles! Alle zusters werden geconfronteerd met de vraag in hoeverre hun inzet, hun leven, het instituut waarin ze werkten, relevant waren voor de arme bevolking. En bovendien: waren de zusters bereid zij aan zij met onderdrukte en uitgebuide mensen voor hun rechten te vechten? Armoede en onderdrukking van een gekoloniseerd volk waren geen individuele tekortkomingen, maar werden structureel veroorzaakt door de afhankelijkheid, de onvermijdelijke wurggreep van de westerse wereld, waarvan ze zich tot op de dag van vandaag niet konden bevrijden.

Binnen al hun projecten zouden Medische Missiezusters antwoord gaan geven op deze centrale vragen van een christelijk bestaan en gaan nadenken over wat dit zou vragen aan noodzakelijk persoonlijk charisma en creatieve ideeën. Dat daarvoor geen vaste kaders, geen structuren of andere van buiten komende regels bestonden, was vanzelfsprekend. Geen wonder dus dat dit problemen gaf tussen de jonge zusters uit Amerika en de Nederlandse pioniers die in hun tijd al opgevallen waren door hun 'onaangepastheid': ze hadden het ziekenhuis in Phalombe als een uiterst eenvoudig 'bush-ziekenhuis' opgezet, wat architectuur, inrichting, werkorganisatie en het aanbod van medische voorzieningen betrof.

Gewend aan de conflicten van mijn eigen studententijd vond ik de conflicten die de zusters te boven moesten komen, onvermijdelijk. Ze hebben me er in geen geval van weerhouden enkele jaren later bij hen in te treden. De jonge zusters die bij het proefproject betrokken waren, zijn later, op één na, allen uitgetreden. Persoonlijk heb ik dat zeer betreurd. Met enkelen van hen heb ik nog lang na hun uittreden gecorrespondeerd. Ook deze ervaring schrok me niet af. Ik was eerder geraakt door de openheid waarmee de moeilijkheden werden aangevaard en onder ogen gezien.

Missie tot helende aanwezigheid

Het antwoord op de vraag waarom ik in het klooster ben gegaan, en waarom dan bij de Medische Missiezusters, komt niet spontaan bij me naar boven. Misschien ligt dat aan het feit dat ik met het ouder worden steeds duidelijker zie dat allerlei ervaringen en een verstrengeling met biografische gegevens een rol kunnen hebben gespeeld.

Ik was dertien jaar toen ik me voor het eerst afvroeg of het wel zinvol was zich in deze wereld te installeren in de vorm van materieel bezit, een gezin te stichten en naar burgerlijk geluk te streven. Er bestonden toch noden in deze wereld die zonder mitsen en maren de inzet van het hele leven eisten. Rembrandts schilderij van de Emmaüsgangers was mij in die jaren (en is mij nog altijd) een soort geheime trouwe begeleider. Uit het donker treedt voor een enkel ogenblik de lichtgestalte van Jezus naar voren, met het onvergankelijk goddelijk/menselijke gelaat vol erbarmen en liefde. De leerlingen zijn stomverbaasd wanneer ze Hem herkennen aan het breken van het brood.

Om 'zeker' te zijn dat ik me niets inbeelde – liever: dat ik niet uit de hoogte op andere levensplannen neerkeek –, wachtte ik vele jaren vooraleer ik de moed had om concrete stappen in de richting van een geschikte religieuze gemeenschap te ondernemen. De resultaten waren onbevredigend. Nadat ik uit Malawi teruggekeerd was, waar ik de Medische Missiezusters had leren kennen, gingen nog zes jaar voorbij voordat ik intrad.

Paste ik eigenlijk wel in een groep? De missie tot heling gaf uiteindelijk de doorslag. Het zoeken naar heling, aanvankelijk vooral gericht op curatieve en preventieve gezondheidszorg, had zich al spoedig uitgebreid tot andere terreinen: pastoraal werk, sociaal werk, therapeutische en artistieke activiteiten (muziek, dans, schilderen).

In 1970 had ik het voor mogelijk gehouden dat de armoede in Malawi in te dammen was en dat er zoiets als vooruitgang te boeken viel. Toen ik twintig jaar later in Malawi op bezoek was, kon ik mijn oren en ogen niet geloven. De armoede was nu pure ellende geworden; de inspanningen van kleine mensen waren tot het absurde opgevoerd. De structuuraanpassingen van het IMF en het zich steeds verder uitbreidende neokapitalisme van onze dagen hebben veel inspanning vereist, niet alleen in Malawi, maar in vele landen van het zuidelijke halfrond. Van het veelgeprezen *trickle down*-effect dat hieruit zou voortkomen, is weinig of niets terechtgekomen. Op de bodem ligt een uitgeplunderd en uitgeput volk.

Zo stond ook een dezer dagen een volledig uitgemergelde Oost-Europese vrouw voor de deur van een van de huizen van SOLWODI. De politie had haar opgepakt in een illegaal bordeel. Ze was door een uiterst brutaal netwerk van mensenhandelaren tot prostitutie gedwongen. Ze kreeg niets meer te eten als straf omdat ze weigerde zich aan bepaalde seksuele praktijken over te leveren. Ondanks haar verschrikkelijke verschijning kwamen er nog steeds klanten voor haar. De meeste

klanten die gedwongen prostitutie opzoeken, verlangen een zwak, angstig slachtoffer, waarmee ze kunnen doen wat ze willen.

De in Europa snel groeiende bedrijfstak van de seksindustrie wordt, zoals alle andere bedrijven, gereguleerd door vraag en aanbod. Mensenhandel en gedwongen prostitutie brengen, vergeleken met de wapenhandel en de verkoop van drugs, betrekkelijk weinig risico's met zich mee en brengen meer geld op dan die twee andere criminele ondernemingen. Studies van de Verenigde Naties en de Europese Unie gaan ervan uit dat zich in West-Europa een half miljoen gedwongen prostituees permanent ophouden. Hoe had ik me lang geleden kunnen voorstellen dat ik in 2005 in Duitsland nog eens workshops zou geven over slavernij en onderdrukking!

Ten slotte

De jonge vrouwen op het dakterras bevinden zich op het snijvlak van zware criminaliteit. Met enkelen probeer ik, met veel vallen en opstaan, een nieuw levensperspectief op te bouwen. Ik bespaar me evenmin de lastige tochten die ze te gaan hebben door de bureaucratie van de jungle en ga met hen mee. De handtekening van een beambte onder een formulier kan beslissend zijn voor een mensenleven. Hoe ik het volhoud, vragen ze me dikwijls. Ik vraag me eerder af hoe die vrouwen het volhouden. In zo'n context werken zou niet mogelijk zijn zonder de onzichtbare gast in onze kring die zondaars en tollenaars uitnodigt voor het feest en diegenen vergeeft die niet weten wat ze doen.

☞ **Dagmar Plum** studeerde theologie, Franse taal- en letterkunde, en creatieve therapie in Heidelberg, Leuven, Freiburg im Breisgau en Amsterdam. Ze doceerde theologie in verschillende theologisch-pastorale instellingen voor de vorming van volwassenen en de opleiding van priesters. Ze was freelance medewerkster bij Misereor en Missio te Aken (Duitsland), bij Herder-Korrespondenz en andere tijdschriften in Duitsland, Nederland, Malawi en Pakistan.

Summary – The German born Dagmar Plum explains her way through academical studies and experiences in Malawi towards healing communities inspired by the Society of Medical Sisters in Holland and Germany where undocumented refugees and victims of modern prostitution slavery find new perspectives. Suffering an incurable illness herself, she is a living instrument in a healing community, nurtured by Jesus who came to heal not the righteous who do not need a physician but those who are ill.

Marianne W. van Beinum

Het medisch bedrijf wordt niet zozeer gestuurd door menslievendheid als wel door externe motieven en belangen, niet in de laatste plaats geld. In mijn aanwezig-zijn als ziekenhuispredikant stel ik de realiteit van Gods Koninkrijk present tegenover de wereld van de rationele geneeskunde. Daarmee wordt de dodelijke ernst van dit imponerende bedrijf gerelativeerd.

'Genees de zieken', zegt Jezus wanneer Hij zijn leerlingen uitzendt. Doe ik dat? Ben ik gehoorzaam aan die opdracht? Ik heb van alles gedaan. Met zieke mensen gepraat en naar hen geluisterd. Ik heb hun de handen opgelegd en hen gezegend. Ik heb samen met en voor hen geboden. Ik heb het brood met hen gebroken, heb hen gezalfd en gedoopt. Ik heb met hen gezongen, heb bij hen gewacht en gewaakt. Soms heb ik hen gestreeld en soms ten afscheid gekust. Af en toe zei iemand zich lichter te voelen of wat minder alleen, of de pijn even iets beter te kunnen verdragen. Maar beter gemaakt, genezen? Niet dat ik weet. Ik denk dat in de omgeving waarin ik werk, niemand dat ook van mij verwacht. Integendeel. Ik zou beticht worden van het onbevoegd uitoefenen van de geneeskunst.

Genees de zieken. De exegeet in mij zegt: ja, maar bij Matteüs staat het nog wel even anders. Daar staat immers: 'Ga en predik en zeg: het Koninkrijk der hemelen is nabijgekomen. Genees zieken, wek doden op, reinig melaatsen, drijf boze geesten uit' (Matteüs 10, 7-8). Het staat daar in het verband van Jezus' opdracht te verkondigen dat het Koninkrijk nabijgekomen is. Dat zal vervolgens concreet en zichtbaar worden in verschillende casus van zieken, doden, melaatsen en bezetenen. Het zijn situaties waarin het nabijgekomen-zijn van Gods Rijk zich uitwerkt. Zij staan naast elkaar en hebben evenveel gewicht. Waarom dan alleen de zieken letterlijk genomen? Er gaat toch ook niemand van uit dat wij doden zouden opwekken? Of wordt dit wel in geestelijke zin verstaan? Ondertussen is er een groot verschil tussen de wereld van de zieke en melaatse mensen die Jezus voor zich zag en

de zieken in onze hoogontwikkelde maatschappij met wie ik dagelijks te maken heb.

Maar zo gemakkelijk kan ik me niet van Jezus' opdracht afmaken. De vraag blijft: heb ik iets helends in te brengen bij het hoogwaardige werk dat deskundigen ten behoeve van zieken verrichten? Wat betekent de boodschap van het nabijgekomen Koninkrijk voor zieken nu?

Ontferming

De bemoeienis van christenen met zieken wortelt in de ontferming van Christus. Heel lang waren de zieken hopeloze gevallen. Men zag hen als een prooi van kwade geesten, of als mensen die de gevolgen van een schuld of zonde droegen. Pechvogels, getroffen door het noodlot. Lichamelijk zwakken, mensen die besmet waren geraakt en op hun beurt besmettelijk geworden en zo buiten het maatschappelijk verband terechtgekomen. Zij waren meestal aangewezen op de kruiden van plaatselijke kruidenmeesters en hun kunsten. Door de beperkte kennis en beperkte mogelijkheden was er maar weinig *cure*, en voor de *care* was men afhankelijk van de welwillendheid van familie of anderen. Eeuwenlang waren het christenen, die zich in hun kloosters, gasthuizen en *Hôtels de Dieu* ontfermden over deze hope-lozen. Niet omdat zij zo veel medische kennis bezaten, maar op grond van hun ontferming die wortelde in de ontferming van Christus zelf.

Er is veel veranderd. Onze medische kennis heeft een ongeken-de vlucht genomen. Wij beseffen nauwelijks nog dat deze explosieve ontwikkeling van de westerse geneeskunst pas van de laatste vijftig jaar dateert! Tegelijkertijd zien we enkele opmerkelijke ontwikkelingen. De medische wetenschap houdt zich bezig met het menselijk lichaam. Maar dat lichaam is steeds minder als mens herkenbaar. Men is in staat het lichaam tot in de kleinste cellen en delen van cellen te doorlichten, alle processen steeds verder uiteen te leggen. Maar bij het kijken door een dergelijke supermicroscopie raakt de mens als eenheid steeds verder op de achtergrond. De medische praktijk is erg materieel ingesteld. Als onderdelen van het lichaam het laten afweten, worden die vervangen. Kunstknies en -heupen komen in de plaats van versleten gewrichten, aderen en hartkleppen worden vervangen. Transplantatie van de meeste organen zijn we bijna vanzelfsprekend gaan vinden. Het medisch wetenschappelijk onderzoek stuwt de mogelijkheden en toepassingen voort. Zijn dingen eenmaal mogelijk, dan creëert het aanbod de vraag. Maar moet alles wel wat kan? In de praktijk blijkt dat de ethische doordenking van het medisch handelen ver achterblijft bij de ontwikkeling. Het medische bedrijf wordt niet zozeer gestuurd door menslievendheid als wel door exter-

ne motieven en belangen, zoals wetenschappelijk prestige, technologie en industrie, en niet in de laatste plaats geld. Er valt te verdienen aan gezondheidszorg. Er is 'markt'.

De medische wereld is een wetenschappelijk en industrieel complex. Wij zijn ver verwijderd geraakt van de oorspronkelijke motivatie van christelijke barmhartigheid, mensenliefde en solidariteit met lijdende mensen. In onze westerse samenleving hebben mensen een bijna onbegrensd vertrouwen in de mogelijkheden van medici en hun vermogen om te genezen. Alles wordt op de kaart van de medische wetenschap gezet. Pas wanneer zij niets of niets meer kan uitrichten, komt er ruimte voor een andere benadering. Wanneer klachten niet te verklaren zijn, wanneer patiënten zijn opgegeven, wanneer de dokter zegt: 'Ik kan niets meer voor u doen', komen anderen en ook christenen weer aan bod. Vele hospices die her en der in het land worden opgericht, gaan uit van mensen met een christelijke achtergrond. Als we het onderscheid tussen *cure* en *care* gebruiken, betekent dit dat christenen als zodanig bij de *cure* amper een aparte rol vervullen en pas bij de *care* in beeld komen.

Zonder gebreken

Wij hebben het blijkbaar geaccepteerd dat het genezen van zieken primair het werk is van deskundigen, onder wie zeker individuele christenen zijn. Dat het ziekenhuis, ook dat met een van oorsprong christelijke identiteit, een seculiere omgeving is geworden, waarvoor algemene organisatorische, bedrijfskundige, financiële en wetenschappelijke regels gelden. Hebben wij het genezen van zieken soms te gemakkelijk aan de 'wereldse' instanties overgelaten? Het lijkt erop dat we er zelfs een beetje trots op zijn dat de maatschappij de zorg voor de zieke mens heeft overgenomen ('Zie hoe de christelijke cultuur is doorgedrongen in de samenleving'). Ondertussen moeten we constateren dat de geneeskunde steeds meer los is komen te staan van geloof en religie en haar eigen wegen gaat. Het genezen van zieken is niet meer het specifieke domein van gelovigen, het is onderworpen aan het gezag van allerlei machten en belangen.

We leven in een maatschappij die geen rekening houdt met de eendigheid van het bestaan, met de begrensdheid van het leven. Ziekte en dood worden ontkend, en in het verlengde daarvan ook alles wat daarmee samenhangt. Met verval, hulpeloosheid, handicap, of pijn wordt niet gerekend. Het beeld van een altijd gezonde en jeugdige mens wordt gecultiveerd. Alsof niemand verouderd. Alsof het lichaam niet slijt en onherroepelijk aftakelt. Wie het overkomt, is een *loser*. Wat vroeger nog werd begrepen onder de samenvattende theologische term 'gebrokenheid van het bestaan', is mensen vreemd geworden. In

plaats daarvan denkt men dat een mens een vanzelfsprekend recht heeft op gezondheid en een bestaan zonder gebreken en pijn. Als die hen toch treffen, zijn zij ontredderd en voelen zij dit als onrecht.

Bezet gebied

Mijn werkterrein is het moderne ziekenhuis. Dat is een plaats vol ambivalentie en tegenstrijdigheden. Enerzijds wordt daar het geloof in de maakbaarheid van het leven gevoed en in stand gehouden. Anderzijds is het een plek waar illusies en dromen in duigen vallen. Een plaats van teleurstellingen. Van verwarring en onzekerheid. Van wanhoop en angst, isolement en eenzaamheid. Een kloof van diepe duisternis. Ik zie mijn werk in deze omgeving als een antwoord op de opdracht van Jezus: genees de zieken. Niet in directe zin; ik ben geen dokter. Maar ik ben me ervan bewust dat ik in dit bastion van wetenschap een andere werkelijkheid binnendraag. In mijn aanwezig-zijn stel ik de realiteit van Gods Koninkrijk present tegenover de wereld van de rationele geneeskunde. Daarmee wordt de dodelijke ernst van dit imponerende bedrijf gerelativeerd. De zaalarts zegt in de terminologie van deze tijd dat hij een 'slechtnieuwsgesprek' zal houden met meneer A en zijn familie, maar het *eu-angelion* heeft een andere boodschap voor hem. Dat verzekert ons dat het medische oordeel niet het laatste woord is dat over hem te zeggen valt, maar dat er een ander woord is, en al gesproken is, over ons en onze ziekten en kwalen.

Die andere wereld komt met mij mee wanneer ik een ziekenkamer binnenga en mij als ziekenhuispredikant voorstel aan patiënten. Nog voordat ik verder iets gezegd heb, staat een andere waarheid in de ruimte. Dat de dood niet het laatste woord heeft. Dat het leven een zin en een bestemming heeft. Dat alle tranen zullen worden gedroogd. Begrippen als liefde, genade en vergeving, toekomst en eeuwig leven. Ook in deze tijd van secularisatie heeft men nog weet van een verband daarmee.

Binnengaan in de wereld van de zieke is ook binnengaan in de wereld van zijn ziek-zijn. Ziekte isoleert. Maakt dat iemand zich te midden van zijn familie of vrienden of kamergenoten volkomen alleen kan voelen. Zoals ook pijn afsluit. Hans van der Werf beschreef dit (in zijn nog steeds bijzondere observaties vanuit de beleving van zijn eigen ziekte) als 'bezet gebied', waar de leeuw briesend rondgaat. De zieke signaleert ogenblikkelijk of iemand echt bereid is in dit 'bezette gebied' binnen te gaan om de ander in zijn eenzaamheid te ontmoeten. Daar kunnen woorden hun werkelijke, grotere betekenis krijgen. Achter de bezoeker is het God zelf, die zegt: 'Ik geloof in jou. Jij bent voor Mij van waarde. Jij doet er toe voor Mij.' En die indirect tegen de zieke zegt: 'Ik laat jou niet alleen. Ik ga met jou mee door deze hel van kuren

en onzekerheid en angst. Wanneer jij geen uitweg ziet en wanhopig bent, dan ga ik naast jou, als stok en staf, jouw geleide.' 'Hoe wist u dat ik hier ben?', vraagt iemand wel eens, in de veronderstelling dat ik vanuit de gemeente kom ('Ik had het aan niemand doorgegeven'). Ik hoor het als een veelbetekenende zin. 'Hier'. In deze duisternis. In dit bezette gebied. In dit angstige bestaan. Het is de verwondering van iemand die gevonden is!

Of dit alles zo beleefd wordt door de zieke? Ik ben ervan overtuigd dat het daar niet van afhangt. Ik ontmoet mensen met geloof in allerlei gradaties. Rotsvaste christenen evengoed als mensen met een vaag geloof in iets, of in niets. Het is bijzonder als je elkaar als gelovigen herkent en je het vertrouwen in de kracht van het Koninkrijk kunt delen, zodat je die samen kunt verwachten. Maar als dat niet kan, komt het erop aan dat ik er ten minste mee reken. Opdat iemand in deze situatie doorgang kan geven aan de dynamiek van Gods Rijk. De kracht van het Koninkrijk ligt buiten ons; die kan nooit afhankelijk zijn van de mate waarin iemand gelooft.

Het Koninkrijk bezit helende kracht. Dat heeft een ruimer perspectief dan dat het alleen betrokken is op het materiële, lichamelijke, al kan het ook daar werken. Onze maatschappij wil alles kunnen meten en tellen, en 'bewijst': mensen die geloven, zijn gelukkiger, leven langer, genezen sneller. Of 'verklaart' dat het geloof van een patiënt inwerkt op het chemische proces, dat het immuunsysteem meer wordt gemobiliseerd. Of dat de aandacht die een geloofsgemeenschap geeft, positief werkt op genezing. Dat Gods Rijk helende kracht bezit, is iets anders dan dat mijn geloof, of het geloof in het algemeen, in staat is te helen. Het eerste is een objectivum. Het andere subjectief. De patiënt die in alle eenvoud tegen de dokter zegt: 'U bent ook maar een instrument; Hij daarboven zal uw werk moeten zegenen', heeft het daarover.

Gebed

Een belangrijk punt is het gebed in dit geheel. Mag je vragen om genezing? Welke kracht heeft dat gebed? Ik ben daarmee voorzichtig. Als ik individueel met iemand bid, probeer ik te verwoorden wat er aan angst en onzekerheid leeft. Woorden als: 'Wij weten niet wat uw bedoeling met ons is ...', 'Wil het werk van de dokters zegenen ...', 'Wilt U over ons waken als wij niets weten ...', 'Dat het kwaad geen macht over ons heeft ...', 'Dat wij ons veilig weten bij U ...', 'Als het mag, geef ons genezing ...' Maar ook: 'Als U een andere weg met ons voorhebt, laat ons dan ook daar niet alleen, geef ons de kracht om die te gaan ...', 'Laat ons uw nabijheid merken.'

Soms bid ik namens anderen. Ik hef de uitzichtloze situatie van een patiënt op tot voor Gods ogen: 'Kijkt U toch eens wat het kwaad heeft gedaan!' Ik til de wanhoop en het verdriet van de familie op: 'Laat ons nu niet alleen.' Soms bid ik ook namens mijzelf, of namens de gemeente waarbij ik hoor. Ook als het gaat om mensen die niet gelovig zijn. Als een gesprek mij heeft ontroerd, als ik iemand echt heb mogen ontmoeten.

Ik zie de zalving van zieken, net als de zegen, als een gebaar in het verlengde van het gebed. Niet als een op zichzelf staand middel. Het heeft geen kracht in zichzelf. Het is geen sacrament dat Gods genade bemiddelt. Bidden om genezing, gebedsgroepen, dienst der genezing. Werken ze? Zeker, maar niet altijd. En niet op bestelling. En niet altijd automatisch. Het effect kan grote teleurstelling zijn voor de zieke en zijn omgeving, en kan daarmee heel onbarmhartig uitwerken. De eigenlijke vraag is of de helende kracht van het Koninkrijk persoonlijk te bemiddelen is. Is de ene manier daar geschikter voor dan de andere? Doet de ene persoon het beter dan de andere? Voorzichtigheid is geboden; voordat je het weet, ga je een stap te ver. Liever ga ik ervan uit dat Christus zelf, de Geest, subject blijft van het gebeuren en elke keer het instrument kiest dat in deze specifieke situatie nodig, bruikbaar en voorhanden is. Hij gaat zijn eigen weg met een mens, voor anderen verborgen; alleen de uitwerking kan zichtbaar zijn.

Helen, het uitwerken van heil, is iets anders dan genezen. Dat omvat meer dan waar de rationele geneeskunde zich op richt. Gods Koninkrijk verandert mensen en situaties. Het maakt dat mensen in staat zijn anderen te vergeven, te verzoenen, verbittering los te laten, traumatische ervaringen te dragen. Ik ben ervan overtuigd dat de heilzaamheid in Gods Rijk nog iets anders inhoudt dan wat wij ons nu kunnen voorstellen. Mijn verwachting van het Rijk is niet dat er een oplossing is voor elke ziekte. Dat er geen ziekte meer zal zijn. Dat de gemiddelde leeftijd boven de 100 ligt en mensen bijna onsterfelijk zijn. Een mens mag ook een keer sterven. Maar wel dat we uiteindelijk de mens mogen worden die we in Gods ogen zijn. Volkomen. Voltooid. Geborgen.

Literatuur

- J.J.A. Doolaard (redactie), *Handboek Geestelijke Verzorging in Zorginstellingen*, Kampen: Kok, 1996.
- E.S. Klein Kranenburg, *Trialoog. De Derde in het Pastorale Gesprek*, 's-Gravenhage: Boekencentrum 1988.

∞ **Ds. M.W. van Beinum** was gemeentepredikant van de Nederlandse Hervormde Kerk in Alkmaar en Almelo, was vanaf 1984 ziekenhuispredikant in het Leids Universitair Medisch Centrum, en is sinds 1996 als predikant verbonden aan het Ziekenhuis Bronovo in Den Haag. *E-mailadres:* mvbeinum@bronovo.nl.

Summary – Asking herself the question if she truly follows Jesus' command to preach the Kingdom of God, to heal the sick, to drive out demons and to bring the dead back to life, Marianne van Beinum, chaplain of the Hospital Bronovo in The Hague, answers for herself that the message of the Kingdom is the message of Gods compassion and his Kingdom of life. Through the explosive development of medical science in the last fifty years, the medical enterprise is not so much guided by charity but has changed into a business of scientific prestige, directed by industry, technology, the market, and money. In this impressive rational world the hospital chaplain presents reality of Gods Kingdom of life as a healing power. Faith in this reality does not try to prove the super power of God capable to heal beyond medical science, but opens up to His reality which overcomes evil and promises assurance, changes lives of people, enables people to be freed of bitterness, to support traumatic experiences and opens up a way of life beyond all imagination.

Heelheid door solidariteit

Jacqueline Kool

Veel bijbelverhalen roepen ertoe op in verzet te komen tegen wat je onderdrukt. Daarnaar zijn mensen met beperkingen op zoek.

Healing als kerkelijke activiteit krijgt internationaal in toenemende mate aandacht, zo constateert Wout van Laar in zijn artikel 'De zending van de kerk in dienst van genezing'.¹ Hij doelt dan op praktijken van *healing* – in het Nederlands eigenlijk een combinatie van werken aan genezing en heelheid – zowel in landen van het Zuiden als in pinksterbewegingen in het Westen. En de aandacht die deze praktijken krijgen in het theologisch denken en spreken, bijvoorbeeld binnen de Wereldraad van Kerken en de Conference of European Churches. Van Laar beoordeelt deze hernieuwde aandacht vooral positief. Ze kan kerken van het Zuiden en het Westen dichter bij elkaar brengen en helpt op een nieuwe manier na te denken over de betekenis van heelheid en gerechtigheid. Bovendien herneemt de kerk daarmee een taak die van ouds bij haar hoort en iets toe te voegen heeft aan de (westerse) wereld van nu.

Positief is vooral dat *healing* kan gaan om het herstellen van heelheid tegenover gebrokenheid in de wereld en in de levens van mensen; dat wil zeggen: armoede, onrecht, ziekte, dood.

In mijn bijdrage wil ik reflecteren op de betekenis van *healing* vanuit een specifieke invalshoek, namelijk de geleefde ervaring van mensen met een handicap of chronische ziekte (verder: mensen met beperkingen). Zij – beter gezegd: wij – zijn immers van oudsher een van de groepen mensen die in alle samenlevingen worden geassocieerd met leven in gebrokenheid en op wie *healing*-praktijken worden toegepast. Ik onderneem deze exercitie vanuit onderzoek dat ik deed naar de relatie tussen mensen met een functiebeperking en geloofs-gemeenschappen in Europa en de Verenigde Staten.² Ik verbind dit met gesprekken die ik had met mensen met een functiebeperking uit het Zuiden die ik tijdens conferenties in Nederland ontmoette.

Biedt *healing* of werken aan heelheid een positieve bijdrage aan een beter leven van mensen met een functiebeperking? En onder welke

condities dan? Mijn betoog zal tot kritische of argwanende conclusies leiden: heilheid en *healing* zijn niet per definitie in te zetten met een emancipatoir doel, waar het leven met beperkingen betreft. Maar misschien helpt het denken over heilheid ons toch verder.

God, lot of duivel

Kerkelijke activiteiten die gericht zijn op mensen met een functiebeperking, moeten, wat mij betreft, altijd meer doelen dienen: ze moeten de kansen op een beter leven en de emancipatie van mensen met een functiebeperking vergroten. Ze moeten gericht zijn op het erkennen van het volwaardig mens-zijn en op participatie van mensen met een functiebeperking. Wereldwijd verkeren mensen met een functiebeperking nog altijd in een gemarginaliseerde situatie, die uiteraard in de ene cultuur veel ernstiger is dan in de andere. In Kenia, zo vertelde de blinde theoloog Samuel Kabue, worden mensen letterlijk uitgestoten, en gaan ze dood als zij niet voor zichzelf kunnen zorgen. Wat een verlies aan talenten, zucht hij.³ In Nederland zijn je bestaansvoorwaarden tot een minimum gegarandeerd, maar de levenskwaliteit deint volop mee met de economische en politieke golven (denk maar aan de consequenties van het huidige bezuinigingsbeleid voor de mobiliteit en de kwaliteit van de zorg).

Kort en goed komt het erop neer dat we overal aan de onderkant van de samenleving zitten, waar het gaat om inkomen, scholing en arbeid, leefsituatie en zeggenschap over het eigen bestaan. Onze talenten worden inderdaad niet tot bloei gebracht, en samenlevingen zien ons veelal niet als volwaardige burgers. Kerken en andere geloofsgemeenschappen vormen helaas geen uitzondering op deze regel. De Amerikaanse theologe met een handicap Carol R. Fontaine zegt zelfs: *One of the places in which I have experienced the most potent examples of exclusion, is the world of the church.*⁴ Er valt veel te verbeteren. Zo leeft vijftien procent van de Nederlanders met chronische lichamelijke of psychische beperkingen. Toch zijn mensen met beperkingen op veel plaatsen afwezig of onzichtbaar, ook in kerken. Bedenk maar hoe gemakkelijk er gebeden wordt voor de zieken alsof zij niet aanwezig zijn, maar thuis zitten te wachten op genezing. Mensen met beperkingen kunnen lang niet op alle niveaus van het kerkelijk leven participeren. Dat heeft enerzijds te maken met letterlijke obstakels en het ontbreken van voorzieningen. Daarnaast spelen obstakels in de omgang en de beeldvorming een rol. De joods-christelijke traditie heeft de relatie tussen mensen met en zonder beperkingen extra ingewikkeld gemaakt, want ze duidde handicap en ziekte als iets van God, als straf, vloek of les aan de wereld. Of ze komen juist van de duivel, zoals kerkvader Augustinus zei. Diane De Vries, die midden twintigste eeuw werd geboren zonder armen en benen, beschrijft dat de arts tijdens

de bevalling flauwviel en dat haar oma uitriep: 'Dit kind is van de duivel!'

Veel mensen met beperkingen ervaren ook dat anderen hen zien als de vleesgeworden onheilheid en kwetsbaarheid. We leven in een cultuur die ons doet geloven dat we een gezond en mooi lichaam kunnen hebben als we maar ons best doen. Voor de kwetsbaarheid en grilligheid van lijf en leven is nauwelijks ruimte. Mensen die leven met chronische beperkingen, doorbreken deze mythe. Iedereen kan ongevraagd en onverdiend iets gaan mankeren wat niet overgaat. En waaraan geen lieve moedertje, dieet, plastisch chirurg of (schiet)gebed helpt. Daar worden mensen liever niet mee geconfronteerd.

Zondig, heilig of zielig

Mensen met een handicap of chronische ziekte vertellen heel verschillende verhalen over hun relatie met hun geloofsgemeenschap. Toch komen drie thema steeds terug.

Zo speelt in de christelijke traditie altijd de vraag of handicap en ziekte een straf van God zijn voor zonde. In de bijbel zijn tal van passages te vinden die een relatie leggen tussen ziekte en schuld. Een chronisch zieke vriendin krijgt regelmatig stichtelijke brieven of zij zich niet aan God durft over te geven zodat hij haar kan genezen. Een Nigeriaanse moeder van een kind met epilepsie kreeg te horen dat haar kind ziek was als straf omdat ze had gesnoefd – wat betekent dat woord? – dat het zo'n mooi kindje was. En ook nieuwe vormen van spiritualiteit zoals *The Course in Miracles* – de bijbel in een nieuw jasje – doen ons geloven dat je ziekte als sneeuw voor de zon zal verdwijnen als je maar eerlijk naar jezelf durft te kijken of anderen vergeeft.

Wanneer je moet leren leven met de wetenschap dat jouw ziekte niet meer overgaat, zit je niet te wachten op mensen die je er fijntjes op wijzen dat je het zelf doet en er iets van moet leren. Dat ondervond de bijbelse Job al.

Waar je ook niet op zit te wachten, is dat anderen jou en je leven automatisch duiden als lijden, en dan lijden dat dapper gedragen moet worden. Mensen met beperkingen worden veelal voorgesteld als zielige slachtoffers; als zij desondanks het leven de moeite waard vinden en er iets van maken, worden ze al snel helden. Voordat je het weet, hangt er een geur van heiligheid om je heen en ben je een les voor de wereld. Maar mensen van vlees en bloed voelen zich zelden thuis in de rol van slachtoffer of heilige. Op dat moment wordt mensen met een handicap de mogelijkheid ontnomen te verwoorden hoe zij hun eigen leven ervaren. Misschien ervaren zij hun leven niet primair als lijden. Of misschien ervaart iemand dat lijden wel op heel andere

punten dan de buitenwereld denkt. Iemand met MS kan lijden onder de ziekte zelf, maar misschien nog wel meer onder het isolement dat daaruit voortkomt wanneer de omgeving je gaat mijden.

Dit soort denken splitst de mensheid bij voorbaat op in degenen die lijden en degenen die medelijden, een tweedeling die in de traditie stevig wortel heeft geschoten in het ideaal van naastenliefde en liefdadigheid. Goed doen aan de zieke en gehandicapte medemens is met de paplepel ingegoten. Maar waar je iemand tot medemens bombardeert, ontnem je hem of haar gemakkelijk het mens-zijn. Bij veel goedbedoelde attenties vergeet men simpelweg de ander te vragen: 'Waar heb je behoefte aan? Kan ik iets doen?' Wat mensen met beperkingen nodig hebben, is niet een aai over de bol, maar solidariteit en gelijkwaardigheid, geen liefdadigheid. Simone Poortman, rolstoelgebruikster en contactpersoon van *Ecumenical Disability Advocat Network* (EDAN) in Nederland zegt: 'Als ik mensen in de kerk wil choqueren, moet ik vragen of ik koffie voor hen kan halen. Ik ben een object van zorg. Van mij wordt verwacht dat ik dankbaarheid toon, niet dat ik zelf voor mensen ga zorgen.'⁵

Samenvattend kun je zeggen dat in de gangbare manier van kijken mensen met beperkingen verdacht of zondig zijn, of juist halve heiligen, en hoe dan ook zielig. Een verwarrend drietal, getuige de uitspraak van een klein meisje dat aan de hand van haar moeder op weg is naar een zieke buurvrouw: 'Maar mamma, als de buurvrouw slecht geweest is, waarom brengen we haar dan een cake?'

Healing en heelheid

De christelijke religie heeft een lastige erfenis nagelaten. Maar diezelfde traditie kent verhalen, praktijken en beelden die verzet bieden tegen de traditionele manier van kijken. We zijn immers allemaal geschapen naar Gods beeld, de één niet meer dan de ander. En veel bijbelverhalen roepen er juist toe op in verzet te komen tegen wat je onderdrukt. Daarnaast zijn mensen met beperkingen op zoek.

Zijn *healing*-praktijken en het denken over heelheid nu effectieve manieren om deze onderdrukkende patronen te doorbreken en bevrijdende praxis te bieden? Vergroten zij de participatie en het volwaardig mens-zijn van mensen met een functiebeperking?

Daar stuiten we op een paar fikse adders onder het gras. De vraag is namelijk of in het naar voren halen van mensen met functiebeperkingen in een genezingsritueel niet dezelfde clichés bevestigd worden. Iemand wordt weliswaar in de kring gehaald, maar met de focus geheel en al op de ziekte of handicap. Het is daarmee alsof ziekte, kwetsbaarheid en de niet-maakbare kant van het leven een plek krijgen.

Maar door de nadruk te leggen op moeten genezen, wordt dat weer tenietgedaan. Simone Poortman: 'Christus geneest de gehandicapten, horen we in de kerk. Dat te moeten horen, vind ik uiterst pijnlijk. Ben ik niet goed genoeg zoals ik ben?'

Ik kan me net als Poortman het ongemak herinneren bij preken over genezing: alsof iedereen in de kerk me in de gaten hield: 'Waarom jij niet?' Niet alles is immers te genezen, hoe hard men ook bid. Als genezing hier en nu niet lukt, wie doet het dan niet goed, de gemeenschap of de zieke zelf? Voor we het weten zitten we weer in de schuld-vraag. Kabue geeft een schrijnend voorbeeld van zulke zogenaamde helende praktijken: 'Gooi je krukken weg en wandel, riep een genezer een schare kreupelen toe. Een heel stel brak prompt de benen. En weet je wat hij zei? Wie niet geneest, heeft te weinig geloof. Het is een vals geloof.'⁷ Op die manier scheppen genezingspraktijken alleen maar meer buitensluiting en leed.

Zoals Kabue aangeeft, wordt daarbij soms ook letterlijke schade aangericht. Zo ook bij de genezingsrituelen van de methode-Thornberg, die onder de noemer 'bevrijdingsbediening' bijvoorbeeld mensen met MPS zouden genezen en hun demonen zouden uitdrijven. Psychologe Francine Albach wijst op de gevaren: alleen de zogenaamde succesverhalen komen naar buiten, maar dat zijn niet de echte MPS-patiënten. Die lopen grote risico's door de methode, en staan daarna niet alleen met lege handen, maar ook nog eens met de aangeprete angst dat ze demonen in zich hebben.⁸

Healing-praktijken kunnen zo de genoemde patronen bevestigen: mensen met functiebeperkingen apart plaatsen, hun het gevoel geven geen deel te zijn van de gemeenschap of pas echt welkom te zijn als je geneest, schuld/zonde als je niet geneest, mensen met functiebeperkingen blijven zien als niet-goed, niet-heel, niet-van-God.

Zelfkritische kerk

Ten slotte zie ik nog een ander risico aan *healing*. Als kerken te veel nadruk leggen op genezing van het individu, kunnen maatschappelijke factoren die ziekte of handicap veroorzaken, of tot een last maken, worden verhuld. Kerken moeten er alert op zijn dat er soms materiële voorzieningen nodig zijn, technische hulpmiddelen, solidariteit, actie in plaats van bidden. En kerken moeten zich bewust worden van eigen praktijken en patronen waardoor mensen worden buitengesloten. Een kerk waarin genezing een grote rol speelt, zal snel mensen buitensluiten die weten dat hun beperking niet van voorbijgaande aard is. Als je je leven moet inrichten op basis van een eerlijke analyse van je mogelijkheden en beperkingen, zoek je ondersteuning, niet een gemeenschap die uit is op genezing.

Dat de kerk werkt aan heelheid en aan bevrijding, is een groot goed.

Bijbelverhalen en praxis uit de geschiedenis kunnen daarbij inspireren. Maar we moeten die idealen wel vertalen naar de wereld van hier en nu. Van Laar zegt over Jezus: 'Bewust doorbreekt Hij de taboes en barrières die scheiding maken tussen mensen en groepen; Hij daagt de gevestigde orde uit, bijvoorbeeld door juist op de sabbat te genezen.'⁹ De vraag is: hoe kunnen kerken nu die gevestigde orde uitdagen? Door zieken te willen genezen? Dat zal soms ordedoorbrekend zijn, bijvoorbeeld waar het voorlichting of zorg omtrent AIDS betreft. Maar vaak ook zal het vruchtbaarder zijn kritisch te kijken naar de oorzaken van uitsluiting en van leed daardoor bij mensen met functiebeperkingen, ook binnen kerken.

Kan het denken over werken aan heelheid ondanks deze kritische noten toch vruchtbaar zijn? Ja, ik denk van wel. Maar dan moeten we andere invullingen van heelheid geven dan traditioneel zo gemakkelijk gebeurt en kritisch durven te kijken naar het feit dat denken in termen als 'heel' en 'onheel' onnodige barrières opwerpt tussen mensen. Willen kerken nu radicaal de orde durven te doorbreken, dan moeten zij mensen niet zozeer de handen opleggen, maar hun ruimte geven om mens te zijn, hun talenten te ontplooien en een stem te krijgen. De theologe Nelle Morton gebruikte ooit de term 'elkaar tot spreken horen'. Ik denk dat zoiets wezenlijk is om de relatie tussen mensen met beperkingen en kerkelijke gemeenschappen te verbeteren. Nog altijd wordt er gesproken en gedacht *over* mensen met een functiebeperking, hoe de kerk hen weer kan opnemen, van hen kan leren, hun een dienst kan bewijzen. Vaak is dit gebaseerd op het patroon dat 'wij, de kerk' meer aandacht moeten geven aan 'de gemarginaliseerde ander' (zieke, gehandicapte, oudere, arme). Het is een denken in tweespalt, waarbij gemakkelijk wordt vergeten dat die mensen onderdeel zijn of zouden moeten zijn van het 'wij, de kerk'-gevoel. Nog altijd is het niet gewoon te denken in diversiteit. Kerken zouden mensen met een functiebeperking tot spreken moeten horen over hun eigen bestaan en hun positie in kerk en samenleving. Wat is heelheid voor jou? Ervaar je je bestaan als gebroken? Waar ligt dat aan? Waar ervaar je lijden? Waar ervaar je nu onderdrukking, in Afrika, maar ook hier?

De gehandicapte God

Op het moment dat mensen met beperkingen vrijuit gaan spreken, kunnen er wellicht andere beelden van heelheid ontstaan. Een goed voorbeeld daarvan is de theologie van de Amerikaanse Nancy Eiesland in haar boek *The Disabled God*.¹⁰ Zij beschrijft hoe zij door haar werk in de burgerrechtenbeweging van mensen met beperkingen in de Verenigde Staten God ging zien juist in mensen met beperkingen die de maatschappij als 'niet-volwaardig' beoordeelt.

Door Jezus Christus als de gehandicapte God te benoemen ontstaat een verrassend beeld van heelheid, dat enerzijds aansluit bij de traditie, maar tegelijkertijd een nieuwe betekenis krijgt. De opgestane Christus, met zijn geschonden en gehandicapt gemaakte lichaam is altijd beeld van heelheid geweest binnen de traditie. Door dit beeld nu expliciet als 'gehandicapt' te benoemen verbindt Eiesland het met de leefervaring van mensen met een handicap en met de maatschappelijke realiteit van het gehandicapt maken van mensen (door discriminatie en door armoede en geweld). Het beeld stelt tevens het gebruik van 'normale' lichamen als basis voor religieuze studie of studie van religieuze praktijken en rituelen ter discussie.

De theologische implicaties van *The Disabled God* gaan nog dieper. De opgestane Christus belichaamt beschadigde handen, voeten en zijde, en is met dit beschadigde lichaam tevens *imago Dei*. *Our bodies*, zegt Eiesland, *participate in the imago Dei, not despite of our impairments and contingencies, but through them*. Handicap is niet in tegenspraak met de menselijk-goddelijke integriteit, maar tot nieuw model van heelheid in een symbool van solidariteit. Het roept op tot persoonlijke en sociale transformatie. God verschijnt hier immers niet als heerser, als man, of als lijdende dienstknecht, maar als *survivor*, overlever, als *unself-pitying*, iemand zonder zelfmedelijden, als kwetsbaar maar krachtig, degene die aangeraakt wil worden ongeacht het taboe op gehandicapte lichamen. Die God is daar waar mensen strijden voor een gewoon leven van waarde en waardigheid. Het is een God met vreugde en pijn, die oproept tot onderlinge afhankelijkheid.

Het leven als *mixed blessing*

Eiesland vindt het een hoopvol beeld door het bevrijdend realisme dat eruit spreekt: de begrenzing van onze lichamen wordt geaccepteerd en erkend als de waarheid van het menselijk bestaan. Leven is slechts verkrijgbaar in het alledaagse lichamelijke bestaan. En dat lichamelijke bestaan is als het ware een snijpunt van ervaringen, van pijn, plezier, weezin, genot, kracht en kwetsbaarheid, die allemaal dwars door elkaar of naast elkaar bestaan. Een simpele beoordeling van ervaringen als goed of slecht, pijn of genot, is daarom niet houdbaar. Het leven zelf is een *mixed blessing*, zoals Eiesland zegt. Dit draagt de erkenning en het ontwerp in zich dat zelfs onze 'niet-gezonde' lichamen, die ons vaak in de steek laten, het leven waard zijn, en dat zogenoemde *curses* soms *blessings* zijn.

Dat beeld van het leven als *mixed blessing* kom ik in veel verhalen van mensen met beperkingen tegen. En ik herken er mijn eigen spiritualiteit in en mijn denken over heelheid. In dit beeld worden heelheid en gebrokenheid niet langer uit elkaar getrokken en tegenover elkaar gezet. Doordat we in de christelijke traditie zo gespist zijn op heel-

heid en daardoor op het uitbannen van gebrokenheid, vergeten we dat het soms heilzamer is gebrokenheid een plek te geven in het leven. Niet alle gebrokenheid is weg te werken, integendeel. Een kerk die durft te staan in dat spanningsveld, kan mensen helpen ook in hun bestaan een ander soort heelheid te ervaren. Niet een die mensen scheidt, maar een die mensen juist verbindt door het kunnen delen van ieders ervaringen van heel-zijn én pijn. En mensen die ervaren dat je je in een leven vol beperkingen toch heel kunt voelen voor God, kunnen de kerk weer helpen haar beeld van heelheid te nuanceren, leefbaar te maken. Het aloude gebed van Franciscus kan ons helpen een goede balans te zoeken tussen accepteren en strijden:

God geef me de rust om te accepteren wat ik niet kan veranderen,
geef me de moed om te veranderen wat ik niet kan accepteren,
en de wijsheid om het verschil daartussen te weten.

Ik zou eraan toe willen voegen: en geef me humor om het, waar ik het verschil tussen die twee weer eens kwijt ben, op te kunnen vangen. Met die drie elementen tezamen – acceptatie, moed en humor – kunnen we wellicht heel worden met en aan elkaar. Heelwording krijgt dan de kleur van solidariteit en ruimte creëren waarin iedereen wordt geaccepteerd zoals hij is.

Noten

- 1 Wout van Laar, 'De zending van de kerk in de dienst van genezing', in: *Volgelingen van de Wounded Healer. De zending van de kerk in de dienst van genezing*, NZR 025/03.
- 2 Jacqueline Kool, *Goed bedoeld. Levensbeschouwelijk kijken naar handicap en ziekte*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2002.
- 3 'Strijden om een plaats in de kerk', in: *Trouw*, 9 oktober 2003.
- 4 Carol Fontaine in: Elly Elshout en anderen, 'Roundtable Discussion. Women with Disabilities, A Challenge to Feminist Theology', in: *Journal of Feminist Studies in Religion* 10 (1994) 2, 109.
- 5 'Gehandicapte moet vooral dankbaar zijn', in: *Trouw*, oktober 2003.
- 6 'Strijden om een plaats in de kerk', in: *Trouw*, 9 oktober 2003.
- 7 'Strijden om een plaats in de kerk', in: *Trouw*, 9 oktober 2003.
- 8 Lodewijk Dros, 'Thornbergs gebed helpt in één dag', in: *Trouw*, 19 juli 2003.
- 9 Wout van Laar, 'De zending van de kerk in de dienst van genezing', 3.
- 10 Nancy Eiesland, *The Disabled God. Toward a Liberatory Theology of Disability*, Nashville: Abingdon Press, 1994.

∞ **Jacqueline Kool** is theoloog. Zij werkt als zelfstandig trainer, advi-

seur en publicist op het terrein van levensbeschouwing en gezondheidsvragen en gehandicaptenbeleid.

Summary – From her own experience the author explains that in the relation with their own faith community disabled persons are confronted with the question of guilt and sin, the sometimes subtle advise to draw wise lessons from being handicapped ('Like Job'), or the encouragement to bear the burden with bravery. But in general men, also disabled men, do not feel at ease to play the role of a victim or a saint. But like others, disabled persons are looking for biblical stories who appeal to resistance against all that is oppressive, as they are looking for things that may be achieved in life. Healing practices of Christian communities may often do much harm to disabled persons. Valuable ways of speaking about healing may be found in the thinking of the American theologian Nancy Eiesland, who speaks of *The Disabled God* of whom she quotes: 'Our bodies participate in the imago Dei, not despite of our impairments and contingencies, but through them.' In the light of this particular realism life may be seen as a 'mixed blessing'.

Genezen is kerkenwerk

Een eeuw healing ministry in de Church of England

Rob van Essen

Het recente rapport van de Anglicaanse Kerk over genezen als opdracht van de kerk staat internationaal in de belangstelling.¹ Het bevat een theologische verantwoording en aanwijzingen en aanbevelingen voor een genezingspastoraat in de brede zin van het woord. Rob van Essen schreef een analyse en persoonlijke appreciatie.

Het anglicaanse rapport *A Time to Heal* is geen abstract theologisch betoog, maar vrucht en evaluatie van een onderzoek naar de praxis ten aanzien van de *Ministry of Healing* binnen de anglicaanse gemeenschap en daarbuiten. Aangezien wij in Nederland nog moeten beginnen met het implementeren van de dienst der genezing in het pastoraat, is het boeiend kennis te nemen van de ontwikkelingen bij de anglicanen.²

Het rapport is het derde op rij (1930, 1958, 2000) dat in de twintigste eeuw verscheen onder verantwoordelijkheid van een Lambeth-conferentie. Naast theologische en praktische bezinning biedt het boek ook 'richtlijnen voor een goede praxis'.

Charismatische voorlopers

Zoals ook in de geschiedenis van de zending, danken we de aandacht voor de dienst der genezing aan bevlogen gelovigen die, aanvankelijk zonder kerkelijke rugdekking, hun roeping volgden. Het rapport noemt hen 'mannen en vrouwen met een profetische rol'. In het eerste hoofdstuk van *A Time to Heal* wordt de 'eeuw van de herontdekking' beschreven.

Een vrouw die daarin een heel bijzondere rol vervulde, was Dorothy Kerin (1889-1963), een visionaire vrouw die in 1912 genas van een dodelijke ziekte.³ Als je haar biografie leest, is het alsof je met een katholieke hagiografie te maken hebt. Ze behoorde tot de anglo-katholieke vleugel van de kerk en in haar genezingsgeschiedenis hebben ook verschijningen van de maagd Maria een plaats. Dorothy ontvangt de stigmata van Christus in haar zijde, handen en voeten. Zij sticht in

1948 het *Healing Home* te Burrowswood in Kent, waar gebed, sacrament, ziekenzalving en medische zorg hand in hand gaan.

In 1904 sticht dr. Percy Dearmer, een specialist op het gebied van de liturgie, het gilde voor gezondheidszorg, *Guild of Health*, dat *spiritual healing* via gebed, sacrament en *counselling* in nauwe samenwerking met de medische professie bepleit. Hij ontwierp in 1907 de eerste liturgie voor een ziekenzalvingsdienst. Wanneer dit *Guild* zich in 1915 oecumenisch verbreedt, vormen enkele personen het exclusief anglicaanse *Guild of Saint Raphael*. Deze anglo-katholieke anglicanen vonden dat de eucharistie niet gevierd kon worden met leden van andere protestantse kerken, terwijl voor hen de eucharistie een bij uitstek 'helend' sacrament is.

De dienst der genezing was niet alleen een zaak van geestelijken. De anglicaanse *layperson* James Moore Hickson, die in 1905 de voorloper van de *Divine Healing Mission* oprichtte, heeft grote invloed gehad. Hij had het charisma van genezing en hield – met de zegen van de aartsbisschop – *healing services* in parochies door heel het Verenigd Koninkrijk en later op vele plaatsen in de wereld, van de Verenigde Staten tot China. Hij zag zijn bediening niet alleen als een opdracht tot individuele genezing, maar het ging hem ook om de genezing van de kerk.⁴ De eerwaarde Howard J. Cobb werd na handoplegging door Hickson genezen van een levensbedreigende ziekte en stichtte uit dankbaarheid in 1928 *Crowhurst Home of Healing*, dat nog steeds verbonden is met de *Divine Healing Mission*.

Healing krijgt een plaats in de kerk

Terwijl de dienst der genezing in Nederland vooral bepleit is vanuit een specifieke visie op het werk van de Geest, is hij in Groot-Britannië vooral vrucht van een liturgische herbezinning geweest, gepaard aan een verlangen het evangelie in deze wereld te concretiseren. Een belangrijke rol in dit alles speelde de latere aartsbisschop van Canterbury William Temple (1881-1944). In 1910 was hij als steward op de zendingsconferentie van Edinburgh, die je de bakermat van de huidige oecumenische beweging kunt noemen. Temple sticht de *Life and Liberty Movement*, die *wholeness and health* nastreefde, opdat de kerk het Koninkrijk Gods nabij kon brengen.

De deelnemers aan de Lambeth-conferentie van 1920 kregen allen een pamflet van de hierboven genoemde J.M. Hickson over *healing* toegestuurd, wat resulteerde in een rapport over de dienst der genezing onder verantwoordelijkheid en het opzicht van de kerk (1924). Dit rapport wordt in 1930 door de bisschoppen aanvaard. Hierin staat: 'De macht tot geestelijke heling is volgens het onderwijs van Christus de natuurlijke erfenis van christenen die leven in gemeenschap met God, en is onderdeel van de bediening van Christus door

zijn Lichaam, de kerk'.⁵ Als aartsbisschop van York had William Temple deze bijeenkomst geopend met een preek onder het thema 'God gereert'.

In het *Revised Prayer Book* van 1928 komen regels over de wijze waarop brood en wijn naar zieken gebracht moeten worden. Een liturgie voor ziekenzalving, met de zegen van Canterbury, verschijnt in 1935. William Temple is in 1944, het jaar waarin hij overlijdt, als aartsbisschop betrokken bij de vorming van *The Churches' Council for Health and Healing*, waarin geestelijken en artsen 'samenwerking en begrip nastreven tussen allen die betrokken zijn bij gezondheid in de volle zin van het woord'.⁶ In 1924 had Temple gezegd: 'Je kunt de evangeliën niet lezen en de dienst van genezing eruit scheuren zonder het evangelie zelf kapot te maken. Je kunt ook geen strikte scheiding maken tussen wat fysiek of geestelijk is. Die twee hangen op een verbluffende manier samen.'⁷ In de *Readings in St. John's Gospel* schreef hij naar aanleiding van de 'grotere werken' waarover Jezus spreekt (Johannes 14, 12), dat het een 'groter werk is over heel Europa en in veel delen van Azië en Afrika ziekenhuizen te hebben gesticht dan wellicht enkele honderden zieke lui in Palestina te hebben genezen. We danken het aan Christus' Geest die in mensenharten werkt, dat er ziekenhuizen zijn gesticht'.⁸ Hieruit blijkt wel dat hij genezing door de arts en genezing op gebed op geen enkele wijze tegen elkaar uitspeelt.

In 1953 wordt een aartsbisschoppelijke commissie gevormd die voor de Lambeth-conferentie van 1958 het rapport *The Church's Ministry of Healing* voorbereidt. Zij moet de theologische, medische, psychologische en pastorale aspecten van goddelijke genezing bestuderen. De *Guild of St. Raphael* levert een belangrijke bijdrage aan deze commissie.

In 1961 vormt Michael Ramsey, aartsbisschop van Canterbury, het *Institute of Religion en Medicine*, dat naast de *Churches' Council for Health and Healing* functioneert. Ramsey sprak over 'Christus de charismaticus', waarmee hij duidelijk wilde maken dat heel zijn optreden gezien moet worden in het licht van Jesaja 61. Jezus is 'gezalfd om een blijde boodschap te verkondigen en een jaar van het welbehagen van de Heer uit te roepen'. Daarbij gaat het om genezing van enkeling en samenleving.⁹

Theologische motieven

In het rapport *A Time to Heal* wijst men erop dat in onze cultuur, die zo veel aandacht voor 'heelheid' heeft, de dienst der genezing de kerk een belangrijke mogelijkheid biedt om het evangelie te communiceren. In dit verband zijn er drie sleutelwoorden die het rapport stem-

pelen: 'visionair', 'profetisch' en 'dynamisch'. Het gaat om het visioen van een kerk waarin Jezus Christus present is in verkondiging en heling. Levend vanuit dat visioen worden mensen tot de *profetische taak* geroepen de dienst van genezing te laten herleven. Ten slotte gaat het erom dat mensen zich door de Geest willen laten gebruiken om te komen tot een meer *dynamische dienst* aan de zieken, maar wel op verschillende manieren.¹⁰

In hoofdstuk 2 wordt dat alles uitgewerkt. Jezus' bediening was visionair omdat Hij mensen opriep te hopen op het Koninkrijk, op een vernieuwde schepping waar gezondheid en heelheid is. Zijn bediening was profetisch omdat mensen werden opgeroepen hun relatie met God en de wereld te vernieuwen en te zoeken naar vergeving en een nieuw begin. Dynamisch was zijn bediening omdat Jezus daarin zijn eenheid met deze wereld verkondigde tot aan het einde der tijden.

Een kenmerkende trek in de anglicaanse theologie is het accent op de *incarnatie*. Het rapport zegt dat de incarnatie wezenlijk is om Jezus' genezingsbediening te verstaan. Het menselijk lichaam is belangrijk. In dat verband heeft ook de schepping een belangrijke plaats. Het sacramentele leven rust in het besef dat God in Christus het geschapene wil heiligen. In het evangelie gebruikt Jezus het geschapene, samen met de verkondiging. Zo wordt in de kerk de zalfolie gezegend, worden brood en wijn geconsacreerd, en in de oplegging der handen legt Christus zelf zijn hand op de mens. Het natuurlijke wordt niet opgeheven door het bovennatuurlijke, maar tot instrument van genade gemaakt.¹¹ Wij mogen, door de Geest, de dienst van Christus voortzetten. De kracht van de Geest is die van liefde en troost. Zoals God geheel en al mens wordt, zo maakt Gods genezende genade mensen geheel en al menselijk.¹²

Gezondheid is in dit rapport niet een stand van zaken (afwezigheid van ziekte of ongemak), maar een opgenomen zijn in Christus' weg van kruis en opstanding. *Health* is de conditie van de pelgrim, van kerk en individu samen. Wij zijn in dat proces van sterven en opstaan opgenomen, en in die betekenis is ons eigen leven profetisch. Volle gezondheid ontvangen we niet dankzij onze eigen mogelijkheden, maar slechts als goddelijke gave. En dat is een zaak van profetie, van hoop. In onze wereld breekt de nieuwe wereld van Gods mogelijkheden door!

De schrijvers van het rapport zeggen dat het theologisch in grote lijnen aansluit bij dat van 1958. Maar er moesten ook nieuwe inzichten verwerkt worden. Het werk van de Geest doet ons het werk van Christus voortzetten. Maar niet door simpelweg te herhalen wat bereikt is, maar door ons opnieuw in die dienst te begeven. Vervolgens is ons zicht op psychiatrie en medische gezondheid in het algemeen

ook gewijzigd. Wat er echter ook veranderd moge zijn, niet de overtuiging dat we alleen door Christus nieuw leven ontvangen.

De praktijk – weerbarstig en veelvormig

Ondanks de respectabele geschiedenis van bezinning en praxis blijkt de dienst der genezing in veel parochies onbekend en daarom onbemind te zijn. Uit het rapport blijkt wel dat in Groot-Brittannië onder pastores en gemeenteleden dezelfde weerstanden en onbekendheid heersen als bij ons. Men merkt op dat de dienst der genezing op plaatselijk niveau vaak onvoldoende geïntegreerd is. Maar men wijst erop dat iedere eucharistie in wezen een genezingsdienst is en adviseert de gelovige daarbij te bepalen. Tegelijkertijd blijkt dat – mede onder invloed van de charismatische vernieuwing – gebedsgroepen en diensten van handoplegging in toenemende mate populair zijn. Ook al erkent de commissie dat de Geest mensen charismata kan geven voor de dienst der genezing, toch wijst zij op het belang van training en supervisie. Voor mensen die zich in de spiritualiteit van hun eigen parochie niet thuis voelen, wijst men erop dat de toegenomen mobiliteit hen in staat stelt een gemeente te vinden waar ze zich wel op hun gemak voelen.

De meeste bisschoppen zijn betrokken bij de dienst der genezing in hun dioceses en hebben ook een adviseur – meestal een emeritus priester – als het gaat om de dienst van genezing en bevrijding. Waarbij het rapport opmerkt dat het soms wel een probleem is dat sommige adviseurs helemaal niet geloven dat deze bediening nodig is!¹³ Het rapport pleit voorts voor de vorming van een oecumenisch netwerk van adviseurs, daar op plaatselijk vlak genezingsdiensten vaak ook oecumenisch zijn opgezet. Ondanks de aanbevelingen op dit terrein blijkt ook dat op verschillende gebieden netwerken ontbreken. Zo is de samenwerking met professionals in de gezondheidszorg vaak gebrekkig. Ook is nodig dat aanstaande priesters praktisch onderricht krijgen: Hoe luister je naar een schuldbelijdenis? Hoe leg je de handen op? Vraag je daarvoor eerst toestemming? Zalf je met olie? Hoe bid je met een terminaal zieke of stervende? De bisschoppen pleiten ervoor dit in het curriculum van de theologiestudenten op te nemen.

Naast de kerken en kathedralen waar bijzondere vieringen worden georganiseerd, noemt men ook het werk van ziekenhuispastores en gevangenispredikanten.¹⁴

Het werk van de gevangenispredikanten staat in dienst van de verzoening. Een belangrijk stuk heelmaking waaraan gewerkt moet worden, is de aanvaarding van de gedetineerde na terugkeer in de maatschappij. Hierbij gaat het ook om een opvoedkundig proces in de samenleving, die de gedetineerde weer een plek moet geven.

Uit deze voorbeelden blijkt hoe breed het begrip *healing* wordt ge-

bruikt in dit rapport. Het gaat over verzoening tussen rassen, in gezinnen en instituten, en ook het milieu heeft heling nodig. Het gaat erom dat we komen tot de heilheid die God voor allen bedoeld heeft.

Dienst van heelmaking in de gezondheidszorg

Christus' opdracht tot genezing wordt op drie manieren gestalte gegeven: pastoraal, sacramenteel en charismatisch. De pastorale inzet resulteerde in de geschiedenis in verpleging in kloosters en ziekenhuizen. De afgelopen twee eeuwen zijn de medische en verpleegkundige beroepen gesecculariseerd. Toch belijdt de kerk dat alles wat aan ware genezing wordt bereikt, gezien kan worden als voortzetting van het werk van Christus. Niet alleen artsen en verpleegkundigen – zoals in het rapport uit 1958 –, maar ook psychologen, therapeuten en maatschappelijk werkers die een multidisciplinaire benadering bieden, zijn onderdeel van Christus' helende bediening.¹⁵

In het licht van de huidige discussie in Nederland over de toegang tot de gezondheidszorg is het interessant te lezen wat het rapport over de *National Health Service* schrijft. Deze is in de negentiende eeuw bepleit door de christen-socialist F.D. Maurice. Op grond van de incarnatie, zo zei hij, hebben mensen recht op schoon water en een gezonde omgeving, en moet er in elke parochie een arts zijn. William Blackley, een anglicaans geestelijke, schreef in 1878 een artikel waarin hij het concept van een *national insurance* bepleitte. Maar, zo zei hij, men zal het wel te utopisch vinden om ooit verwezenlijkt te worden.

Na 1918 krijgt onder Labour de verzorgingsstaat langzaam gestalte. Het is William Temple, die zich in het bijzonder inzet om de tegenstand daartegen onder behoudende christenen te overwinnen. Uiteindelijk komt in 1948 de *National Health Service* tot stand, door de bisschoppen een belangrijke stap genoemd op weg naar de vervulling van de dienst van heling van de kerk. Wel voegt men er nederig aan toe dat enkele bisschoppen in het House of Lords tegen stemden.¹⁶ Ziekenhuizen stelden pastores aan en zorgden voor kapellen. En ook christelijke initiatieven als de *hospice*-beweging worden met overheidsgeld gesubsidieerd.

Het rapport bepleit sterk een multidisciplinaire benadering in ziekenhuizen, opdat zicht op de hele mens behouden blijft.¹⁷

Een belangrijke helende factor in het ziekenhuis is het klimaat waarin behandeld wordt. Hier kan de ziekenhuispastor een belangrijke rol vervullen. Hij stelt vragen, opdat men zich bewust wordt wat het werk helend maakt in de brede betekenis van het woord, zodat we niet slechts met 'reparatie' bezig zijn. De bisschoppen zeggen dat het een uitdaging voor de *National Health Service* zou moeten zijn tegenwicht

te bieden tegen de trend publieke dienstverlening totaal ondergeschikt te maken aan de markteconomie, waar men spreekt van 'gebruikers' en 'consumenten'.

Ook wijst het rapport in dit verband op de herontdekking van het 'sacramentele' in de medische en verpleegkundige zorg. Zo wordt een casus vermeld van verpleegkundigen die een patiënt een 'sacramenteel bad' gaven, met sfeervolle muziek op de achtergrond. Ze waren hiertoe geïnspireerd door de sfeer die ze ervaren hadden bij een handoplegging. Maar ook de wijze waarop een arts een recept schrijft en overhandigt, met zorg en aandacht, kan heilzaam zijn voor de patiënt.

En als de ziekte niet wijkt

Het rapport wijdt twee hoofdstukken aan de omgang met chronisch zieken en gehandicapten en terminale patiënten. Men zet meteen stevig in met de uitspraak: 'Wil de dienst van genezing relevant zijn in deze wereld, waarin instant-genezing en blijvend geluk geëist worden, dan moet ze mensen met onomkeerbare gebreken en ziekten betekenis en hoop bieden in plaats van schuldgevoel en gevoelens van tekortschieten'.¹⁸

Zowel terugkeer naar gezondheid als blijvend ziek-zijn behoren tot de werkelijkheid van het leven. In deze paradox zoeken we ons heil bij Christus. Er is een weg naar heelheid: een heelheid die ook ervaren kan worden binnen de werkelijkheid van het ziek-zijn. Mensen hoeven niet uit hun rolstoel op te staan om te laten zien dat Gods helende kracht en aanwezigheid in hun leven werkzaam zijn. Het is de uitdaging elkander heel te maken en eenieder heeft die potentie, ook de zieke! De Duitse theoloog Jürgen Moltmann schreef: 'Ervaringen van machteloosheid zijn aan de orde van de dag. Als dat waar is, moeten we ons wellicht wenden tot mensen die een diepe ervaring van machteloosheid hebben, om te ontdekken hoe we leven moeten.'

De bisschoppen wijzen erop dat onze kerkelijke praktijk gericht is op belezen mensen die kunnen zitten, staan, teksten uitspreken en een uur lang stilzitten. Voor velen is dat niet mogelijk. Dat geldt voor zui-gelingen en kleuters, voor de meeste kinderen en voor menige zieke en gehandicapte. Heel belangrijk is een klimaat in de gemeente waarin mensen een gevoel van eigenwaarde terugkrijgen.

Niet alleen in de dienst der genezing, maar ook in de theologie van de bevrijding wordt vaak verlossing in het hier en nu verkondigd. Wat betekent dat voor mensen wier toestand onveranderd blijft? De opgestane Jezus verandert het taboe van het ontwijken van lichamelijke handicaps door te zeggen: 'Raak mijn doorboorde handen en voeten en zijde maar aan!'

Het rapport gaat voorts uitvoerig in op de fasen in het rouwproces, opdat pastores en hulpverleners de lijdende mens geen misplaatste verwijten maken ('Je vertrouwt God niet') of zelfs in de steek laten. We kunnen op verschillende manieren mensen helend nabij zijn. Dat kan door aanraking, daar waar woorden tekortschieten. Maar hier klinkt een waarschuwing: bedenk dat aanraking geen techniek is. Niet-aanraken is een techniek! Verder: vermijd het geven van goede raad. En ook nog: reageer op twijfel niet met evangelische zekerheden. Fanatisme wordt uit twijfel geboren. Maar twijfel kan ook geestelijke groei mogelijk maken, en moet als een reisgenoot worden erkend. Ten slotte wordt uitvoerig stilgestaan bij het gevaar dat hulpverleners opbranden doordat ze uit balans raken.

Richtlijnen voor een gezonde praxis

Vanwege de ruimte ga ik niet in op het hoofdstuk over 'bevrijding van het kwaad', waarin ook de praktijk van het exorcisme aan de orde komt. In 1972 publiceerde een commissie van de bisschop van Exeter een rapport over exorcisme, waarin voor grote behoedzaamheid gepleit werd. Duidelijk is wel dat men, door sektarische ontsparingen, sindsdien nog voorzichtiger is geworden. Alleen geestelijken en leken die hiertoe bevoegd en opgeleid zijn, mogen de *ministry of deliverance*, dienst van bevrijding, beoefenen.

Het rapport zegt dat er nog veel te bestuderen valt als het gaat om het wereld- en mensbeeld, antropologie en sociologie. Maar zonder op dit alles een laatste antwoord te hebben blijven er mensen die zich aangevochten voelen door het kwaad en bevrijding zoeken. De kerk moet de soevereiniteit van God verkondigen en Christus' overwinning over duivelse machten in het leven van de enkeling, daarbij vermijgend geen oog te hebben voor het vele structurele kwaad in de wereld. Bij de richtlijnen voor de dienst van bevrijding lezen we: 'Maak het niet erger dan het is.' Gevoel voor humor kan de bisschoppen niet ontzegd worden.

De richtlijnen waarmee het rapport eindigt, zijn deels typisch voor de Engelse context bedoeld. Ik denk aan het verantwoording afleggen aan de bisschop of zijn gedelegeerde en de relatie tot professionals in de gezondheidszorg. Maar er zijn er bij die ook nuttig kunnen zijn in onze situatie. Zo moet degene die de handen oplegt of ziekenzalving toepast, tevoren duidelijk vertellen wat er gaat gebeuren. Wat mag er verwacht worden? Bij twijfel moet de betrokkene ook ruimte hebben om vragen te stellen. Wie hier handelend optreedt, mag er ook niet van uitgaan dat mensen bij voorbaat toestemmen in wat hij gaat doen. Iemand in een rolstoel wil niet altijd handoplegging om weer te kunnen lopen. Pastores en anderen die in de dienst der genezing ac-

tief zijn, moeten in overleg met de ziekenhuispredikant handelen. Er worden ook verschillende adviezen gegeven: Zoek niet het buitengewone. Sta open om Gods helende kracht in alles te herkennen. Zorg voor redelijke tijdschema's voor diensten en genezingspastoraat. Men moet mensen niet overbelasten. Gebed in genezingsdienst is geen counseling; weet van ophouden! Voor een zieke kan een dienst van een uur te lang zijn.

Zoekend naar een mooie slotzin vond ik dit citaat dat het klimaat van dit rapport prachtig weergeeft: 'Alle christelijke kerken vieren de maaltijd van de Heer (*eucharist*), hoewel niet allen die aangaan en ontvangen, beseffen dat dit de meest fundamentele dienst van heling is.'¹⁹ Rondom de tafel delen we in Christus' droom van een genezen schepping en worden we op het spoor van genezing gezet.

Noten

- 1 *Report for the House of Bishops on the Healing Ministry. A Time to Heal. A Contribution Towards the Ministry of Healing*, Church House Publishing, 2000. ISBN 0-7151-3837-5, 432 pagina's, £ 12,95.
- 2 In de jaren vijftig van de vorige eeuw, na de campagnes van Hermann Zaiss en T.L. Osborn, begon men in ons land in de traditionele kerken te beseffen dat we hier met een 'onbetaalde rekening' (F. Boerwinkel) te maken hadden. P.A. Elderenbosch promoveert in 1953 op een proefschrift met de titel *De oplegging der handen*, en P.C. van Leeuwen, secretaris van de Raad voor kerk en ziekenzorg van de Nederlandse Hervormde Kerk, richt samen met ds. W. Plug van de Hezenberg de Nederlandse afdeling van *The Order of St. Luke the Physician* op, een organisatie die zich bezighoudt met de 'dienst der genezing' en die zijn oorsprong in Engeland heeft. Later voegt zich daar de Rotterdamse evangelisatiepredikant Karel Kraan bij, die in Engeland de *Ministry of Healing* heeft leren kennen. Mede door zijn invloed heeft de term gebedsgenezing plaats gemaakt voor 'dienst der genezing'. Naast de dienst van het woord en de dienst der gebeden en offeranden is de kerk door Christus ook deze 'dienst der genezing' toevertrouwd. Totdat in het najaar van 2004, als deel twee van het Dienstboek (Proeve) voor de Protestantse Kerk in Nederland verschijnt, blijft de dienst der genezing liturgisch en pastoraal buiten beeld in de protestantse kerken die zich binnen de Protestantse Kerk in Nederland verenigd hebben.
- 3 Zie Morris Maddocks, *The Vision of Dorothy Kerin*, London: Hodder and Stoughton, 1991, ISBN 0 340 55992 6.
- 4 Zie Morris Maddocks, *The Christian Healing Ministry*, London: SPCK, 1981, 100-101, ISBN 0 281 03760 4.
- 5 Ibidem, 104.

- 6 Ibidem, 99.
- 7 *A Time to Heal*, 7.
- 8 Arthur James, *The Wonder of Divine Healing*, 1958, 24.
- 9 *A Time to Heal*, 32.
- 10 Ibidem, 2.
- 11 Ibidem, 22.
- 12 Ibidem, 25.
- 13 Ibidem, 22.
- 14 In Groot-Brittannië wordt het salaris van ziekenhuispastores betaald door de *National Health Service*. Hun eerste opdracht geldt de zorg voor de patiënten, maar zij hebben ook een pastorale verantwoordelijkheid voor het personeel van het ziekenhuis. De *Health Care Chaplaincy* in Londen zorgt voor de rekrutering en de training van de pastores.
- 15 Ibidem, 46.
- 16 Ibidem, 91.
- 17 Ibidem, 93.
- 18 Om de communicatie tussen de patiënt en medici en andere professionals te stroomlijnen, wijst men op de praktijk van de zogeheten *named nurse*, die speciaal aan de patiënt wordt toegewezen.
- 19 Ibidem, 127.

∞ **Drs. Rob van Essen** is verpleegkundige en theoloog. Hij studeerde af aan de Vrije Universiteit in de missiologie met een scriptie over de helende taak van de kerk in de stad. Hij werkte als predikant in oude wijken in Amsterdam en Utrecht, en is thans predikant van de Protestantse Kerk in Nederland in Den Haag-Loosduinen. Hij is *chaplain* van de Nederlandse Lucasorde.

Summary – A Time to Heal. A Contribution to the Ministry of Healing is the first report from the Church of England on the ministry of healing for over forty years. It is a valuable resource for clergy and laity within the Church of England and its ecumenical partners, health-care professionals and those involved in training for ministry. Rob van Essen analyses the historical context of the Healing Ministry in the United Kingdom, and praises the report for its theological depth, its broad concept of the notion of Healing, its ecumenical spirit and its useful practical advises.

Herbezinning op de dienst van de genezing

Impulsen van de kerken van het Zuiden¹

Wout van Laar

Kunnen onze gemeenten en parochies zich vernieuwen tot gast-vrije en heelmakende gemeenschappen, waar de bevrijdende aanwezigheid van Jezus als Heiland als nieuw wordt ervaren?

Het thema *healing* staat wereldwijd hoog op de agenda van de kerken. In mei 2005 vond in Athene de Wereldzendingconferentie van de Wereldraad van Kerken (WCC) plaats met als thema: 'Kom, Heilige Geest, maak heel en verzoen'.² Eerder, in 2003, organiseerde de Europese Raad van Kerken in Trondheim zijn assemblee met als titel 'Jezus Christus heelt en geneest'.³

Zelf woonde ik in de aanloop naar Athene eind 2003 in Santiago (Chili) een boeiende consultatie bij van de Latijns-Amerikaanse Raad van Kerken (CLAI) en de Wereldraad over de relatie tussen heelmaking en zending. Opmerkelijk aan deze oecumenische bijeenkomst was dat de pinksterchristenen verreweg in de meerderheid waren. De nieuwe verhoudingen zetten hun stempel op het samenzijn. De taal van de bevrijdingstheologie werd weinig gehoord. Het evangelie wordt vooral verstaan in termen van heelmaking en verzoening.

Het slotdocument deed een beroep op de kerken om de dienst van de genezing te zien als integraal onderdeel van de verkondiging van het evangelie. Bij de deelnemers klonk de vaste wil door zich waar maar mogelijk in te zetten voor 'heelmakende gemeenschappen' aan de basis, in de sloppenwijken en op het platteland. Plekken van hoop te midden van talloze vormen van pijn en gebrokenheid, waar God als Heelmeester kan worden ontmoet en ervaren.⁴

Er zijn ten minste vijf oorzaken aan te wijzen voor deze brede aandacht voor wat in de internationale discussie *healing* wordt genoemd. Uit de opsomming komt naar voren hoeveel aspecten er aan dit thema zitten:

- 1 De aan betekenis winnende kerken van het Zuiden brengen het op de agenda; niet alleen voor de onafhankelijke en pentecostale kerken, maar ook voor meer traditionele kerken in Afrika, Latijns-Amerika en

Azië vormt de dienst van de genezing doorgaans een gewoon onderdeel van de kerkelijke praktijk.

- 2 Door *new age*-invloeden en allerlei vormen van nieuwe religiositeit komt er meer oog voor een meer 'holistische' benadering. Het gaat om heel de mens in al zijn relaties. De mens wordt als psychosomatische eenheid gezien.
- 3 De hunkering naar heelheid leeft allerwegen; het besef van gebrokenheid en van de donkere zijden van het menselijk bestaan brengt mensen ertoe de weg naar binnen te zoeken.⁵ Men loopt op tegen de grenzen van materialisme, individualisme en een op de carrière gerichte levensstijl.
- 4 Er wordt kritisch gekeken naar de rol van de kerken in recente etnische conflicten. Hoe kan de kerk positief bijdragen aan processen van verzoening in gebieden als Rwanda en de Balkan? In deze context gaat het over thema's als vergeving en vergelding, restitutie en 'genezing van herinneringen'.
- 5 De tragedie van AIDS dwingt de kerken wereldwijd te zoeken naar hun rol in de bestrijding van deze verschrikkelijke epidemie die hele samenlevingen ontwracht.

Het is niet gemakkelijk een Nederlandse vertaling te vinden die alle nuances van het begrip *healing* recht doet. Het heeft zowel de notie van genezing als die van heil. In het Duits (*Heil* en *Heilung*) is het verband tussen heil en genezing onmiddellijk zichtbaar. Daarentegen levert het in het Nederlands naast elkaar zetten van 'heil' en 'heling' onmogelijke associaties op. 'Heelmaken' klinkt beter.

Bij heelheid denken we zowel aan fysieke gezondheid als aan geestelijk en sociaal welzijn. De mens kan immers niet louter gezien worden als een individu op zichzelf, maar is een wezen dat in gemeenschap met anderen, met de natuur en met God tot zijn of haar recht komt. Uiteindelijk gaat het om de herstelde relaties met God, met de medemens, met jezelf. Om deze reden zal de kerk gericht zijn op het heil, de heelwording van de gehele wereld.⁶

De Nederlandse Zendingraad schreef onlangs een publicatie met de bedoeling een aanzet te geven tot discussie in eigen land. Het betrof een handreiking om de komende tijd met het thema *healing* aan de slag te gaan, vooral ook praktisch en samen: als 'oecumenici' en 'evangelischen', als rooms-katholieken en pinksterchristenen, als blanke en zwarte christenen.⁷

In de eigen samenleving doen zich ontwikkelingen voor die de heelheid van de mens ernstig schaden en die in menig opzicht lichamelijk, sociaal en geestelijk ziekmakend zijn.

Eenzijds beleven we een tijd van grote welvaart, ondanks de huidige

stagnatie in de economische groei. Anderzijds gaan veel mensen gebukt onder tal van vormen van gebrokenheid. Er bestaat een gevoel van onzekerheid in onze risicosamenleving, angst voor de implicaties van een multiculturele samenleving en onbehagen over bureaucratistische en politieke zelfgenoegzaamheid. De complexiteit van deze situatie doet vele *doctors of society* verzuchten: Wat is er aan de hand? Hoe kunnen we de patiënt weer gezond krijgen?

Kerken delen in die verlegenheid. Tegelijkertijd beseffen zij een taak te hebben om in de vele vormen van gebrokenheid helend aanwezig te zijn. In die situatie is het van cruciaal belang te komen tot een dieper verstaan van de roeping van de kerk ten aanzien van de dienst van de genezing. Kunnen onze gemeenten en parochies zich vernieuwen tot gastvrije en heelmakende gemeenschappen, waar de bevrijdende aanwezigheid van Jezus als Heiland als nieuw wordt ervaren? En is daarbij ook plaats voor genezingspraktijken en liturgieën die daaraan een verantwoorde vorm geven?

Na een korte historische terugblik wenden wij ons naar de kerken van het Zuiden om op het spoor te komen van de wijze waarop kerken daar met *healing* omgaan. Het is de moeite waard serieus kennis te nemen van de inzichten en intuïties uit Afrika en Latijns-Amerika. Voor niet-westerse christenen blijkt *healing* in de praktijk van Jezus dichterbij hun leefwereld te staan dan voor ons als kinderen van de Verlichting.

Van medische zending naar *healing ministry*

De aandacht voor ziekte en genezing buiten onze grenzen vindt zijn oorsprong in de zending. Het zien van de noodzaak van medische zorg liep parallel met de koloniale ontwikkeling. Het zijn vooral de missie- en zendingsorganisaties geweest, die zich om de lokale bevolking bekommerden. In aanvang was dat weinig meer dan de meest elementaire zorg: de behandeling van eenvoudige ziekten, kwalen en wonden. Lichamelijke zorg en evangelieverkondiging waren van meet af onlosmakelijk met elkaar verbonden. Medische activiteiten werden dan ook beschouwd als verkondiging door de daad. In het begin van de vorige eeuw kregen aanstaande zendelingen aan de Zendingshogeschool te Oegstgeest zelfs twee jaar 'les' in het Academisch Ziekenhuis te Leiden.

Geleidelijk breidde de zorg zich uit, en institutionaliseerde zij zich: ontwikkelingslanden kregen hun zendingsziekenhuizen, waar tientallen jaren kwalitatief zeer goede zorg werd en wordt geleverd. Tegelijkertijd ontwikkelde zich al vroeg een *Primary Health Care* avant la lettre: artsen en zusters die met karbouw of prauw met mobiele klinieks langs afgelegen kampongs trokken. Ook later bleef de zending

een essentiële bijdrage leveren aan de gezondheidszorg. Wel bleef die nogal curatief van karakter.

Keerpunt werd een belangrijke consultatie, in 1964 in Tübingen bijeengeroepen door de Wereldraad van Kerken en de Lutherse Wereldfederatie. Van toen af groeide de overtuiging dat de kerk zich niet moest beperken tot medisch-technisch handelen, maar dat het haar roeping was zelf een gezonde en heelmakende gemeenschap te zijn. De *Christian Medical Commission* (CMC) van de Wereldraad heeft sinds 'Tübingen I' enorm veel gedaan voor de verdere ontwikkeling van de gezondheidszorg. De lokale bevolking werd via kerkelijke ziekenhuizen steeds meer actief betrokken bij preventieve programma's. Men zag gezondheid niet slechts als de afwezigheid van ziekte, maar als een toestand van lichamelijk, verstandelijk, spiritueel, geestelijk, maatschappelijk, politiek en sociaal welzijn; van harmonie met anderen, met de materiële wereld en met God. Medische zending werd *healing ministry* (dienst der genezing) en begrippen als *health*, *healing* en *wholeness* (gezondheid, genezing en heelheid) werden trefwoorden binnen het kerkelijke circuit.⁸

Kenmerkend in de reflectie is dat die binnen de oecumenische beweging vooral werd beleefd als een zaak van gerechtigheid. *Healing ministry* betekende vooral inzet voor mensenrechten, strijd tegen de structurele machten van het kwaad. De nadruk viel op armoede en onrecht als oorzaken van ziekten en dood. De geest van strijdbaarheid werd gevoed door het westerse geloof in de maakbaarheid. Dat geloof was kenmerkend voor de programma's van die jaren. Uit de orthodoxe lidkerken van de Wereldraad en vanuit evangelicale hoek klonk gedurig de waarschuwing *healing* niet te reduceren tot sociaal-politiek engagement, met verwaarlozing van het spirituele en holistische karakter.

De assemblee van Harare (1998) verbond de genezingsopdracht van de kerk opnieuw met de missionaire roeping: 'De kerken erkennen dat ze door God geroepen zijn, door het voorbeeld van hun Heer en door de kracht van de Heilige Geest, heelmakende gemeenschappen te zijn en deel te nemen aan de dienst van de genezing. In een gebroken wereld, vol oorlog, onrecht, armoede, uitstoting en ziekte hebben de kerken de mogelijkheid gekregen genezing te brengen, vergeving en heelheid te vinden en deze gaven in de samenleving uit te dragen.' De oecumenische beweging in Nederland werd sterk bepaald door de internationale discussie. De laatste tijd leiden de ontwikkelingen tot belangrijke verschuivingen. De snel groeiende wereldwijde pinksterbeweging daagt de kerken uit tot een nieuwe positiebepaling.

De *healing churches* van het Zuiden

In de westerse samenleving bedrijft men geneeskunde in het ziekenhuis, religie in de kerk. In Afrika ligt dat anders. Genezing is integraal onderdeel van de praktijk van kerken in de Derde Wereld. Maar heel bijzonder staat genezing centraal in de onafhankelijke Afrikaanse *healing churches*, genezingskerken.

Dr. Frans Verstraelen vertelt hoe hij in 1965 voor het eerst met dit fenomeen in aanraking kwam: 'Het waren kleine, vrije christelijke groepjes, die er met de bijbel in de hand aanspraak op maakten deel te hebben aan de genezende kracht van Christus. Katholieke en protestantse kerken vonden dit maar primitief gedoe: zijzelf hadden immers ziekenhuizen en klinieken waar mensen werden behandeld met moderne medische inzichten en middelen. Wat de leden van deze kerken niet wisten, was dat hun leden met hun kwalen en noden naar bijeenkomsten van deze *healing churches* gingen.'⁹ De missionaire uitstraling van deze genezingskerken en andere charismatische bewegingen is sindsdien alleen maar toegenomen. In aansluiting op oeroude Afrikaanse tradities kennen zij Christus als de helende medicijnman. Zij laten een holistische kijk op genezing en gezondheid zien, die ver afstaat van de westerling met zijn verlichtingsgeloof: ziekte raakt niet alleen het individu, maar wordt beleefd als breuk en verstoring van het evenwicht. Het gaat om het herstel van de samenhang van de dingen; ook de natuur en de samenleving doen daarin mee. In de inheemse culturen van Latijns-Amerika en Azië liggen de dingen weinig anders.

Het is van belang de diepere oorzaak van het lijden, de ziekte en de dood van vele miljoenen mensen in onze tijd te onderkennen: de schrikbarende kloof tussen rijk en arm.¹⁰ De ongelijke verdeling van de welvaart betekent voor massa's mensen onrecht en een vroegtijdige dood. Een nieuw subproletariaat van ontwortelde generaties migreert van het platteland naar steeds maar uitdijende illegale nederzettingen rondom de metropolen in Afrika, Latijns-Amerika en Eurazië. Zij zijn door het economische systeem afgeschreven. Zonder werk, zonder toegang tot medische zorg en onderwijs, zonder rechten voeren zij de dagelijkse strijd om te overleven. Uitgeremd nu, in die situaties van uitsluiting en pijn, ontspringen nieuwe, ons onbekende vormen van geloof. Terwijl het rijke deel van de wereld God dood heeft verklaard, ervaren armen in situaties van gebrokenheid dat Hij tot hun verrassing heelmakend en bevrijdend in hun midden is. Je zou bijna spreken van Gods wraak op de secularisatie.¹¹

Zo ontstaan in een tijd waarin de oude orde uiteen lijkt te vallen en een nieuwe orde nog niet zichtbaar is, *healing communities*. Zij bieden een veilige plek, waar je verhalen kunt vertellen van nood en ge-

nezing, waar je problemen en pijn kunt delen zonder te worden geoordeeld, waar je zowel om genezing kunt vragen als om kracht om het vol te houden, waar je om hulp kunt vragen zonder dat geld of bijzondere rituelen als voorwaarden worden geëist. In helende gemeenschappen treffen mensen een nieuw thuis, vinden zij hun waardigheid terug en creëren zij zich de ruimte die hun door iedereen werd ontzegd. Die ervaring inspireert om het weinige wat men heeft, te delen met anderen. De effecten daarvan werken door in bredere sociale verbanden.

Zou het kunnen zijn dat de Geest in de crisis van onze tijd bezig is vanuit de marges van de wereld iets nieuws te scheppen? Kan wat daar bezig is te groeien, misschien van betekenis zijn voor onze gemeenschappelijke toekomst, voor het overleven van de mensheid?¹²

Kerken in het Westen lijken niet bij machte adequaat in te spelen op de missionaire spiritualiteit van de onderkant. Christenen van de goede middenklasse tonen zich vaak ongevoelig. Zij hebben zich te zeer geconformeerd aan het schema van deze wereld en koesteren de materiële verworvenheden van welvaart en veiligheid. Hun verwevenheid met een samenleving die zich, zelfs na 'elf september', meent te kunnen afsluiten voor de noden en armoede van tweederde deel van de wereldbevolking, maakt het uiterst moeilijk een geloofwaardige tegenstem te laten horen. In eigen land bestaat er vanuit de kerken bijna geen contact met mensen in achterstandswijken. Laat staan dat de doorsneekerkganger ook maar iets zou begrijpen van de leefwereld van de armen. Wat weet die van hun omgang met God in de dagelijkse strijd om te overleven?

De pinkstertheologe C.B. Johns daagt ons uit de ontmoeting met hen die van de moderniteit zijn buitengesloten, niet langer uit de weg te gaan. We zouden in die ontmoeting wel eens een nieuwe ervaring van God kunnen opdoen. 'Wie op zoek gaat naar de spiritualiteit van de onderkant, riskeert een mysterieuze en gevaarlijke reis naar het rijk van de Geest, de Geest van Christus, die zich bij voorkeur ophoudt in de marges.'¹³ Die ontmoeting zou onze eigen genezing op diverse terreinen kunnen dienen. Onze samenleving vertoont ziekteverschijnselen die ons verontrusten en onzeker maken. Gevoelens van onbehagen en onveiligheid nemen verontrustende vormen aan. Zo onaantastbaar en superieur als wij ons eerder waanden, zijn wij ons nu meer bewust van onze kwetsbaarheid. Maar het blijft een ongemakkelijke gedachte: hulp aangereikt te krijgen, uitgeremd van hen die in onze ogen zo lang op ons mededogen waren aangewezen.

Heelmakende gemeenschappen in de Bijlmer

Men hoeft niet naar het Zuiden te reizen om *healing churches* te leren

kennen. In onze grote steden kan men volop terecht. Na een uitzichtloze ziekte schonk God de Ghanees Daniel Himmans Arday genezing met daarbij de roeping overzee te gaan om afgedwaalde zielen te leiden naar Gods wijngaard, mensen van alle kleur en ras.¹⁴ Nu heeft ds. Himmans een bloeiende kerk in de Amsterdamse Bijlmer. Deze draagt de wonderlijke naam *True Teachings of Christ's Temple*. Himmans onderstreept: *healing is part of the program*. En dan gaat het om meer dan alleen de genezende kracht van een uitverkoren medium. Genezing is veeleer een taak van heel de lokale gemeente. Die fungeert als een *place for healing*. Lichamelijke en geestelijke aandoeningen krijgen behandeling; mensen die door doktoren zijn opgegeven, keren terug in het leven. Maar ook 'genezing' van zaken als armoede, discriminatie, geweld en werkloosheid krijgt in deze kerk een heel praktische invulling: zo geeft de kerk adviezen over de manier waarop men de arbeidsmarkt kan betreden en organiseert zij programma's die de jeugd van de straat moeten halen. Het genezingspastoraat biedt volgens Himmans handreiking aan de reguliere geneeskunde. Dat bleek wel bij de Bijlmerramp in 1992. De religieuze gemeenschappen in de Bijlmer hebben toen een opvallende rol gespeeld bij de verwerking van de trauma's.

Onder de betonnen bunkers van de Bijlmer komt *The House of Fellowship* samen. Wie deze jonge Afrikaanse pinkstergemeente en zijn bevlogen pastor Tom Marfo leert kennen, ontmoet in een troosteloze omgeving een vindplaats van hoop. In de ontheemding van de diaspora, waarin de vreemdeling en zijn rechten steeds minder plaats lijkt te worden gegund en raciale spanningen toenemen, beleven mannen, vrouwen en kinderen de bevrijdende kracht van het evangelie aan lijf en ziel. Spiritualiteit en engagement, diaconaat en verkondiging, persoonlijke geloofsbeleving en sociaal-politieke actie zijn integraal verbonden. Jezus wordt aangeroepen als degene die de zonde vergeeft en die geneest, die demonen uitwerpt en die de mens waardigheid en rechten teruggeeft. De Geest brengt de enkele mens tot bekering en levensheiliging, maar inspireert ook tot profetisch verzet tegen uitbuiting en slavernij.

Nog steeds wordt er vanuit de gevestigde kerken enigszins meewarig naar Afrikaanse en andere niet-westerse kerken gekeken, als zou het gaan om exotische restanten uit de oude zendingsdoos, een *old time religion*, die de verlichte christen is ontgroeid. De werkelijkheid is vaak anders en stelt voor verrassingen. Bij alle (kritische) vragen die deze kerken bij de westerse waarnemer losmaken, kan men zich niet aan de indruk onttrekken dat deze kerken in de diaspora voorposten vormen van de kerk van de toekomst. Zij weerspiegelen het niet-westerse gezicht van de snel groeiende wereldkerk in de eenentwint-

tigste eeuw. Zij bieden een praktische religie die samenhang geeft aan het gefragmenteerde leven, een uitdrukking van de navolging van Christus die wezenlijk bijdraagt aan verzoening tussen mensen en rassen, en een bron van missionaire spiritualiteit die de samenleving ziel en richting geeft.

Jezus: wounded healer

Wie de evangeliën leest, kan niet anders dan concluderen dat de dienst van de genezing een ongelooflijk belangrijke plaats inneemt in de missie van Jezus, als niet-verbale vorm van verkondiging en teken van het komende Rijk. En als dit geldt voor de missie van Jezus, zou dat dan niet gelden voor die van zijn volgelingen?

De leerlingen krijgen deel aan Jezus' zending: 'Ga en predik: het Koninkrijk der hemelen is nabij gekomen. Genees zieken, wek doden op, reinig melaatsen, drijf boze geesten uit' (Matteüs 10, 7-8). De volgelingen gaan geen andere weg dan de meester. De verrezen Heer is geen ander dan Hij die door het lijden getekend en ten dode toe verwond werd. Hij zal altijd herkenbaar blijven aan de littekens van zijn lijden aan zijn zijde en handen; als authentiek bewijs dat Hij het werkelijk is. De gebroken gestalte van Christus is dezelfde die de gebroken wereld heelt. Juist doordat Hij niet van het kruis af wilde komen en zichzelf niet wilde redden, heeft Hij anderen gered (Matteüs 27, 42). Zijn koningschap draagt een bijzonder en paradoxaal karakter. 'Jezus regeert vanaf het hout.' Aan Hem die gekruisigd was, is door zijn Vader de macht in handen gegeven, nu Hij zijn wil ten einde toe heeft gedaan (Matteüs 28, 18). Dit alles heeft niet weinig consequenties voor de stijl die de kerk en haar zending past. Het besef de *wounded healer* te volgen wil ons behoeden voor triomfalisme en machtsdenken. Gods kracht manifesteert zich immers in menselijke zwakte.

Een drietal punten in het optreden van Jezus kan worden onderstreept.

- 1 Het gaat nooit om een wonderbaarlijke genezing op zichzelf. Jezus' genezingen bewegen tot geloof en navolging. Wonderen zijn verwijzingen naar dat nieuwe, naar wat nog wacht op voltooiing. Alles richt zich op de definitieve doorbraak van het komende Rijk. Waar Jezus komt, treedt altijd iets van de genezende werking van het Koninkrijk aan het licht. De heelheid die Jezus geeft, omvat het heil in al zijn bevrijdende dimensies, naar lichaam, ziel en geest. Genezing en vergeving kunnen dan ook niet los worden gezien. Het is er de Heiland (!) om te doen dat de verloren mens de weg terugvindt tot de Vader, tot de naaste en tot zichzelf.

De niet alleen voor de Afrikaanse context interessante lering die de Ghanese pinkstertheoloog Opoku Onyinah uit het Matteüs-evangelie trekt, is dat geloof niet zozeer voorwaarde is om de genezende kracht van Jezus te ervaren als wel resultaat daarvan.¹⁵ Velen komen tot geloof en vinden de weg van de navolging via een genezingservaring. Geloof en magie blijven door die fundamentele oriëntatie op het initiatief van Jezus van elkaar onderscheiden.

- 2 De genezingen van Jezus worden ook gezien onder het gezichtspunt van de overwinning op de macht van de satan. Jezus genas hen die in de ban van de duivel waren gekomen. Jezus zag de satan van de hemel vallen. In zijn benadering van ziekten doorbreekt Jezus gangbare verklaringen; toch worden ziekte en bezetenheid in bepaalde situaties wel degelijk in verband gebracht met de wereld van de demonen en kwade geesten. Het is interessant de desbetreffende teksten opnieuw te bestuderen, de bijbel mee-lezend over de schouder van Afrikaanse christenen. Hoe kan exorcisme een verantwoorde plaats krijgen in de pastorale praktijk?
- 3 Belangrijk is het sociale aspect aan de genezingen. Medisch herstel is maar één kant van de zaak. Ziekten als melaatsheid, epilepsie, bloedverlies enzovoort maken de patiënt tot paria en *outcast*. Jezus zoekt uitgestotenen op en raakt onreine mensen aan, geeft hun hun plaats terug in de gemeenschap. Bewust doorbreekt Hij taboes en barrières die scheiding maken tussen mensen en groepen. Hij daagt de gevestigde orde uit door juist op de sabbat te genezen.

Feit is dat voor niet-westerse christenen de *healing*-praktijk van Jezus veel dichterbij hun leefwereld staat dan voor ons als kinderen van de Verlichting. In de westerse samenleving is het helder: geneeskunde bedrijft men in het ziekenhuis, religie in de kerk. Maar in Afrika en Latijns-Amerika is genezing een integraal onderdeel van de kerkelijke praktijk. Dat kan ons niet verwonderen. In situaties waar de massa geen toegang heeft tot de gezondheidszorg, blijft er maar één weg over: de weg naar boven. En die blijkt open: tallozen komen tot het geloof en de kerk via genezing, van henzelf of van vrienden en burens. 'Heer, ik heb geen geld voor een dokter, maar U roep ik aan als redder.' De bijbelverhalen over Jezus die zieken geneest en demonen uitdrijft, hoort men niet alleen; men kent die ook als deel van de eigen ervaring. Velen maken aan den lijve mee wat Jezus leerde over een God van ontferming, die wonden verbindt en een bron van leven wordt in het midden van de dood, en die vreugde verschaft in het lijden.

Als wij zoeken naar eigentijdse vormen van de dienst van de genezing, zullen wij een open oor moeten hebben voor de godservaring van hen die kwetsbaar zijn en lijden, zowel in de wereld van het Zuiden als in die van het Noorden. In levend contact en in solidariteit met hen komen wij de aanwezigheid en actie van de Geest van de Heiland (heelmaker) op het spoor, en ontvangen wij oren om te horen wat de Geest vandaag tot de gemeente spreekt. Zending en missie betekenen vandaag: te midden van gebrokenheid en in conflictsituaties *healing places* bieden waar mannen, vrouwen en kinderen 'genezing' vinden naar lichaam, ziel en geest; gastvrije plekken van ontmoeting waar heelheid, verzoening en vergeving worden ontvangen en gedeeld.

Noten

- 1 Dit artikel verscheen eerder in een uitgebreidere versie in *Soteria. Kwartaalblad voor evangelische theologische bezinning*, themanummer 'De dienst der genezing', 22 (2005) 1, 17-29, onder de titel: 'Kerken als heelmakende gemeenschappen. Impulsen voor een integraal verstaan van *healing* vanuit de wereldkerk'.
- 2 Zie voor de voorbereidende consultaties van Ghana (2002) en Chili (2003): 'Divine Healing, Pentecostalism and Mission', *International Review of Mission*, 93, 370/371, juli/oktober 2004; zie voor de documenten van de Wereldzendingconferentie www.mission2005.org.
- 3 Assembly XII, Trondheim 2003, Final Report, CEC-Geneva. Zie ook Keith Clements, *The Churches in Europe as Witnesses to Healing*, Genève 2003.
- 4 *Geloof, heelmaking en zending. Consultatie CLAI en WCC in Santiago de Chile, 28-31 oktober 2003* (verslag van Wout van Laar, bij de NZR verkrijgbaar; zie voor de complete teksten *International Review of Mission*, *ibidem*, 407 en verder.
- 5 Zie *Hunkering naar heelheid. Het nieuw-religieuze verlangen naar een authentiek bestaan*, brochure van de Werkgroep Nieuwe Religieuze Bewegingen van de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving, 's-Hertogenbosch, oktober 2000.
- 6 Martien Parmentier, *Heil maakt heel. De bediening tot genezing*, Meinema, 1997, 13.
- 7 *Volgelingen van de Wounded Healer. De zending van de kerk in de dienst van genezing*, opgenomen in het Jarenverslag 2000/2001, Amsterdam 2002.
- 8 Zie voor een overzicht van de oecumenische discussie: 'Health, Faith and Healing', in: *International Review of Mission* XC, 356/357, januari/april 2001. Zie ook Christoph Benn, 'Gezondheid, heil en genezing in de oecumenische discussie', in: 'Medische macht en onmacht', *Wereld en Zending* 2000/2, 13 en verder.
- 9 Frans Verstraelen, *Gerechtigheid eenheid en vrede*, De Horsting, 1982, ge-

citeerd bij Robert van Essen, *Heel de stad. De christelijke gemeente als 'wounded healer'* (doctoraalscriptie missiologie), Amsterdam 1996, 32.

- 10 Het is verheugend dat zowel de *ecumenical* verklaring van Accra (WARC) als de *evangelical* Micah Challenge (New York) zich in 2004 vrijwel gelijktijdig verbinden tot de strijd tegen armoede als onrecht in de wereld. Het is de hoogste tijd om de handen ineen te slaan.
- 11 Harvey Cox, *Fire from Heaven. The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the Twenty-First Century*, Londen, 1996, 107.
- 12 Aldus Richard Shaull, *Pentecostalism and the Future of the Christian Churches. Promises. Limitations. Challenges*, Eerdmans, 2000, 115 en verder.
- 13 Cheryl Bridges Johns, 'Meeting God in the Margins. Ministry Among Modernity's Refugees', in: *The Papers of the Henry Luce III Fellows in Theology III*, Matthew Zynieurioz, Scholars Press, 1999.
- 14 Zie Gerrie ter Haar, 'Tot genezing geroepen. Een Ghanese dominee in de Bijlmer', in: *Wereld en Zending* 2001/2, 35 en verder.
- 15 Opoku Onyinah, 'Matthew Speaks to Ghanaian Healing Situations', *Journal of Pentecostal Theology* 10 (2001) 1, oktober 2001, 133.

☞ **Drs. Wout van Laar** (1948) was na zijn theologiestudie in Utrecht predikant van de hervormde gemeente van Noordeloos en secretaris Binnenland van de Gereformeerde Zendingbond. Hij werkte als zendingspredikant in Chili en was vervolgens gemeentepredikant in Vlaardingen. In 1994 trad hij in dienst van de Nederlandse Zendingraad, waarvan hij sinds enige jaren directeur is.

Summary – For several reasons in missionary ecumenical circles healing has become the new paradigm for mission. One of the main reasons is that in churches in the Southern hemisphere healing is the central focus of the local Christian community in which is expressed liberation from evil, medical care, mutual acceptance and common social and political engagement, all inspired by the message of the gospel and not by the conviction that a change of political structures will lead to a better world.

The author gives several examples of African Christian communities in The Netherlands that may be called healing communities and are an inspiration for new forms of living the Christian faith, badly needed for in the white middle class congregations that are weakened by saecularism and Enlightenment.

Een brief uit Athene aan de christelijke kerken, netwerken en gemeenschappen

*In Christus geroepen
om verzoenende en genezende gemeenschappen te zijn*

Het karakter van de dertiende Wereldzendingconferentie te Athene liet niet toe dat een gezamenlijke boodschap werd vastgesteld, standpunten werden ingenomen of verklaringen werden opgesteld over de te volgen koers van de Commission for World Mission and Evangelism, die voor de organisatie verantwoordelijk was. Toch kwamen de organisatoren met het voorstel niet uiteen te gaan voordat men het eens geworden was over een brief waarin iets werd vastgelegd van de thematiek die de conferentie had beheerst, en die de bemoeiding zou doorgegeven die de meeste deelnemers aan de conferentie door de onderlinge contacten hadden ondervonden. Op de voorlaatste dag werd op een plenaire bijeenkomst een ontwerp-tekst voorgelegd die door enkele deelnemers tijdens de conferentie was opgesteld. Toen bleek dat de meerderheid van de deelnemers kon instemmen met de aangeroerde onderwerpen en met de sfeer van de brief, werd een commissie benoemd die twee dagen na de conferentie de definitieve tekst heeft vastgesteld. Hieronder volgt die brief uit Athene.

Geliefde zusters en broeders in Jezus Christus,

Groeten uit Athene, Griekenland. Wij schrijven u in de heilige liturgische tijd tussen Pasen en Pinksteren, waarin de verrezen Heer zijn volgelingen voorbereidde op de gave van de Heilige Geest, hen opriep de goede tijding te verspreiden tot aan 'de uiteinden van de aarde' (Handelingen 1, 8) en beloofde met hen te zijn 'tot aan de voltooiing van deze wereld' (Mattëus 28, 20). Hier op de kusten van de Egeïsche Zee, zijn we met zeshonderd personen bijeen, afkomstig uit honderdvijf landen, welkom geheten door de Orthodoxe Kerk van Griekenland en andere Griekse kerken, bijengeroepen door de Wereldraad van Kerken voor de dertiende internationale Wereldzendingconferentie, die plaatsvond van 9 tot 14 mei 2005. Toen op de eerste conferentiedag de zon aan de kim verscheen, zagen wij vanuit de verte een boot naderbij komen, geladen met een groot kruis van olijvenhout, een gift van de kerken van Jeruzalem, een teken van zowel lijden als hoop, een

kruis gemaakt van stukken hout van bomen die waren weggebulldozerd voor de bouw van de muur die Palestijnen en Israëliërs scheidt. Wij bidden dat dit kruis een teken van verzoening mag zijn.

Voor de eerste keer heeft de Wereldzendingconferentie plaatsgevonden in een overwegend orthodoxe context. Jonge mensen, hoewel hun aantal veel minder groot was dan we hadden voorzien, hebben hier een belangrijke rol gespeeld. De ontmoeting telde voor de eerste maal eveneens een aanzienlijk aantal deelnemers die afkomstig waren van kerken die geen lid zijn van de Wereldraad, te weten de Rooms-Katholieke Kerk en sommige pinkster- en evangelische kerken en kerkverbanden. Ook zij waren volledig bij de gang van zaken betrokken. Met 'wij' bedoelen we dus een gevarieerde groep mensen, uit alle hoeken van de wereld en van verscheidene etnische en culturele achtergrond, die verschillende talen spreken en de meest gangbare christelijke tradities vertegenwoordigen. Ons thema is het gebed: 'Kom, Heilige Geest! Wil genezen en verzoenen'.

Deze brief is een poging om met u een aantal nieuwe inzichten en uitdagingen van deze conferentieweek te delen en u tevens deelgenoot te maken van momenten van vreugde en verdriet die ze ons heeft gebracht. Hoewel wij het onderweg niet altijd met elkaar eens waren, hebben wij gedurende deze week samen een trektocht gemaakt. Wij allen zijn, zonder uitzondering, bij het werk van de zending betrokken, omdat wij deelnemen aan de missie van God, die ons gezonden heeft in een verdeelde en gebroken wereld. Wij zijn verenigd in het geloof dat wij in Christus zijn 'samengeropen om helende en verzoenende gemeenschappen te zijn'. Wij hebben samen gebeden. Wij hebben in het bijzonder Gods bijstand ervaren bij het lezen van de Schriften, wanneer wij samen streden om te begrijpen waar en hoe de verzoenende en helende Geest ons leidt, in onze eigen situaties, tweeduizend jaar nadat Sint-Paulus hier op deze kusten landde om het goede nieuws van het evangelie van Jezus Christus uit te dragen. Wij willen u van deze reis deelgenoot maken en u uitnodigen voor een eigen trektocht.

Wij bevinden ons op een belangrijk moment in de geschiedenis van missie en zending. Terwijl de machtscentra zich meestal nog op het noordelijke halfrond bevinden, kennen juist de kerken van het Zuiden en het Oosten een grote groei in aantal en betekenis, wat wij mogen zien als resultaat van betrouwbare christelijke zending en missionair getuigenis. Het missionaire karakter van de kerk is nu diverser en kleurrijker dan ooit en zo zien wij de christelijke gemeenschappen blijvend op zoek om elk voor zich een eigen antwoord op de bood-

schap van het evangelie te geven. Deze verscheidenheid daagt ons uit en kan het ons soms heel moeilijk maken. Toch hebben wij hierin de mogelijkheden leren ontdekken voor een verdiepend inzicht in het creatieve, leven bewarende, genezende en verzoenende werk van de Heilige Geest. Want de kracht van de Heilige Geest ervaren wij op verschillende manieren: in vriendelijkheid en waarheid, in bemoediging en creativiteit, in erediens en actie, in wijsheid en onschuld, in gemeenschap en heiliging, in bevrijding en eerbiedige bezinning. Maar er zijn ook boze geesten die actief werkzaam zijn in de wereld en helaas ook in onze levensgeschiedenissen en in de christelijke gemeenten. Dit zijn geesten van onderdrukking en geweld, uitsluiting, verdeeldheid, corruptie, eigenbelang, onwetendheid, ons verzuim voor onze overtuiging uit te komen en ons angstig zwijgen tegenover onrecht. Om het werk van de Heilige Geest te onderscheiden hebben wij ervaren dat het nodig is voortdurend naar de bronnen van ons geloof terug te gaan, de drievuldige God te belijden, die zich aan ons geproefd heeft in Jezus Christus, het Woord dat vlees is geworden.

In Athene zijn we ons diep bewust geworden van de nieuwe uitdagingen die voortkomen uit de noodzaak van verzoening tussen Oost en West, Noord en Zuid, en tussen christenen en mensen die een ander geloof aanhangen. Wij zijn ons pijnlijk bewust geworden van de fouten van het verleden en wij bidden dat wij ervan mogen leren. Wij erkennen dat wij de neiging hebben barrières te versterken en mensen uit te sluiten en te marginaliseren op basis van bijvoorbeeld ras, kaste, gender, handicap of door onderdrukkende praktijken in onze samenlevingen en in onze eigen kerken te laten voortduren. Halverwege het discussieprogramma rondom de 'decade van bestrijding van geweld' beseffen wij opnieuw dat de roep om geweldloosheid en verzoening de kern vormt van de boodschap van het evangelie. Als wereldwijde bijeenkomst worden wij uitgedaagd door het geweld dat wordt veroorzaakt door de krachten van economische mondialisering, militarisme en de toestand waarin gemarginaliseerde personen, in het bijzonder inheemse gemeenschappen en mensen, zijn komen te verkeren die door migratie op drift zijn geraakt.

De apostel Paulus spreekt van een nieuwe schepping die is ingeluid door Christus en in werking is getreden door de Heilige Geest. 'Het is God, die door Christus de wereld met zich heeft verzoend: Hij heeft de wereld haar overtredingen niet aangerekend. En ons heeft Hij de verkondiging van de verzoening toevertrouwd. Wij zijn gezanten van Christus; God doet door ons zijn oproep. Namens Christus vragen wij: laat u met God verzoenen' (2 Korintiërs 5, 19-20). Het is deze 'nieuwe schepping', die voor wij ogen moeten houden als doel van de missio-

naire inspanning. Met Sint-Paulus geloven wij dat verzoening en genezing onmisbare elementen zijn voor het proces om bij dat doel uit te komen. Verzoening, herstel van de ware betrekkingen met God, is de bron van de verzoening met onszelf, met andere mensen en met de hele schepping.

Maar de weg van verzoening en genezing is niet gemakkelijk te gaan. Hij brengt met zich mee een houding van luisteren, de waarheid zeggen, vergeving vragen en oprechte inzet tonen voor Christus en zijn gerechtigheid. Daarom hebben wij een reeks van mogelijkheden onderzocht waarmee de genezende werking van God voor ons werkelijkheid kan worden. Die sluit genezing in die kan plaatsvinden door gebed, door een ascetische levenspraktijk en door gaven van genezing door sacramenten en genezingsdiensten, door een combinatie van medische, spirituele, sociale en systematische benaderingen en door ervaring van de kracht gevende presentie van de Heilige Geest, zelfs als wij accepteren te blijven strijden tegen ziekten en trauma's. Wij hebben genezingsdiensten gehouden en werden geroerd door verhalen van christelijke werkers in de gezondheidszorg en pastorale begeleiding (*counseling*) en over hun strijd voor holistische benaderingen. Wij werden geïnspireerd door verhalen van mensen die leven met HIV en AIDS en we voelen ons uitgedaagd stigma's en discriminatie te doorbreken en heelheid te bevorderen voor hen die leven met HIV and AIDS. Wij hoorden getuigenissen van mensen die genezen waren door de kracht van de Heilige Geest, maar ook van hen die niet genezen waren of die in handen waren gevallen van corrupte genezers die hun patiënten uitbuiten. Wij hoorden eveneens verhalen over genezing midden in de strijd voor sociale, economische en ecologische gerechtigheid. Elke ware genezing komt van God. Dat houdt in fysieke, geestelijke, emotionele en spirituele genezing, en doet ons delen in de spanning van de komst van het Rijk van God, tussen 'het is al hier' en 'het zal nog komen'. Daarom vieren wij ware genezing als een levend teken van Gods nieuwe schepping.

Als wij leven in de Heilige Geest, vooruitgrijpen op het Rijk van God, ons geroepen weten kinderen te zijn van Gods nieuwe schepping, dienen wij ons tegelijkertijd bewust te zijn van het beangstigende en verwarrende heden. Het doet pijn te beseffen dat Gods missie in de war wordt gestuurd door verdeeldheid en tegenstellingen, en door een voortdurend onbegrip in en tussen de kerken. In ons verlangen naar een vollediger en een meer authentieke deelname aan Gods missie blijven wij de pijn dragen van ons onvermogen de barrières te overwinnen die ons verhinderen samen het meest genezende en verzoenende sacrament te vieren, de eucharistie, de maaltijd des Heren. Het

conferentiethema is daarom te begrijpen als een oproep tot nederige aanvaarding van onze behoefte aan genezing en verzoening.

Maar God roept ons op hoopvolle gemeenschappen te zijn. 'Geroepen in Christus om verzoenende en helende gemeenschappen te zijn' zijn wij hier in Athene verdergegaan met de opdracht vast te stellen hoe wij gemeente kunnen zijn zoals God het wil, een gemeente die van het evangelie getuigt in woord en daad, die aandacht geeft aan de eredienst als viering en die fungeert als leerhuis, die het evangelie van Jezus aan allen uitdraagt, die jongeren in de leiding betreft, die haar deuren opent voor vreemdelingen en die gemarginaliseerden in haar midden welkom heet, die zich verbonden weet met hen die lijden en met hen die strijden voor gerechtigheid en vrede, die voorzieningen treft voor allen die in nood verkeren, die haar eigen kwetsbaarheid en behoefte aan genezing erkent, en die betrouwbaar is in haar verplichting tegenover de hele schepping. Wij bidden dat de Heilige Geest genezende kracht wil ademen in ons leven, en dat wij ons samen voorwaarts bewegen naar de gezegende vrede van de nieuwe schepping.

Ten slotte willen wij onze erkenning uitspreken voor allen die deze conferentie mogelijk hebben gemaakt. Uit het land waarin Sint-Paulus het evangelie van Gods verzoenende liefde in Jezus Christus heeft verkondigd, bidden wij dat de genade van onze Heer Jezus Christus, de liefde van God de Vader en de gemeenschap van de Heilige Geest met u allen zijn.

Athene, 18 mei 2005

Ruth Bottoms, George Mathew Nalunnakkal and Jacques Matthey, stafleden van de Commissie voor Wereldzending en Evangelisatie (CWME)

Uit het Engels vertaald door Jaap van Slageren

Bescheiden maar standvastig

De Nederlandse Zendingsraad viert zijn 75-jarig bestaan

Alle Hoekema

Ook Visser 't Hooft had de tekenen der tijden niet verstaan, waar het om de kwestie-Indonesië ging. De geschiedenis van het forum van de Nederlandse zending kent verrassende wendingen.

Toen de *Nederlandse Zendingsraad* (NZR) op 10 oktober 1929 in Amsterdam werd opgericht, was daaraan al een traject van meer dan veertig jaar voorafgegaan. In 1887 was immers reeds het *Comité voor de Algemeene Nederlandsche Zending Conferenties* (ANZC) opgericht. Bovendien ontstond in 1909 buiten de zendingscorporaties om de *Zendingsstudieraad* (ZSR), die tien jaar later in Lunteren een conferentieoord durfde aan te kopen. Daar werden gedurende vele jaren zendingsconferenties gehouden, totdat het gebouw in 1955 voor zeventigduizend gulden werd verkocht aan de *Stichting Evangelisch Herstel en Opbouw*.

Voorgeschiedenis en ontstaan

Nog belangrijker dan deze en andere oecumenisch-missionaire initiatieven waren echter twee andere ontwikkelingen. De eerste daarvan was de door het *Nederlands Bijbelgenootschap* (NBG) geïnitieerde samenwerking met een aantal zendingscorporaties ten behoeve van de aanstelling van een zendingsconsul in Batavia. Deze functionaris zou de belangen van de gezamenlijke protestantse zending moeten behartigen bij de Nederlands-Indische Regering. De eerste zendingsconsul werd C.W.Th. baron van Boetzelaer van Asperen en Dubbeldam (1873-1956); tot 1918 zou hij zijn ambt uitoefenen en zich daarna in allerlei functies voor de zending blijven inzetten, onder meer als (vice-)voorzitter van de NZR en eerste voorzitter van de in 1935 opgerichte *Oecumenische Raad*. Zijn echtgenote was gedurende vele jaren vice-voorzitter van de *International Missionary Council* (IMC), die in 1921 in Lake Mohonk nabij New York tot stand was gekomen. Het zendingsconsulaat werd een onmisbaar instituut, totdat totaal veranderde politieke omstandigheden het omstreeks 1953 overbodig maakten. De zendingsconsul was verantwoording verschuldigd aan het NBG, dat daarvoor binnen de zogenoemde Indische Commissie een sub-

commissie instelde, later officieel Commissie van Advies inzake het Zendingsconsulaat geheten. Daarin hadden uiteraard ook vertegenwoordigers van de voornaamste zendingscorporaties zitting. De onderlinge concurrentie tussen deze corporaties (en de Indische Kerk) alsmede forse theologische verschillen tussen hen stonden op dat moment nauwere samenwerking in de weg.

Een tweede ontwikkeling was de hierboven genoemde totstandkoming van de IMC. Andere landen vaardigden daarheen vertegenwoordigers af van een nationale zendingsraad. Die bestond echter in ons land nog niet, en de Commissie van Advies inzake het Zendingsconsulaat had slechts een beperkt mandaat. De zendingsconferentie in Jeruzalem (1928) gaf de aanzet om ook in ons land te komen tot een nationale zendingsraad. Twaalf zendingscorporaties werden door L.J. van Wijk, secretaris van het NBG, in het najaar van 1929 uitgenodigd om samen met het NBG de NZR te vormen.¹ Van Wijk zou zelf de eerste voorzitter worden; een betaalde secretaris kwam er pas in 1946. Bij de uiteindelijke oprichting van de NZR moest eerst nog een aantal hobbels worden genomen.

Vooral ten behoeve van de *Zending van de Gereformeerde Kerken in Nederland* (ZGKN) en de *Gereformeerde Zendingbond* (GZB) was in de statuten van de NZR een grondslag opgenomen: 'De Nederlandsche Zending staat op den grondslag van de Heilige Schrift, die hij erkent als het Woord van God, en mitsdien als regel van geloof en leven, terwijl hij instemt met de Apostolische Geloofsbelijdenis.' Niettemin zou de relatie met de gereformeerden in de eerste jaren moeizaam zijn. Want de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken stemde weliswaar in 1930 te Arnhem in met het lidmaatschap van de NZR, maar op voorwaarde dat deze geen lid zou worden van de IMC. Want de in hun ogen 'modernistische' IMC wilde zonder een duidelijke grondslag alle zendingscorporaties verenigen en was bovendien, naar het bevinden van de gereformeerden, te nauw betrokken bij maatschappelijke en politieke activiteiten. Het negatieve advies van de gezaghebbende zending dr. H.A. van Andel, die samen met zijn vrouw in 1928 de conferentie in Jeruzalem had bijgewoond, woog hier zwaar. Van Boetzelaer en anderen slaagden er in 1933 gelukkig in alle partijen uit de zo ontstane impasse te leiden. De statuten van de NZR werden aangepast, waardoor de gereformeerden 'buitengewoon lid' van de NZR konden worden; dezelfde status vroeg en kreeg de Zending van de Christelijk Gereformeerde Kerken, die zich om soortgelijke redenen als de ZGKN in 1931 uit de NZR had teruggetrokken.² Ook een vertegenwoordiger van de zending van de Indische Kerk kon op deze titel de vergaderingen bijwonen. Later kwamen er nog andere (buitengewone) leden bij.³

De NZR vóór 1945: een aarzelend begin

Uit het bovenstaande wordt wel duidelijk dat de NZR zich tot 1940 vooral met twee zaken bezighield: enerzijds het onderhouden van internationale oecumenisch-missionaire contacten via de IMC en de reeds in 1866 (!) opgerichte *Kontinentale Kommission* van West-Europese zendingsorganisaties en anderzijds coördinatie van de zendingsarbeid in de toenmalige kolonie Nederlandsch-Indië.

Wat de internationale contacten betreft, waren bezoeken van J.H. Oldham, Merle Davis (directeur van het bureau voor sociale aangelegenheden van de IMC) en John Mott inspirerend. Secularisatie, de grote economische problemen, de Duitse oorlogsschulden, opkomend nationalisme en de rassenproblematiek kwamen zo aan de orde. Onduidelijk blijft overigens in hoeverre zulke bezoeken doorwerkten binnen de zendingsorganisaties. Uiteraard kwam ook de voorbereiding van de Wereldzendingsconferentie in Tambaram vaak op de agenda voor. Met de *Kontinentale Kommission* voelde men zich onder meer verbonden omdat ook de *Rheinische Mission* en de *Basler Mission* in Indië werkzaam waren. Die verbondenheid bleef ook na 1933 bestaan. In 1936 vond nog een vergadering van de *Kontinentale Kommission* plaats in Hemmen. Het verslag daarvan rept met geen woord over de toenmalige toestand in Duitsland; alleen werd 'Kirche und Kultur' genoemd als mogelijk thema voor een in 1938 in Bremen voorziene conferentie. Die ging echter niet meer door.

Verreweg de meeste aandacht bleef gaan naar het werk van de corporaties in Indië, al werden veel zaken afgehandeld buiten de NZR om. De onrust over de zending op Bali, waarover H. Kraemer in 1933 zou schrijven, het 'opdringen' van de rooms-katholieke missie in de kolonie, de beperking van de overheidssubsidie voor onderwijs en medisch werk in de jaren van recessie en de voorgenomen oprichting van een Zendingraad van Nederlands-Indië, die keer op keer werd uitgesteld, waren weerkerende punten op de agenda.

De situatie in eigen land was nog nauwelijks onderwerp van gesprek. Wel werd in en na 1935 hoopvol gekeken naar de oprichting van een *Oecumenische Raad*, die echter nog weinig kracht uitstraalde. Af en toe klonk zorg door over de positie van Chinezen in ons land, samen met 'studerende oosterlingen' in die jaren de enige groepen allochtonen van betekenis. En interessant zijn de pogingen vanuit de NZR om een bijzondere leerstoel voor zendingswetenschappen in te stellen. Dat was overigens al een oud plan. Concurrentie tussen hervormden en gereformeerden lijkt hier de aandacht opgestuwd te hebben. De gereformeerden wonnen de race; in 1959 werd J.H. Bavinck benoemd in Kampen en aan de Vrije Universiteit. Maar toen was H. Kraemer al enige jaren hoogleraar godsdienstwetenschappen in Leiden.

Oorlogsjaren

Door de oorlog werden alle internationale contacten in 1940 afgesneden; vanaf 1942 was er bovendien nauwelijks nieuws uit Nederlands-Indië. Wel werden door de hierboven genoemde ANZC nog steeds zendingsconferenties belegd. Kraemer, toen bestuurslid van de NZR, poogde daaraan nieuwe impulsen te geven, die feitelijk gezien kunnen worden als een eerste aanzet van zijn latere nadruk op lekenapostolaat en vernieuwing van de kerk. Eind 1943 noemde hij 'De kerk als apostolisch lichaam' als thema voor een mogelijke conferentie in 1944. Rein-Jan van der Veen noemde hem om die reden 'de eerste binnenlandwerker van de NZR'!⁴ Het Comité voor de ANZC, zelf niet bij machte zulke vernieuwingen te bewerkstelligen, droeg zijn taak aan de NZR over. Daarmee ontstond permanente belangstelling voor arbeid in eigen land. De vergaderingen van de NZR, vrijwel steeds gehouden in het 'Bijbelhuis' van het NBG in Amsterdam, besteedden voorts regelmatig aandacht aan de vernieuwingen die onontkoombaar te wachten stonden in Indië.

De periode van 1945 tot 1962: nieuwe wegen

Na de oorlog werd snel duidelijk dat een reorganisatie van de NZR nodig was, mede vanwege de veranderende verhoudingen in Indonesië. Daar leek de kerk volledig oecumenisch te gaan worden. Daarnaast ontstond in 1947 een fusie tussen NZR en ZSR. Beide ontwikkelingen brachten veel werk mee. Voor het eerst benoemde de NZR daarom fulltime secretarissen: J.C. Hoekendijk en J. Blauw; men moest overigens na twee jaar al constateren dat het budget ontoereikend was om twee functionarissen te bekostigen. De ambitieuze stichtingsakte van de NZR uit 1947 noemt niet minder dan dertien aandachtsvelden, waaronder bevordering der onderlinge gemeenschap, advisering bij de behartiging van algemene zendingbelangen, ook bij de regering, het bevorderen van zendingstudie via kringen, cursussen en conferenties en van zendingsonderricht aan kinderen, het beheren van een bibliotheek (de ZSR had zo'n bibliotheek), contacten met het zendingconsulaat in Indonesië en met de Theologische Hogeschool in Batavia (Jakarta) en de uitgave van een zendingstijdschrift.⁵

Op verschillende van deze gebieden werd inderdaad veel bereikt. Zo werden verscheidene zendingconferenties georganiseerd, waarvan die uit 1949 in Woudschoten het meest inspirerend was, mede omdat daaruit een studiecmissie voortkwam voor de bijbelse fundering van de zending. NZR-secretaris Johannes Blauw ontving zo een eerste impuls voor zijn latere arbeid op dit terrein.⁶ En er kwam in 1948 een zendingstijdschrift, *De Heerbaan*, dat in 1950 een oplage kende van

ongeveer duizend abonnees, en dat – volgens het woord vooraf van (hoofd)redacteur J.H. Bavinck – als doel had

in de eerste plaats de theologische vraagstukken, die in de Zending in het geding zijn en die op het allernauwst samenhangen met de theologische kwesties, die in ons eigen land aan de orde zijn, te belichten, door te denken en te zoeken naar een in elk opzicht schriftuurlijk verantwoorde oplossing. Dit tijdschrift heeft ten doel met name *de ogen te openen voor wat in Indonesië thans geestelijk aan de orde is.* (...) Het moet een spiegel zijn, waarin de gehele geestelijke worsteling, die in Indonesië gestreden wordt, en waarin wij zelf een verantwoordelijkheid hebben, weerkaatst wordt, opdat wij allen in het strijdperk mee betrokken worden.⁷

De meeste aandacht bleef in deze periode echter uitgaan naar de ontwikkelingen in Indonesië. Daar ging alles heel anders dan men zich had voorgesteld. Velen in ons land hadden gehoopt dat daar een raad voor kerk én zending opgericht zou worden, een *National Christian Council*. Maar het werd een Raad van Kerken (*Dewan Geredja-Geredja Indonesia*, DGI), ook al schreef W.A. Visser 't Hooft na een bezoek aan Indonesië

de voorbereidende conferentie met nadruk [te hebben] gewaarschuwd voor de gevolgde weg, doch men heeft zich niet laten raden. Men schijnt te menen alle uit het Westen komende stemmen te moeten afwijzen en terug te dringen.⁸

Ook Visser 't Hooft had de tekenen des tijds dus niet voldoende onderkend. Op termijn betekende een en ander dat het zendingsconsulaat – binnen de NZR-vergaderingen veelvuldig onderwerp van gesprek – zijn functie verloor. Het werd eerst omgezet in de positie van een 'gedelegeerde' bij de *Komisi Pekabaran Indjil* (KPI, evangelisatiecommissie) van de DGI en zou later opgaan in een *Kontinentale Kommission für Kirche und Mission in Indonesien* (KKKMI), waarin de belangen van alle buitenlandse zendingsorganisaties werden behartigd. De kerkelijke, maar vooral de politieke ontwikkelingen in Indonesië bleven ook anderszins een hoge prioriteit houden op de NZR-agenda. De oprichting van een christelijke universiteit in Jakarta, van een lerarenopleiding in Salatiga en van een theologische school in Makassar, de ingewikkelde politieke en oecumenische problematiek van Nieuw-Guinea (Papua Barat), visa-restricties en valuta-beperkingen en de dreigende uitzetting van zendelingen door Soekarno – dat alles eiste veel energie. Maar ook een geesteskind van J. Verkuyl werd besproken: de oprichting van een leeuftuurfonds in Indonesië, dat zou uitgroeien tot een grote uitgeverij, de *Badan Penerbit Kristen Gunung*

Mulia. Wel werd zo binnen de NZR duidelijk dat de tijden definitief veranderden. Langzamerhand kwam er daarom aandacht voor ontwikkelingen in Afrika, voor de relatie tussen moslims en christenen en voor zending in eigen land. Misschien verwoordde de lutherse afgevaardigde P. Boendermaker deze omslag wel het duidelijkst toen hij in 1958 zei:

Vroeger bestond de Raad uit corporaties, die op koloniaal gebied werkzaam waren, met uitzondering van de Egypte-zending en de Morgenland-zending. Daarnaast waren er ook niet-Nederlandse organisaties lid, die in ons koloniale gebied werkten. Nu gaat men naar andere gebieden kijken. Wat wordt de maatstaf voor het lidmaatschap van de NZR?⁹

De voorzitter van de NZR, F.L.S.F. baron van Tuyll van Serooskerken¹⁰, herhaalde wat hij met vooruitziende blik in 1953 al eens had verklaard: de NZR moest geen Zendingsraad voor Indonesië zijn (sommigen bleven enigszins nostalgisch hopen dat voor de Nederlandse zending in Indonesië weer betere tijden zouden aanbreken), maar een 'coördinatie van zendingsorganen in ons land'. En zo kwam arbeid in Ghana en Kameroen (Ype Schaaf, in dienst van het NBG!) in zicht, alsmede in Sri Lanka. Ook geven de notulen interessante verslagen van vroege dialoogbijeenkomsten in Bahamdoun (1955, 1956) en Toumliline (1959). D. van der Meulen rapporteerde bijvoorbeeld dat men in de eerste conferentie van Bahamdoun ook in politiek vaarwater terechtkwam, in het bijzonder dat van de staat Israël. Dat werd een dieptepunt in het gesprek:

Dan staat een van de meest invloedrijke Moslims op en spreekt in het begin van de avond de vergadering toe: 'Nu zitten wij hier en zien geen uitweg. Nu blijft ons, die geloven in een Almachtige God, alleen de weg naar omhoog. Laten wij die weg gaan en voor dit leed Gods hulp zoeken. We willen samen God bidden om Zijn hulp en leiding.' De Christenen staan op en bidden als Christenen en daarna de Moslims als Moslims. Hierop is critiek gekomen. Hoe kan men praten zonder eerst de dogmatiek op tafel te hebben gelegd over Godsbegrip en andere begrippen.¹¹

Dit gezamenlijke gebed leidde tot een levendige discussie in de raadsvergadering, waarin de gereformeerde W.G. Harrenstein bekende dat hem 'werd verzocht een artikel te schrijven over Bahamdoun in "De Hervormde Kerk" op voorwaarde dat ik het Israël-probleem niet zou aanraken. Het is tragisch, dat het blad hierover niet durfde praten. Het politiek Zionisme en de stichting van de staat Israël is een tragedie, die zwaar op het Joodse volk zal neerkomen.' Ten slotte waren verschillende andere zaken in deze periode veelvul-

dig onderwerp van gesprek: de relatie van zending en werelddiaconaat, onder meer toegespitst op de vraag of men wel of niet gebruik moest maken van een aanbod van de NOVIB om onder voorwaarden subsidie voor missionaire projecten te verlenen, de integratie van Kerk Overzee (in 1953 opgericht als een Hervormde organisatie) binnen de NZR in 1959, de aanstelling van een secretaris voor onderwijs en arbeid onder jeugd en jongeren en *last but not least* de oprichting van een 'sociologisch bureau' door NHK en NZR samen. Van dat laatste werd C.L. van Doorn in 1955 directeur. Feitelijk ging het om het verzamelen van informatie over de politieke en sociale context van de gebieden waar de Nederlandse zending werkzaam was, ten dienste van de opleiding van zendingsmedewerkers. Hier speelde de mondiale oecumenische problematiek van *rapid social change* een rol. Ten slotte kwam de voorgenomen samensmelting van de IMC met de Wereldraad van Kerken regelmatig ter tafel, ook al omdat de onzekerheid over het hoe en wat en wanneer van die samenwerking of samensmelting organisatorische veranderingsprocessen in de missionaire organisaties blokkeerde. Geen wonder dat de NZR omstreeks 1960 aan reorganisatie toe was – maar dat was periodiek het geval!

Het tijdperk-Verkuyl: operationele expansie

Johannes Verkuyl trad in maart 1963 aan als algemeen secretaris; in 1968 zou hij zijn functie neerleggen omdat hij benoemd werd tot gewoon hoogleraar aan de VU. In deze betrekkelijk korte periode was echter wel sprake van een ongehoorde dynamiek in de arbeid van de NZR. *Missio Dei* kwam in de plaats van *plantatio ecclesiae*, en daarmee ontstond aandacht voor het Koninkrijk Gods als missionaire horizon. Bovendien werd de omschakeling naar *mission in six continents* ook binnen de NZR realiteit. Een pamflet van de NZR uit 1964 – met de titel *De steeds groeiende internationale taak der Nederlandse zending* en de suggestieve subtitel 'marsorder' – riep de christelijke gemeenschappen in ons land op daadwerkelijk bij te dragen aan internationale fondsen en operationele taken op zich te nemen.¹² Dat zou het NZR-beleid in de komende jaren worden, op vele fronten. Het leidde natuurlijk tot expansie van het bureau van de NZR. Gedurende deze jaren waren er niet minder dan vier secretarissen werkzaam¹³, en kreeg de NZR – tot dan toe steeds inwonend bij het NBG – de beschikking over een eigen kantoorpand aan de Prins Hendriklaan 37. In september 1962 werd het bureau *Dienst over Grenzen* (DOG) opgericht, dat de uitzending van honderden gekwalificeerde ontwikkelingswerkers naar jonge landen in Azië en Afrika coördineerde.¹⁴ Het kwam voort uit een Studenten Buitenland-register dat in 1960 door de Studenten Zendingscommissie van de NZR was opgezet. Nadat samenwerking met de NOVIB was mislukt, kwam in 1964 bovendien

ICCO tot stand als gezamenlijk initiatief van de NZR en de Stichting Oecumenische Hulp (SOH). Jone Bos werd de eerste directeur ervan. In 1963 werd voor het eerst een succesvolle landelijke financiële actie gehouden: *Brood voor het hart*. Er kwam een vervolg in 1965, en weer enkele jaren later nog eens in de vorm van *Kom over de Brug*, samen met SOH en de NMR georganiseerd in 1968 en opnieuw in 1972. Talloze missionaire en werelddiaconale projecten werden ermee gefinancierd.

In de periode-Verkuyl werd meer tot stand gebracht. In 1968 werd voor het eerst een NZR-kalender uitgegeven, waarbij gebruik gemaakt werd van foto's die werden geleverd door een in 1966 ontstane commissie Audio-Visie (in 1969 verzelfstandigd en enkele jaren daarna om financiële redenen helaas opgeheven). Reeds vanaf 1970 werd deze kalender trouwens uitgegeven in samenwerking met de Nederlandse Missieraad (NMR), een teken van hartelijke oecumenische toenadering in de jaren van het Tweede Vaticaans Concilie.¹⁵ Kort daarop fuseerden ook *De Heerbaan* en *Het Missiewerk*; zo ontstond *Wereld en Zending*.¹⁶ Vanaf 1970 verscheen bovendien de brochurereeks *Allerwegen*, die ruimte bood voor thematische verdieping van tal van aspecten van zending en werelddiaconaat. In het tijdvak tussen 1970 en 1980 telde *Wereld en Zending* bijna 1500 abonnees, *Allerwegen* 800. Ook de relatie tussen de NZR en de Oecumenische Raad was, mede door de trouwe aanwezigheid van mw. mr. J.M. Holsteijn ter vergadering, uitstekend te noemen, zozeer dat Verkuyl eind 1966 voorstelde in de nieuwe statuten van de NZR te laten vastleggen dat het NZR-werk geschiedde in samenwerking met de *Oecumenische Raad*.¹⁷

Het Sociologisch Bureau werd in 1963 omgezet in een sociologisch studiese Secretariaat, onder leiding van Mady A. Thung. Zij richtte zich op de urbane problematiek in eigen land. De noodzaak daartoe werd door lang niet iedereen binnen de NZR herkend, maar gerechtvaardigd als uitvloeisel van *Mission in six continents*. Toen Thung in 1969 haar functie neerlegde, had ze de potloodcontouren gereed van haar latere, nog altijd uiterst belangwekkende dissertatie *The Precarious Organisation. Sociological Explorations of the Church's Mission and Structure* (Den Haag, 1976). In het verlengde van dit studiese Secretariaat ging de gedachte uit naar een studie-instituut; Hoekendijk was daarvan de *auctor intellectualis*. Dus werd in 1964 een geleerde studiecommissie ingesteld om de mogelijkheid te onderzoeken van een *Interuniversitair Instituut voor Missiologie en Oecumenica*. Na vijf jaar moeizaam onderhandelen met universiteiten en overheidsinstanties kwam het er, in 1969.¹⁸

Ten slotte: het tijdperk waarin Indonesië de dominante factor was, was weliswaar definitief voorbij, maar Verkuyl bleef met hart en ziel

verbonden met dat land. En dus waren er talloze gesprekken met vooraanstaande Indonesische christenen in deze jaren, ook al omdat de jaren omstreeks 1965 een crisissfeer ademden. Overigens vindt men over de situatie in Indonesië na 30 september 1965 slechts zeer weinig terug in de notulen van de NZR; alles wat de notulen van 24 november 1965 opleveren, zijn twee korte alinea's. Kennelijk werd alles al bekend verondersteld en liep de informatie hier uitsluitend via de zendingsorganisaties zelf. Eerst het jaarverslag van 1967 komt, naar aanleiding van een bezoekreis, met een expliciete verwijzing naar de tragische gebeurtenissen:

De massabewegingen naar de christelijke kerk, die in bepaalde gebieden van Indonesië zijn ontstaan in de periode die volgde op de mislukte coup van september/oktober 1965 en de bloedige reactie op deze coup die daarop gevolgd is. Er is een schok door het Indonesische volksleven gegaan, die zich o.a. uit in een geestelijk ontwaken en in een grote bereidheid om naar het Evangelie van Christus te luisteren.¹⁹

We mogen aannemen dat achter de schermen binnen de afzonderlijke zendingsorganisaties wel degelijk gezocht is naar mogelijkheden om hulp te bieden aan gedetineerden en andere slachtoffers van de burgerstrijd.

Deze periode kan, samengevat, worden gezien als een tijd van operationalisering en van expansie, ook op het gebied van werelddiaconaat en ontwikkelingssamenwerking, van uiterst optimistische oecumenische samenwerking, zowel nationaal als internationaal, en van vernieuwde contacten met Indonesië. Maar de instelling van een commissie die 'het beeld van de zending in de publiciteit' – bedoeld werd: in zendingsperiodieken – zou moeten onderzoeken (1966), laat tegelijkertijd zien dat van een kentering sprake was.

De jaren zeventig en tachtig: Zending in Nederland

De benoeming van Rein-Jan van der Veen als opvolger van Verkuyl is op zichzelf reeds een teken van deze omslag. Van der Veen had immers geen buitenlandse missionaire ervaring. Maar hij hoorde, aldus de vacaturecommissie, tot de 'avant-garde'. De notulen en jaarverslagen uit de jaren zeventig geven de verschuiving weer naar de situatie in eigen land en laten tegelijkertijd een groeiende verlegenheid bij de zendingsorganisaties zien. 'Continuïteit' en 'onrust' waren de twee kernwoorden van het NZR-verslag over de jaren 1971-1972. Natuurlijk, continuïteit in de contacten met de Wereldraad en andere oecumenische partnerorganisaties in het buitenland bleef van belang. Maar er ontstond ook onrust in de jaren zeventig. Zo leidde de nauwe relatie tussen zending en ontwikkelingssamen-

werking ook tot programma's voor 'evangelische mentaliteitsvernieuwing in ons eigen land'; ten behoeve daarvan ontstond de stichting Interkerkelijk Vormingswerk Ontwikkelingssamenwerking (IKVOS), waarbinnen de NZR zou participeren. Er kwam meer aandacht voor vormen van binnenlands apostolaat: kerk en industrie, kerk en recreatiewerk. Uit de landelijke geldwervingsacties kwam ook een leetuurcommissie voort, later uitgegroeid tot een leetuur- en mediacommissie (Leracom), die zich inzette voor het werk dat de *World Association for Christian Communication* (WACC) in Afrika en Azië doet. Maar omgekeerd moest de NZR stappen terug doen. Het onderwijs- en jongerenwerk werd afgestoten en verzelfstandigd in de Mondiale Werkplaats, op Kerk Overzee moest bezuinigd worden (maar dat bestaat, in iets andere vorm, gelukkig nog steeds!), en in de structuur van de in 1968 opgerichte Raad van Kerken was voor NZR en NMR geen rechtstreekse zetel gereserveerd.²⁰ Net toen de verlegenheid vanwege al die onrust de NZR leek te gaan verlammen, leidden de Wereldzendingsconferentie in Bangkok (eind 1972) en het moratorium dat de *All Africa Conference of Churches* (AACC) in 1974 uitsprak, onverwacht tot het vernieuwende idee van een internationale visitatiecommissie ten behoeve van 'Zending in Nederland'.²¹ Dit bezoek, dat in het najaar van 1977 plaats had, kreeg veel weerklank in de kerken, ook plaatselijk. De kritische vragen van het internationale team hielden ook lokale gemeenten een goede spiegel voor: hoe konden ze missionaire gemeenten worden? Het bezoek versterkte de gedachte dat de NZR een plaats voor consultatie is, voor gezamenlijke vertegenwoordiging in binnen- en buitenland en voor coördinatie bij grote projecten als ICCO. Dat ging wel ten koste van het eerdere idee van een NZR als een groot, uitvoerend oecumenisch-missionair orgaan.

De eerste, hevig bekritiseerde werkdagen 'Christenen en moslims in ons land' (1974 en 1975) gaven ook onrust. Ze waren vroege signalen van een verandering in de richting van een multiculturele samenleving. J.A.E. Vermaat beschuldigde in *Koers* de NZR ervan een 'vereniging ter bevordering van het humanisme en de afgodendienst' te worden. D.C. Mulder en D. Bakker, de organisatoren van deze werkdagen, verdedigden zich beheerst.²² Enkele jaren later leidde de oprichting van een Comité voor evangelisatie onder moslims in Nederland door de GZB, de Zending van de Christelijk Gereformeerde Kerken en de Morgenland-zending opnieuw tot een discussie in eigen huis tussen voor- en tegenstanders van dialoog. D. Bakker vond dat de vraag voorop moest staan wat er gedaan kan worden voor de ongeveer 200.000 moslims die naar ons land zijn gekomen en wantrouwen of weerstand hebben tegenover christenen. Daartegenover zei C. Snoei (GZB): 'Als de nadruk was blijven vallen op de dialoog, hadden wij het er niet zo moeilijk mee gehad, maar de nadruk alleen

maar op het samen leven gaat ons te ver'. Mulder bestreed dat het om het laatste ging. En volgens S.O. Meeuwes (ZZG) was het zinvol om over dialoog te praten, 'vooral omdat wij als christenen er niet zo best voor staan op dit punt; wij zijn bepaald geen "dialogische mensen"'.²³ Een derde onrustgebied ontstond door de bijdrage van de NZR aan het *Special Fund* van het *Program to Combat Racism* (PCR) van de Wereldraad, in 1971. 'De NZR had liever deel aan die onrust dan aan het risico dat kansen voor een kerkelijke bijdrage tot gerechtigheid en verzoening zouden worden verspeeld', lezen we in het NZR-verslag over 1971/1972. Maar twee jaar later bleek de ene participant na de andere binnen de NZR af te haken, toen voorgesteld werd alsnog namens NZR en NMR aan de Nederlandse regering te vragen honderdduizend dollar ter beschikking te stellen van dit fonds.²⁴ Dat was een van de zeer weinige keren dat de uitslag van een hoofdelijke stemming in de notulen wordt vermeld!

In de jaren tachtig verbreedde zich de basis van de NZR. Weliswaar bleef de verbondenheid met de (mondiale) oecumene sterk aanwezig, maar baptisten, oud-katholieken, christelijk gereformeerden en gereformeerde gemeenten meldden zich als lid of als waarnemer. Nog iets later kwamen daar Interserve, Leprazending en Wycliffe Bijbelvertalers bij, organisaties die zich ook thuis voelden binnen de Evangelische Zendingsalliantie (EZA). Zij zouden helpen een brug te slaan tussen NZR en EZA. Hun toelating kon geschieden dankzij voorbereidend werk van het 'Guntersteinberaad' (in 1973 ontstaan als initiatief van IKON en Wilde Ganzen) en op basis van een daartoe in 1984 ontworpen document, 'Vijf regels voor samenwerking binnen de Nederlandse Zendingsraad', dat begint met de woorden:

In het besef dat zendingsorganen intermediair zijn in de *missio Dei*, erkennen wij als leden van de Nederlandse Zendingsraad dat wij inzake zending en evangelisatie uitgedaagd worden elkaar, ook met onze kritiek, te bemoedigen zonder ooit elkaars concurrent te worden.²⁵

Kortom, de NZR koos voor 'een meer spirituele beleving van eenheid' en werd zo zelf een brug tussen 'oecumenisch' denkenden en 'evangelicalen'. Die lijn zou worden voortgezet en versterkt in de jaren daarna. De NZR organiseerde daarom eind 1988 samen met de EZA, de Werkgroep Nederland van het Lausanne Comité en de NMR de Eerste Nederlandse Zendingsconferentie als voorbereiding op de zendingsconferenties in San Antonio en Manilla, die in 1989 nog niet gezamenlijk georganiseerd konden worden!

De meest recente periode: NZR als platform

Een korte beschrijving van het meest recente tijdvak vereist enige

terughoudendheid, omdat de auteur daar ten dele zelf bij betrokken was. In ieder geval valt het volgende op.

De NZR bleef weliswaar het aanspreekpunt voor de missionaire afdeling van de Wereldraad van Kerken, maar de taak die de NZR had vervuld bij het doorsluizen van bijdragen aan internationale fondsen, zou allengs verminderen en uiteindelijk ophouden. De operationele functie die de NZR dertig jaar eerder meende te kunnen uitoefenen, bleek een niet te realiseren droom te zijn. Dat had te maken met het opdrogen van oude bronnen, zoals *Kom over de Brug*, met veranderingen binnen de Wereldraad, met andere visies op 'eenheid' en een zekere oecumenische verzadiging in eigen land, en met verschuivingen binnen de Nederlandse kerken en werelddiaconale instellingen. Het Samen-op-Weg-proces, dat zou uitmonden in de oprichting van de Protestantse Kerk in Nederland, leidde tot een veranderd evenwicht binnen kerkelijk-oecumenische en missionair-oecumenische organisaties. Met die opmerking wil overigens niets gezegd zijn ten nadele van het Samen-op-Weg-proces! Maar het dwong alle betrokken kerken en organisaties tot een heroriëntatie. De afnemende rol van de kerken in ons land, zowel numeriek als wat hun gezag binnen het maatschappelijk veld betreft, staat uiteraard niet los van dit alles. De noodgedwongen beëindiging van de brochurereeks *Allerwegen* in 2001 (het abonneebestand was tot onder de 250 gezakt) is van dat laatste mede een bewijs. Voor de NZR betekende het een inkrimping van staf en middelen en de verkoop van het eigen kantoorpand. Geen wonder dat het bestuur in 2000 het oor te luisteren legde bij alle aangesloten kerken en organisaties om het beleid opnieuw te kunnen formuleren.

De NZR bleef in het laatste decennium van de twintigste eeuw nauw betrokken bij de ontwikkelingen in Afrika, mede door de persoonlijke verbondenheid met dat continent van G.J. (Jan) van Butselaar die als algemeen secretaris van 1983 tot 2000 leiding gaf aan de NZR. Vooral de bittere strijd in Rwanda, maar ook ontwikkelingen in Zuidelijk Afrika en elders hielden hem en de gehele NZR bezig. Toch kan men niet zeggen dat Afrika de allerhoogste prioriteit had in deze periode. Dat geldt ook voor de problematiek 'evangelie en cultuur'. Een werkgroep die de verhouding tussen evangelie en cultuur in ons eigen land wilde bestuderen, kwam niet echt van de grond. Het thema 'moslims en christenen' werd verschillende malen aan de orde gesteld, en niet langer in een sfeer van spanning tussen *ecumenicals* en *evangelicals* zoals twintig jaar eerder; de recente studiemiddag, april 2005, met bisschop Kenneth Cragg was zelfs een hoogtepunt. Niettemin, het werkelijke gesprek met moslims in ons land moet nog beginnen. Zelfs de recente assemblees van de Wereldraad en de Wereldzendingsconferenties uit deze jaren straalden minder bezieling uit dan vroeger het

geval was, al maakte Chung Hyun Kyung in Canberra (1991) veel los met haar uitdagende lezing over de Geest. Wel is duidelijk geworden dat zending in Europa weer meer aandacht en waardering krijgt dan enkele decennia geleden. Alle Europese landen zijn mis-sieterrein geworden. 'Mission can help to give a soul to Europe', aldus de verklaring van de mede door de NZR in 1999 georgani-seerde European Mission Conference.²⁶

Zoekend naar ontwikkelingen die wel bovenaan op de agenda stonden, kom ik bij de volgende, onderling met elkaar verbonden thema's: de kerk als plaats van genezing, de groeiende rol van de pentecostale traditie, de bijdrage van Afrikaanse en Aziatische ker-ken in ons land, intercultureel bijbellezen *in loco*. Vooral de plaats van SKIN (Samen Kerk in Nederland) en GATE (The Gospel from Africa to Europe) binnen het missionaire spectrum in ons land is opvallend. Een deel van de in die organisaties samenwerkende kerken komt voort uit de pentecostale traditie of heeft daarmee al-thans affiniteit, zoals verschillende Africa Independent/Inter-national Churches. Op alle terreinen van het leven zijn deze kerken voor hun leden van belang; dat wordt feitelijk bedoeld met *healing church*. Hun aanwezigheid in ons midden wijst ons erop dat de kerkelijke en de missionaire kaart van ons land voorgoed gewijzigd zijn. De multiculturele kerkendag die de NRZ in 1996 in Amster-dam organiseerde, maakte dat al duidelijk; het project Multicultu-reel bijbellezen in Den Haag (als lokale pendant van een breed op-gezet internationaal project van de VU en de PKN) en de jubi-leumviering van de NZR onder het motto 'De Wereldkerk op een vierkante kilometer' (beide in 2004) versterkten het beeld.

In elke periode van het bestaan van de NZR bleek de toekomst an-dere, verrassende uitdagingen op te leveren dan was voorzien. Daarom heeft het geen zin droombeelden op te roepen voor een volgend tijdvak. We kunnen volstaan met te verwijzen naar het nuchtere slot van Van der Veens overzicht bij de viering van het vijftigjarig jubileum. In ieder geval gaat de NZR na driekwart eeuw een nieuwe fase in als een bescheiden organisatie met een duide-lijke platformfunctie die signalen uit de wereldkerk ver weg en dichtbij opvangt, deze aan de participerende kerken en zendings-organisaties doorgeeft en samen met andere (zoals EZA, NMR, OIKOS, Kerkinactie, SKIN, Beraadsgroep Missionaire Presentie van de Raad van Kerken) initiatieven ontplooit en coördineert ten be-hoeve van de verkondiging en communicatie van Gods Rijk.

Noten

- 1 Het Nederlandsch Bijbelgenootschap, het Nederlandsch Zendingge-nootschap (NZG), de Doopsgezinde Zending Vereeniging (DZV), het Java-Comité, de Zending der Gereformeerde Kerken, de Nederlandsche Zending Vereeniging (NZV), de Utrechtse Zending Vereeniging (UZV), het Nederlandsch Luthers Genootschap voor In- en Uitwendige Zending, het Sangi- en Talaud-Comité, de Gereformeerde Zendingbond, de Zen-ding der Christelijk Gereformeerde kerk, het Zendingsgenootschap der Evangelische Broedergemeenten en de Egypte Zending. NZG, Java-Comi-té, NZV, UZV en Sangi- en Talaud-Comité zouden later fuseren en kerke-lijk geïntegreerd worden als de Zending van de Nederlandse Hervormde Kerk; onlangs zorgde de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) voor een verdere fusie (en verbreding met werelddiaco-naat).
- 2 In 2005 verzochten de Deputaten voor Zending van de Christelijk Ge-reformeerde Kerken om toelating als gewoon lid.
- 3 Voor 1940: de Zending van de Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband, de Salatiga-Zending en de Morgenland-zending. De zendingsorganen van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten en van de Unie van Baptis-tengemeenten traden kort na de Tweede Wereldoorlog toe, en nog later voegden zich ook de remonstranten en de Oud-Katholieke Missie 'Sint Paulus' daarbij. In de meest recente decennia traden bovendien Inter-serve, de Wycliffe Bijbelvertalers, de Leprazending, en Operatie Mobilisa-tie toe als lid of buitengewoon lid.
- 4 R.J. van der Veen, 'Vijftig jaar Nederlandse Zendingsraad – en nu verder', in het jubileumnummer van *Wereld en Zending*, 9 (1980) 1, 21-41.
- 5 'Verslag van de werkzaamheden van het Secretariaat (vnl. binnenland) van de Nederlandsche Zendingsraad', in *De Heerbaan* 3 (1950) 7, juli 1950, 169-194.
- 6 Zie zijn twee deeltjes *Het geding om de wereld* (Eltheto-brochurereeks 1 en 2), Zeist: 1959 en 1960, en vooral zijn in verschillende talen vertaalde stu-die *Gottes Werk in dieser Welt. Grundzüge einer biblischen Theologie der Mission*, München, 1961. Blauw was algemeen secretaris van de NZR van 1947 tot 1962.
- 7 J.H. Bavinck, 'Voorwoord', *De Heerbaan* 1 (1948) 1.
- 8 Notulen NZR 26 oktober 1950.
- 9 Notulen NZR 4 december 1958.
- 10 Baron van Tuyl van Serooskerken was in 1953 professor J.M.J. Schepper opgevolgd als voorzitter en zou tot 1963 in die functie dienen. Het feit dat hij 'het vertrouwen van alle kerken genoot en zijn onpartijdigheid boven alle twijfel verheven was en is, droeg in niet geringe mate bij tot de ont-plooiing van de oecumenische samenwerking binnen de NZR', aldus het 'Verslag van het algemene secretariaat over de jaren 1962-'63', in *De Heer-baan*, november/december 1964, 265-288; citaat op 269.

- 11 Notulen NZR 3 maart 1955.
- 12 Zie J. Verkuy, *Gedenken en verwachten. Mémoires*, Kampen, 1983, 265-266.
- 13 Naast de algemeen secretaris een secretaris Kerk Overzee, een sociologisch studierecretaris en een secretaris Binnenland, onderwijs en jeugdzaken.
- 14 Zie bijvoorbeeld J. Bos, 'Venster op de ganse aarde. Dienst Over Grenzen 20 jaar oud (1962-1982)', in *Wereld en Zending* 11 (1982) 3, 235-243.
- 15 Zie de notulen NZR 20 mei 1970. 'Het is een co-productie van missie en N.Z.R. De kalender heeft tot onderwerp: "Mensen, mensen, medemensen": Het jaarverslag NZR 1969-1970, 25, voegt toe: 'De samenwerking en de ontvangst waren van dien aard, dat besloten werd om de samenwerking voort te zetten, zij het voorlopig nog met ieder een eigen schutblad. Een oplage van 100.000 exemplaren werd in de protestantse kerken verkocht.' Zie voorts Mark Fillet, 'Vijfentwintig jaar Missie-Zendingskalender' in *Wereld en Zending* 34 (2005) 1, 62-69. Fillet noemt 1980 als begin van de samenwerking tussen NZR en CMC.
- 16 Zie over de betekenis van *Wereld en Zending* Jaap van Slageren, 'Wereld en Zending als unieke oecumenische en internationale samenwerking', *Wereld en Zending* 29 (2000) 4, 73-78.
- 17 Notulen NZR 23 november 1966; de vergadering ging hier blijkens de notulen van 28 juni 1967 mee akkoord.
- 18 J. Verkuy, *Gedenken en verwachten*, 274-276; voorts notulen en jaarverslagen uit deze periode.
- 19 Jaarverslag NZR 1967, 22-23.
- 20 In de statuten van de NZR uit mei 1973, die als bijlage zijn toegevoegd aan het verslag over 1971-1972, is geen verwijzing naar 'oecumene' of 'Raad van Kerken' te vinden!
- 21 Notulen NZR 22 augustus 1974, 17 januari 1975 en volgende jaren.
- 22 Notulen NZR 17 januari 1975 en 14 februari 1975.
- 23 Notulen NZR 25 mei 1977 en 5 november 1977.
- 24 Notulen NZR 20 augustus 1973 en 14 september 1973.
- 25 Zie *De Nederlandse Zendingsraad 1986-1987*, Amsterdam (zonder jaartal [1988]), 10-11. Enigszins bijgesteld tevens in *De Nederlandse Zendingsraad 1988-1989*, Amsterdam (zonder jaartal [1990]), 18-19. Slechts éénmaal bleken de vijf regels voor samenwerking een onoverkomelijke hindernis te vormen voor een organisatie die zich als kandidaat-lid had gemeld.
- 26 Zie het verslagboek *Living the Story of Christ. Mission in Europe Today*, Amersfoort, 26-31 oktober 1999, uitgave NZR, 52.

☞ **Dr. Alle G. Hoekema** doceert missiologie aan de Vrije Universiteit. Hij is bestuurslid van de Nederlandse Zendingsraad.

Summary – Recently the Netherlands Missionary Council (NZR) celebrated its 75th anniversary. In this article we look back upon the origins and upon several stages in the history of the NZR. Starting as a platform which coordinated protestant missions in the Dutch Indies and represented them within the International Missionary Council, the NZR later became a large ecumenically missionary organization which played a leading role in the organization of several fundraising actions, in establishing theological faculties and a publishing house in Indonesia, in starting a missionary journal (*De Heerbaan*, now *Wereld & Zending*), and in initiating explorations leading to the foundation of an Interuniversity Institute for Missiology and Ecumenical research (IIMO). In line with the more modest aims of ecumenism as such, the NZR is now again a small but unique platform of some fifteen mission organizations (both ecumenical and evangelical), which picks up signals from the world wide church, tries to enhance cooperation between young African and Asian churches in the Netherlands with the established white churches, and wants to coordinate new initiatives in the field of mission and dialogue.

Dialogo in India

Martha Frederiks

Recentelijk was ik in Hyderabad, India. Ik was uitgenodigd door het Henry Martyn Institute (HMI). Het HMI, dat dit jaar, 2005, zijn vijftienzeventigjarig bestaan viert, was in het verleden gespecialiseerd in de studie van de islam, maar heeft sinds eind jaren negentig een verbreding ondergaan naar de bestudering van interreligieuze dialoog en verzoening in het algemeen. Het heeft gekozen voor een dubbele insteek: het instituut heeft naast een academisch programma ook een aantal praktijkprogramma's waarin de daadwerkelijke ontmoeting en verzoening van mensen van verschillende religieuze tradities centraal staat.

Ieder jaar organiseert het instituut ook een zomercursus van twee weken over de islam. Toen ik door directeur Andreas d'Souza werd uitgenodigd om in die cursus docent te zijn, nam ik de uitnodiging dan ook van harte aan. Immers, India representeert voor mij een soort interreligieus paradijs, dat weliswaar hier en daar wat slangenkuilen heeft, zoals Gujerat, maar waar toch overwegend de 'Ganges en Galilea'-sfeer hangt die ons door Stanley Samartha in de jaren tachtig is geschetst.

Hoe kan een mens zich vergissen ...

Bij aankomst in Hyderabad hadden zich inmiddels drieëndertig studenten verzameld, komend uit allerlei delen van India. Doordat de Ismaeli-moslims zich op het laatste moment hadden afgemeld, bestond de groep uitsluitend uit christenen. De meesten studeerden theologie of waren als predikant actief. Al snel werd duidelijk dat het overgrote deel van de participanten van evangelicale achtergrond was en de cursus vooral zag als een crash-course: hoe bekeer ik moslims? Schokkender voor mij – en over die schok ben ik nog steeds niet helemaal heen – was de ontdekking dat in deze groep slechts twee participanten waren die moslims of hindoes als vrienden of familie hadden. De interreligieuze vieringen die dagelijks met de hele HMI-staf werden gehouden, werden door de studenten ervaren als momenten waarop 'ze zich moesten in-

houden'. Of, zoals een van hen het op zondag (de staf was vrij) formuleerde: 'Nu zijn we weer onder elkaar, nu kunnen we weer vrijuit spreken.'

Het interreligieuze paradijs dat ik me had voorgesteld, bestond eenvoudigweg niet. De religieuze gemeenschappen fungeerden als afzonderlijke gesloten groepen die weinig interactie met, en weinig kennis van elkaar hadden. Degenen die, zoals Andreas d'Souza en Stanley Samartha, banden van vriendschap over de religieuze grenzen heen waren aangegaan, vormden meer een uitzondering dan de regel.

Meer en meer ben ik de keuze van het HMI van eind jaren negentig om naast een academisch ook een praktisch programma op te zetten, gaan waarderen. Leren over elkaar is goed en heel noodzakelijk. En in die zin was de zomercursus ook zeker niet vergeefs. Maar als mensen elkaar niet kennen en elkaar nooit ontmoeten, blijven wederzijdse vooroordelen hardnekkig in stand. Door praktische projecten op te zetten, zoals een kleuterschool, voorlichtingsprogramma's, een naaischool enzovoort, probeert het HMI op kleine schaal mensen van verschillende religies met elkaar in contact te brengen. De programma's zijn instrumenten om het doel van ontmoeting en verzoening te bereiken. Om mensen te helpen buiten hun eigen groep te kijken en elkaar te ontmoeten. Alleen wanneer mensen elkaar hebben leren kennen en herkennen als (mede)mens, kunnen echte verzoening en dialoog plaatsvinden.

En het werkt. Hyderabad is bekend om zijn rellen tussen moslims en hindoes. Naar aanleiding daarvan begon het HMI in 2002 in een stadsdeel waar de meeste conflicten hun oorsprong vinden, een programma voor moslims en hindoes. Toen in 2003 opnieuw rellen uitbraken, vluchtte een aantal hindoefamilies naar de huizen van moslimgezinnen die ze hadden leren kennen via het programma. De moslimfamilies namen hen in huis en weigerden hen uit te leveren aan de militante relschoppers. De opschudding eindigde daar, op die plek. Simpelweg omdat mensen elkaar over religies heen hadden leren kennen en vertrouwen als medemensen.

Dat is voor mij waar het in interreligieuze ontmoeting over gaat en zou moeten gaan: dat we elkaar als mensen, weliswaar als gelovigen van verschillende religieuze tradities, maar toch allereerst als mensen en medemensen, leren kennen en waarderen.

Avondmaal

Bagong Kussudiardja (foto Lolke Osinga)

In *Communion* (olieverf op linnen, 94 x 94 cm) vat Bagong Kussudiardja uit Indonesië Jezus' instellingswoorden – 'Neem, eet; dit is mijn lichaam' – letterlijk op. Centraal in het beeld zien we Jezus in gehurkte houding. Zijn bovenlichaam lijkt doorschijnend als op een röntgenfoto. Deze indruk wordt nog versterkt door de zwarte armen die lijken op de poten van een spin en die samen met de schouders een soort rechthoekig scherm vormen waaraan de röntgenopname is opgehangen. De open handen zijn in een uitnodigend gebaar naar boven gericht, waarbij de linkerhand enigszins naar voren uitgestrekt is. Van boven doet een warme, oranjekleurige lichtstraal het hoofd

van Jezus oplichten. De vorm van het gezicht, met zijn ruige lange haar, sikje en de nikkelen bril, doet ergens aan Bagong zelf denken. De hals, teruggebracht tot enkele wervels, en de ribben lichten eveneens op. Het onderlichaam, met snelle streken op het doek gebracht, is in een royale witte broek gestoken, terwijl de geslachtsdelen met leer zijn afgeschermd. De voeten zijn buitenproportioneel groot, terwijl het gehele gewicht op de tenen rust. (Bagong was behalve schilder ook choreograaf en danser. In de Javaanse cultuur wordt door de danskunst het goddelijke tegelijkertijd vereerd en tegenwoordig gesteld.)

Rondom Jezus zijn mensen geplaatst van wie de huidskleur is weergegeven in een breed kleurenpalet van verschillende tinten, van groen en blauw via oranje en roze tot blank. De achtergrond is in groene en blauwe tinten gehouden. De contouren van de menigte zien eruit als figuren in een schaduwspel van wajangpoppen. Sommige figuren strekken hun handen naar het lichaam van Jezus. Een vo-

gelachtig wezen lijkt met wijd opengesperde snavel een stuk van zijn vlees te willen pikken.

— Volker Küster

Bagong Kussudiardja (1928-2004) was niet slechts batik kunstenaar en schilder. Hij was ook choreograaf en had een eigen dansschool. De christelijke motieven vormen slechts een klein onderdeel van zijn rijke oeuvre.

Website NZR

Sinds kort beschikt de Nederlandse Zendingsraad over een vernieuwde website: www.zendingsraad.nl. Daarop wordt naast veel andere nuttige informatie ook aandacht besteed aan het tijdschrift *Wereld en Zending*. Reden om daarop te wijzen is dat men op deze website, wanneer men doorklikt naar *Wereld en Zending* 2005/1 over 'Kunst: bron van theologie', de voornaamste kunstwerken te zien krijgt die in dat nummer zijn besproken. Het zijn de illustraties die in het nummer zelf helaas niet konden worden afgedrukt. Wie de moeite neemt om deze webpagina te bezoeken, zal constateren dat het hier een nuttige aanvulling betreft op de inhoud van *Wereld en Zending* 2005/1.

— GS

Missiologie in Hongarije

In Boedapest is op 28 mei 2005 het tienjarig bestaan van het *Protestant Institute for Mission Studies* (PMTI) gevierd. De Nederlandse dr. Anne Marie Kool, die missiologie doceert in Papa, is hiervan sinds de oprichting directeur. In deze tien jaar is niet alleen een grote bibliotheek opgebouwd, maar zijn ook masterstudies en promotiestudies opgezet. Deze studies worden in samenwerking

met Hongaarse en buitenlandse universiteiten verricht. Inmiddels heeft het instituut in Hongarije een gevestigde reputatie gekregen en is het velen van dienst in Roemenië en op de Balkan. Niet los van de ontwikkeling van dit nieuwe missiologische instituut staat dat, eveneens in mei 2005, aan de theologische faculteit van Debrecen de eerste promotie in de missiologie heeft plaatsgevonden. Op uitnodiging van het instituut zal in 2007 de assemblee van de *International Association of Mission Studies* (IAMS) in Boedapest worden gehouden.

— JN

Vijfenzeventig jaar missiologie in Nijmegen

Dit jaar bestaat de leerstoel Missiologie in Nijmegen vijfenzeventig jaar, en dat feit zal worden herdacht met een groot wetenschappelijk congres. Op 3 oktober 1930 werd besloten een hoogleraar missiologie aan te stellen aan de toenmalige Katholieke Universiteit Nijmegen, nu Radboud Universiteit. Het feit dat het kleine Nederland in die tijd grootleverancier van missionarissen was, was daar natuurlijk niet vreemd aan. Die missionarissen moesten immers goed worden opgeleid. De hoog-

leraar kreeg daarvoor in 1948 ook een eigen Missiologisch Instituut tot zijn beschikking, waar naast de theologie van de missie, ook missiegeschiedenis, missierecht en andere vakken werden onderwezen die binnen de missiologie een rol speelden, zoals godsdienstwetenschap en islamologie, culturele antropologie (niet-westerse sociologie) en taalwetenschap. Veel van die vakken maken nu deel uit van verschillende faculteiten.

Om vijfenzeventig jaar missiologie in Nijmegen te herdenken zal er op 28 oktober een internationaal congres gehouden worden over de relatie tussen het christendom in het Zuiden en het christendom in Europa. In het jaar 2025 immers zal tachtig procent van alle christenen op het zuidelijk halfrond wonen, in wat nu nog de Derde Wereld heet. En bovendien zal een groot deel van de christenen op het noordelijk halfrond afkomstig zijn uit het Zuiden. Wat zal dit alles (gaan) betekenen voor de verhoudingen in het wereldchristendom? Daarover zal het gaan in oktober. De aftrap zal gegeven worden door professor Philip Jenkins, een Amerikaanse hoogleraar die al een aantal geruchtmakende boeken heeft gepubliceerd over het toekomstige christendom. Meer informatie is te vinden op de website www.ru.nl/nim.

— NIM

Oikocredit-zondag

De Verenigde Naties hebben 2005 uitgeroepen tot Jaar van het Microkrediet. Microkredieten zijn voordelige leningen voor kansarme on-

dernemers in ontwikkelingslanden. De Verenigde Naties zijn van mening dat microkrediet een belangrijk instrument is om de armoede in de wereld (de belangrijkste millenniumdoelstelling) te verminderen. Het streven is dat eind 2005 wereldwijd minstens honderd miljoen gezinnen gebruik maken van microkrediet. *Oikocredit* is dertig jaar geleden op initiatief van de Wereldraad van Kerken opgericht vanuit de gedachte dat geloof mensen ertoe inspireert met elkaar te delen, en is ondertussen uitgegroeid tot een van de grootste particuliere financiers van microkredietorganisaties.

Voor beide feiten – het Jaar van het Microkrediet en het dertigjarig bestaan – vraagt Oikocredit dit jaar in de kerken van Nederland aandacht door het organiseren van een Oikocredit-zondag, in de katholieke kerken op 30 oktober. Met deze speciale zondag wil de organisatie 'delen wat microkrediet betekent voor kansarme mensen en danken voor wat Oikocredit met steun van kerken en kerkleden in dertig jaar bereikt heeft'. Een viering op een andere zondag in oktober of november is mogelijk. Het streven is Oikocredit-zondag wereldwijd te vieren.

Er is een actiepakket, inclusief een liturgische handreiking die aansluit bij het katholieke leesrooster van 30 oktober, artikelen voor het parochieblad, folder, affiche en actiesuggesties, te bestellen bij Oikocredit Nederland, (030) 234 10 69. Voor meer informatie: Pauline Ebing, pebing@oikocredit.org.

— NMR

Godelieve Prové, *Becoming human. A story of transformation through conflict and healing*, Delft: Eburon, 2004, ISBN 90 5972 037 7, 254 bladzijden, € 25,00

In 1925 begon de Oostenrijkse Anna Dengel een groep vrouwen om zich heen te verzamelen die zich wilden wijden aan de zwakkeren in de samenleving, in het bijzonder in wat we later derdewereldlanden noemden, geïnspireerd door het evangelie, maar wel heel specifiek op medisch gebied. Anna Dengel was zelf arts, en de eerste leden waren ook arts, vroedvrouw of anderszins medisch geschoold. De schrijfster Godelieve Prové sloot zich in 1956 aan bij deze groep, die zich *Society of Catholic Medical Missionaries* (Medische Missiezusters) noemde, in het vervolg 'de Society' genoemd. De Society bestaat thans uit 646 leden. Omdat zij een religieuze gemeenschap wilden zijn, ontkwamen zij er in de jaren twintig van de vorige eeuw niet aan veel elementen van het klassieke religieuze leven in hun leefwijze op te nemen. Door de ingrijpende veranderingen van de jaren zestig, de duidelijke paradigmaverandering die zich na de Tweede Wereldoorlog begon af te tekenen en waarvan het Tweede Vaticaans Concilie de consequentie was binnen de katholieke gemeenschap, bleek in dezelfde periode dat er ingrijpende veranderingen moesten komen in de opzet en de omschrijving van het doel van de Society. Aanvankelijk grotendeels westers georiënteerd begon deze internationale groep van zeer gemotiveerde vrouwen te beseffen dat haar wijze van werken en leven, de manier van met elkaar communiceren en de vorm waarin leiding werd gegeven, niet langer voldeden aan de eisen van de tijd en de diepste authentieke verlangens van de leden. Omdat de schrijfster in deze tijdsspanne in verschillende functies leidinggevend actief was, is zij bij uitstek bevoegd om dit proces van veranderingen te beschrijven.

Op soms onthutsend eerlijke wijze beschrijft en analyseert Godelieve Prové dit langdurige en moeizame proces. Beginnend bij het Speciale Algemene Kapittel (vergadering van gekozen afgevaardigden) van 1967, waar een nieuwe constitutie werd geformuleerd, was er de hoge verwachting dat deze nieuwe formulering van het ideaal een impuls zou geven aan de Society. Maar er bleef zowel bij de leidinggevendenden als bij de werksters in het veld veel onzekerheid en frustratie omdat er te weinig was nagedacht over de manier waarop deze nieuwe constitutie moest worden ingevoerd, hoe de inspiratie van de groep die deze schreef, moest worden overgebracht op de andere leden.

De zoektocht naar de identiteit bleef rondzingen; veel zusters voelden zich aan hun lot overgelaten, zowel degenen die gehecht waren aan de manier van leven van vóór het concilie als degenen die nieuwe wegen zochten.

Omdat de schrijfster in 1973 werd gekozen tot algemene overste van de Society – en dat twee perioden van zes jaar zou blijven – kan zij dit langzame proces van gezamenlijk zoeken vanuit het centrum beschrijven. Het bijzondere is dat keer op keer in de loop van de jaren juist dat gezamenlijke zoeken een rol speelt. Met deskundige hulp van buiten zochten de zusters naar wat hen werkelijk inspireerde – religieus en professioneel – en hoe zij binnen die gezamenlijkheid hun eigen identiteit konden ontwikkelen. Een geliefkoosde zegswijze van de stichteres was: 'De Society is wat haar leden ervan maken.'

Maar het is duidelijk dat doel en route in een veranderende maatschappij steeds opnieuw geformuleerd moeten worden. Het centrale begrip *healing* (genezen), dat als een rode draad door die ontwikkeling heen loopt, moest diepgaand worden besproken. Straalt het niet te veel pretentie uit? Is het niet te vanzelfsprekend te veronderstellen dat de leden – door hun professionele aanwezigheid – ipso facto *healers* zijn? Is het niet arrogant gezonden te worden om mensen te helpen die daar misschien niet eens om hebben gevraagd? Verdient het niet de voorkeur 'aanwezig te zijn' bij mensen en dan te zien of je beroepshalve iets kunt betekenen, als de plaatselijke bevolking jou accepteert?

De uiteenlopende culturen waarmee de leden van de Society worden geconfronteerd, doen een voortdurend beroep op zelfreflectie om te voorkomen dat van vanzelfsprekende vooronderstellingen wordt uitgegaan. Dat betekent in de beschreven periode – van 1956 tot 2004 – een voortdurend heroverwegen, opnieuw structuren tegen het licht houden, proberen aan de rol van de leiding een invulling te geven die eigentijds én religieus is. En bovenal goed naar elkaar luisteren.

Het is een verademing te lezen hoe deze groep vrouwen in een eerlijke en soms adembenemende worsteling met zichzelf en met elkaar én de concrete structuren waarin zij leven, de moed en het uithoudingsvermogen hebben om deze weg van uitdagende confrontatie aan te gaan. De gemeenschappelijke innerlijke kracht, geloof en inspiratie om te durven blijven werken aan het proces van transformatie is spannend, ontroerend en indrukwekkend (en daardoor voorbeeldig!). De beschrijving van de liefdevolle wijze waarop men probeerde de stichteres Anna Dengel in haar laatste jaren, toen zij geen verantwoordelijkheid meer droeg en vervreemding van haar eigen stichting in de lucht hing, haar eigen plaats te laten behouden, is exemplarisch voor de wijze van omgaan met elkaar.

De nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van iedere zuster, respect voor ieders eigen ontwikkeling, de zorg om allen bij het groei-proces betrokken te houden en daarnaast het zorgvuldig gestalte geven aan een wijze van gezagsuitoefening die stoelt op innerlijke autoriteit, het serieus nemen van de plaatselijke omstandigheden en

de beslissingen die daar genomen (moeten) worden ... het is een meeslepend verhaal waarin veel is te herkennen. Geen rigiditeit en simpele gehoorzaamheidseisen: zo met elkaar omgaan en delen dat van binnenuit ieder persoonlijk 'ja' kan zeggen op de vraag die de Society en/of de plaatselijke gemeenschap stelt.

Conflicten binnen de Society en conflicten met autoriteiten, conflicten rond persoonlijk of groepsengagement met plaatselijke, soms zeer politiek gekleurde situaties ... er wordt eerlijk verteld hoe men ermee omging, zonder de pijn, de fouten en de onzekerheid te verdoezelen. En de eerlijkheid om te erkennen dat je leven wijden aan de 'gewonden' van de samenleving je tot het inzicht brengt dat je ook zelf een gewonde bent, en misschien daardoor juist in staat beter – op een dieper niveau – te kunnen 'healen'.

Vanaf haar zestiende jaar wordt een diepe ervaring van 'Leven' voor de schrijfster de bron die haar gaande zal houden. En door alle wederwaardigheden en pijn van haar leven heen groeit steeds meer het besef hoezeer die Bron van Leven het eigenlijke centrum van haar bestaan is, en dat het delen ervan met anderen bevruchtend is, hoe moeizaam soms ook. De onbedoelde superioriteit van 'wij trekken erop uit om te helen' ontwikkelt zich stapsgewijze naar 'wij zoeken aanwezig te zijn om op een helende wijze aan het leven deel te nemen'. Zo werd dit boek een boeiend en tot zelfreflectie uitnodigend relaas. Dat veel (religieuze) instituties de moed mogen hebben om zo op weg te (blijven) gaan.

— Henk de Vilder s.j.

Anton Wessels, *Gelukkig in de Akbarstraat. De islam verstaan*, Kampen: Ten Have, 2004, ISBN 90 259 5433 2, 256 bladzijden.

De titel van het boek *Gelukkig in de Akbarstraat* is ontleend aan de slotregel van een gedicht van J.C. Bloem uit 1946. En net zoals de dichter zich toen domweg gelukkig voelde in de Dapperstraat, hoopt Wessels dat nieuwe Amsterdammers – in dit geval moslims – zich gelukkig zullen voelen in de Akbarstraat. Beide straten liggen in Amsterdam, de Akbarstraat – genoemd naar een Indiase moslimvorst uit de zestiende eeuw – in de wijk Bos en Lommer, met een hoog percentage moslims.

Dat gevoel van geluk is de eigenlijke drijfveer van Wessels om het boek te schrijven. Want geluk wenst hij de islamitische wereld, de westerse wereld en de plekken waar zij elkaar ontmoeten. Er is immers na 11 september 2001 een 'ongelukkig' beeld van islam en moslims ontstaan, en dat hoopt hij te nuanceren en aan te vullen door het schrijven van dit boek.

Daartoe snijdt Wessels belangrijke onderwerpen aan als de diverse

interpretaties en vormen van navolging van Mohammed in de geschiedenis, de nationalistische, fundamentalistische en extremistische bewegingen in de twintigste eeuw, de verhouding tussen godsdienst en politiek binnen de islam, de basisideeën van het fundamentalisme, de overtuiging van zelfmoordenaars, moderne interpretaties van de islam. Hij eindigt met de vraag of de islam en het Westen elkaar echt zullen kunnen ontmoeten.

Dit is een belangrijk boek voor degene die op zoek is naar informatie over actuele gebeurtenissen in onze tijd die verband houden met islam en moslims, gebeurtenissen die zeer dichtbij komen na de moord op Theo van Gogh. De auteur geeft een breed, rijk en soms diep inzicht in ontwikkelingen, achtergronden, motieven en denkbeelden van islam en moslims tot in onze huidige tijd. Het is goed de soms zeer verschillende interpretaties van Mohammed in de geschiedenis te zien; ze behoeden ons voor een eenzijdige kijk op de islam. Het is interessant kennis te nemen van relevante ontwikkelingen in de islamitische wereld in onze tijd; ze leren ons de godsdienstige bril af te zetten en politieke, sociale en economische motieven van conflicten te zien. Het is aangrijpend de ideeën en de levens van enkele voor mannen van het fundamentalisme te volgen en te zien hoe hun keuze voor geweld totstandgekomen is. Verhelderend is het hoofdstuk over zelfmoordenaars en hun eventuele motivatie in paradijsvoorstellingen. En verfrissend is het hoofdstuk over de mogelijkheid van een *aggiornamento* (bij de tijd brengen) van het islamitisch geloof.

Kunnen islam en het Westen elkaar – ten slotte – echt ontmoeten? Wessels meent van wel, en hij citeert twee zinnen uit het bekende gedicht van Rudyard Kipling 'The Ballad of East and West' (1889). Als eerste de bekende versregel: 'O, Oost is Oost en West is West, en nooit zullen die twee elkaar ontmoeten', waarin je, als je niet verder leest, wanhoop hoort. En vervolgens ook de slotzin: 'Maar er is noch Oost noch West (...) wanneer twee sterke mensen tegenover elkaar staan, ook al komen zij van de einden der aarde.' Voor een echte ontmoeting tussen islam en het Westen zijn volgens Wessels behalve innerlijke kracht wederzijds respect en rechtvaardige verhoudingen nodig.

De auteur schrijft een helder en belangwekkend boek, waarmee veel angst voor de islam en moslims in het algemeen kan worden weggenomen. Een prettig detail is dat de vindplaatsen van relevante koranverzen in het notenapparaat worden aangegeven. Maar de angst wegnemen voor de islam en moslims in Nederland zoals die na de moord op Theo van Gogh en de inval in het Laakkwartier (bedreigingen van Hirschi Ali, Wilders en anderen) ontstaan is, kan het boek mijns inziens niet. Daarvoor is specifieke, op de situatie toepasbare informatie nodig. Een ander boek nog misschien?

— Ane Mulder

L. Ludwig en A. Adogame, *European Traditions in the Study of Religion in Africa*, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2004, ISBN 3 447 05002 0, 404 bladzijden, € 78,00.

Het boek *European Traditions in the Study of Religion in Africa* is een verzameling geredigeerde artikelen die op een conferentie aan de Universiteit van Bayreuth in 2001 werden gepresenteerd, aangevuld met andere artikelen die relevant waren voor het thema. Het onderwerp wordt behandeld vanuit twee benaderingswijzen. Er zijn artikelen die focussen op Europeanen – antropologen, zendingsarbeiders, godsdienstwetenschappers enzovoort – die onderzoek deden in, en schreven over religie in Afrika, en er zijn artikelen over centra in Europa die zich bezighielden en/of -houden met onderzoek naar religie in Afrika. Slechts een paar artikelen wijken van dit raster af.

De personen die in het boek aan de orde komen, zijn van zeer gevarieerde achtergrond. Zo passeren achtereenvolgens onder anderen Immanuel Kant, Thomas Buxton, Joseph H. Oldham, Edward Evans-Pritchard en Victor Turner de revue, terwijl bij de instellingen gekozen is voor onder andere Aberdeen, Edinburgh, Uppsala en Leuven. De laatste hoofdstukken, beschouwend van karakter, zijn van de hand van Grace Wamue en Afe Adogame. Zij behandelen het gebruik van Europese bronnen over Afrika met respectievelijk een Oost- en een West-Afrikaans perspectief. Het boek eindigt met een handig en helder overzicht van alle onderzoekscentra in Europa die zich met de studie van religie in Afrika bezighouden en – zeer te prijzen voor een bundel artikelen – een index.

Het is altijd moeilijk een artikelenbundel te recenseren. Daarom wil ik twee artikelen die mij zelf bijzonder aanspraken, eruit lichten en wat nader bespreken. Het zijn het artikel van Abdulkader Tayob over John Spencer Trimingham en dat van Till Föster over Evans-Pritchard en Turner.

Tayob geeft in zijn artikel een analyse van de vooronderstelling waarmee Spencer Trimingham onderzoek deed naar de islam in Afrika. Hij laat zien dat Trimingham enerzijds een positieve evaluatie van de islam geeft vanwege de wijze waarop de islam zich in Afrika wist te incultureren. Trimingham gebruikt dit voorbeeld als aanbeveling voor de zich ontwikkelende christelijke gemeenschap in Afrika om ook Afrikaanse wortels te vinden. Anderzijds toont Tayob aan dat ook Trimingham met een weliswaar niet uitgesproken, maar daarom niet minder aanwezig, normatief concept van de islam werkt. Deze normatieve islam, aldus Trimingham, is anders dan de Afrikaanse islam en hij schetst daarom de Afrikaanse islam als een afwijking van wat hij althans de normatieve islam vindt. Verder laat Tayob zien dat Trimingham, zoals velen in zijn tijd, werkte met de premisse dat vormen

van traditionele religie – waaronder ook de Afrikaanse islam – zouden bezwijken op het moment dat ze in aanraking kwamen met de moderniteit. De tijd heeft deze premisse inmiddels ontmanteld.

Op eenzelfde manier toont Föster aan dat zowel Evans-Pritchard als Turner in hun veldwerk bepaalde thesen probeerde te bewijzen die ver boven etnografische doeleinden uitgingen. Zo probeert Evans-Pritchard volgens Föster in zijn boek *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande* te bewijzen dat 'there existed only one universal logic, inherent to the thought of mankind as an anthropological constant (bladzijde 246). Taylor, aldus Föster, zocht op eenzelfde manier naar antropologische constanten in de mensheid en vond die in het begrip *liminality*, dat hij van cruciaal belang beschouwde om bepaalde culturen te begrijpen en te interpreteren.

Artikelen zoals die van Tayob en Föster geven zowel een goede introductie van de besproken onderzoeker als een hermeneutische sleutel om het werk van de onderzoeker te bestuderen.

European Traditions in the Study of Religion in Africa kan daarom een tweeledig doel dienen. Allereerst geeft het studenten en onderzoekers die geïnteresseerd zijn in de ontwikkeling van de Europese studie van religie in Afrika een goed overzicht van de wijze waarop deze discipline in Europa zich heeft ontwikkeld. Daarnaast kunnen de specifieke artikelen over bepaalde personen heel goed dienst doen als een hermeneutische sleutel waarmee studenten het werk van die bepaalde persoon kritisch kunnen bestuderen.

Al met al is het een boek dat de moeite van het lezen waard is. Mocht er een tweede druk komen, dan is het wel te hopen dat de redacteurs de lay-out van het artikel van Jan Platvoet nog eens bekijken. Daar is – onbedoeld waarschijnlijk – een afbreekcode blijven staan, wat geresulteerd heeft in een groot aantal midden in de regel afgebroken woorden. Storend en jammer voor een verder mooi en netjes uitgegeven boek.

— Martha Frederiks

Korte aankondigingen

***The African Bible*, Nairobi: Paulines Publications Africa, 2000²**

Alweer enige tijd geleden hebben de actieve Daughters of Saint Paul een bijbel uitgegeven, gericht op Afrikaanse lezers. Het specifieke Afrikaanse karakter is dat naast de tekst – men heeft gekozen voor de tekst van *The New American Bible* – notities zijn afgedrukt

die met het oog op de Afrikaanse context woorden of begrippen uitleggen en tekstverbanden laten zien. Zo krijgt men contextuele theologie binnen handbereik, waarin geprobeerd wordt de Afrikaanse cultuur zo positief mogelijk te duiden. Overal zijn ter verduidelijking ook afbeeldingen weergegeven. Zo vindt men een Griekse soldaat, de tempel van Herodes en geografische kaarten. Die afbeeldingen komen heel duidelijk uit een westerse context, vertegenwoordigen verschillende stijlen, en laten aan de fantasie dikwijls (te) weinig over. Een nuttig boek voor serieuze Engelstalige bijbellezers in Afrika. Evangelicale protestanten zullen het boek waarschijnlijk te rooms vinden.

— Gerard van 't Spijker

Dirk Visser, *Plek van samenscholing. Kroniek van het NBI 1948-2005*, Utrecht: NBI, 2005, ISBN 90 809305 2 0 (te bestellen door overmaking van € 10,00 op Postbankrekening 510630 ten name van NBI Hogeschool te Utrecht).

Het Nederlands Bijbel Instituut, aanvankelijk gevestigd te Doorn, werd in 1948 opgericht door de zendeling J.B.A. Kessler jr. en de evangelist J. Kits. Het was een vormingscentrum voor jonge mensen die in de naoorlogse periode wilden werken aan evangelisatie onder hun leeftijdgenoten. Het instituut verhuisde enkele malen en kwam via Den Dolder ten slotte in Utrecht terecht. Ook visie en curriculum veranderden in de loop van de tijd. De laatste jaren bood het NBI, naast allerlei specifieke cursussen, een volwaardige hbo-opleiding theologie, waar kerkelijk werkers werden gevormd voor een brede verscheidenheid van protestantse kerken. In 2004 besloten de bestuurders van de Christelijke Hogeschool Windesheim te Zwolle en het NBI hun theologische opleidingen samen te voegen met behoud van beide locaties.

Ter gelegenheid van het ophouden van het NBI als zelfstandig instituut heeft Dirk Visser op basis van archiefmateriaal en interviews een uiterst leesbaar boekje over de geschiedenis van het instituut geschreven. Deze beknopte historische kroniek biedt een uniek inzicht in de ontwikkelingen binnen de protestantse wereld van de laatste halve eeuw en de verschuivingen in de opvattingen over apostolaat in die periode.

— Gerard van 't Spijker

Exchange 2005/1 heeft een bijdrage van Alle Hoekema over het motief van de verloren zoon in de poëzie van de internationale Indonesiër Sitor Situmorang. Meer religie en literatuur: een Afrikaans theologisch schrijverspaar, Anna en Ezra Chitando, brengt de feministische theologie in relatie met romanschrijfsters. Cephas Omenyo gaat verder op het thema van zijn dissertatie, hoe de pinksterbeweging ook van binnenuit aan kracht wint in de kerken van Ghana. Duncan Wielzen tekent het typische christendom van Suriname.

Studies in Interreligious Dialogue 2004/2 heeft niet alleen een conferentieoverzicht van Georg Evers, het geeft ook een samenvatting van actuele discussies, zoals die over de mogelijke toetreding van Turkije tot de Europese Unie. Actueel is ook een praktisch overzicht van het werk van het Henry Martin Institute in Hyderabad. Francis Oborji bespreekt de vraag van de eenheid van de Afrikaanse religie(s). En of het hoogste wezen wel geïdentificeerd kan worden met de westerse/christelijke godheid. Klassieker van stijl is een bijdrage over twee bijna-tijdgenoten, de Spaanse moslim Ibn Arabi en de Duitser Eckhart, beiden mystieke theologen. Terug in de actualiteit zijn een bijdrage over het ecologisch perspectief van de discussie christendom-confucianisme en een over boeddhisme en mensenrechten.

Missiology januari 2005 is een themanummer over samenwerking als ontbrekende factor in de wereldmissie. Dit betreft zeer verscheiden onderwerpen als een psychologisch-filosofische beschouwing over luisteren, de samenwerking binnen de feministische Afrikaanse theologie (Circle of Concerned African Women Theologians), de speciale ecclesiologie die ontworpen wordt binnen de FABC, de federatie van Aziatische katholieke bisschoppen, en de samenwerking van de onderdrukten tegen Marcos in de Filipijnen. Zelfs hoort hier een studie bij over het oudste protestantisme in Brazilië (onder meer Nederlanders tussen 1630 en 1645), maar vooral einde negentiende en de hele twintigste eeuw. Maar vooral hebben we hier een overzicht van een aantal Braziliaanse zendingen naar landen als Albanië, Spanje en China. Het zijn tentenmakers: sommigen in beroepen als voetballer of coach!

Studies in World Christianity 2004/1 kwam binnen op 11 maart 2005; ze hebben nog steeds iets in te halen. Clive Pearson bekijkt het effect van verhuizen. Hoe kijkt een Ghanese Nederlander of een Duitse Braziliaan tegen Jezus aan? Meer verhuizen: de Nigeriaan Afe Adogame bekijkt de van oorsprong Nigeriaanse Redeemed Christian Church of God in Amerika. Benjamin Simon schrijft over Afrikaanse christenen in Duitsland. Mensen uit de Pacific en uit Korea in Australië: be-

vorderen zij apartheid of treden zij in dialoog met hun nieuwe cultuur? En vormen zij zo ook een nieuw beeld van Jezus? Dan kan een *coconut theology* toch weer een andere dimensie krijgen.

International Bulletin of Missionary Research van januari 2005 heeft naast de historische artikelen en de jaarlijkse lawine van statistieken nog veel *Post 9-11*. Norman Thomas stopt die datum in zijn brede overzicht van missiologische trends (onder meer het grote aantal Jezus-gelovigen die niet tot het formele christendom overgaan, vooral in India). Er is een vergelijking van christelijke missie en moslim-*dakwa*, met de verrassende conclusie dat de meesten gezonden worden tot aanhangers van het eigen geloof. Missie en *dakwa* zijn er dus vooral op uit het geloof bij de eigen aanhang aan te wakkeren, te zuiveren of te vernieuwen. Jean-Paul Wiest schrijft over de nieuwe aandacht in Chinese universiteiten voor religie. In 1978, na de culturele revolutie, werd een aantal instituten voor de studie van religie heropend. Veldstudie is nog steeds moeilijk, en ideologisch loopt het nog steeds niet gemakkelijk, maar er zijn inmiddels ook serieuze studies verricht door de staatsacademie. De periode vóór 1949 kan wel zonder veel moeite historisch worden onderzocht. Contemporaine zaken liggen gevoeliger. Wilbert Schenk bespreekt een grote bijeenkomst van de Lausanne-beweging: Forum for World Evangelization (oktober 2004 in Pattaya).

International Bulletin of Missionary Research van april 2005 heeft onder de historische stukken een bijdrage van Jan Jongeneel over de Leidse missioloog Daubanton, die doceerde van 1903 tot 1920. Een groot deel van het nummer is gewijd aan een gedetailleerde discussie over de missiologie van David Bosch, in het bijzonder de vraag of zijn paradigmawisselingen wel zo gehandhaafd moeten worden. Hoe moeten we de 'pre-christendom' (= vóór-Constantijn, dus pre-312)-periode zien? Hoe de 'middeleeuwse' tijd? Een groot aantal commentaren wordt opgenomen in deze serie voetnoten op Bosch' werk. Enkele andere auteurs nemen het grote werk van Latourette *History of Expansion of Christianity* onder de loep. Voor velen zal het bijzonder zijn de autobiografische schetsen van Walter Hollenweger te lezen, de man die al zo veel autobiografisch materiaal in zijn theologie heeft gedaan.

Mission Studies 2004/2 begint met een groot artikel van de Deen Johannes Nissen over het gebruik van de bijbel bij de bespreking van de missiegedachte. Hij benadrukt dat het Nieuwe Testament gevarieerd is, verschillende ideeën en perspectieven met betrekking tot missie heeft, en niet te dogmatisch mag worden gebruikt. Joerg Rieder be-

spreekt de stevige band tussen kolonialisme en missie en nu weer tussen neokolonialisme en verspreiding van het christendom. Ons bewust van deze gevaren moeten we deze neutraliseren door geen *outreach*, maar *inreach* toe te passen, ons in te leven in de ander dus. Paul Weston wil bewijzen dat Lesslie Newbigin een postmodern missioloog was. Dan is er een bijdrage over het al bijna vergeten begrip wederkerigheid. Dawn Notwehr bespreekt de wijze waarop liefde de vervreemding van 'de ander' moet overwinnen. De enige bijdrage uit een niet-westers land is die van Lazar Thanuzraj uit India, over de verdeling van kerkelijke ambten: niet naar wijding, maar naar doelgroep.

Spiritus 178 van maart 2005 wijdt een dossier aan de 'Oorzaken van de Woede' oftewel van het geweld dat wij overal tegenkomen, ook in missionaire situaties. Er wordt ingegaan op vragen als: Is geweld eigen aan de menselijke natuur en daarom onvermijdelijk? Welke socio-economische en religieuze factoren lokken geweld uit? Wat zijn de verschillende vormen van geweld, en hoe zijn deze te beheersen? Wat veroorzaakt geweld in het samenleven van religieuzen?

Verbum-SVD 2004/4 brengt een reeks bijdragen over leidende figuren van de eigen missiecongregatie Verbum Divinum: over de betekenis van de stichter Arnold Janssen voor het Duitse katholicisme en de missiologie van Josef Freinademetz. Verder is er een historisch signalement van Edênio Valle over wat de CELAM-conferentie van Puebla (1979) betekend heeft voor het religieuze leven in Latijns-Amerika.

— Frans Damen en Karel Steenbrink